

د افغانستان اسلامي امارت
د علومو اکاډمي
د بشري علومو معاونیت
د ټولنیزو علومو مرکز

آریانا

مجله علمی - تحقیقی

په دې ګڼه کې:

- بررسی ممنوعیت و کنترل مواد مخدر در...
- پر افغانستان د شوروي اتحاد د يرغل لاملونه
- په اقتصادي وده کې د سوداګريزو تړونونو رول
- بررسی جغرافیایی طبیعی و انسانی ولسوالی...
- پر افغانستان د امریکا متحده ایالاتو د يرغل...

□□□

• ISSN: 0004-4164

• دوره پنجم

• ربع: دوم

• سال: ۱۴۰۵ ه.ش.

• شماره مسلسل: ۱۴۶

• سال تأسیس: ۱۳۲۱ ه.ش

• کابل - افغانستان

۲

شماره ۲، سال ۱۴۰۵ ه.ش

ARYANA
Quarterly Journal

Establishment 1942

Academic Publication of
Afghanistan Science Academy

Serial No: 461

ISSN: 0004-4164

Address:

Afghanistan Science Academy

Torabaz Khan, Shahbobo Jan Str.

Shar-e-Now, Kabul, Afghanistan

Tel: 0202201279

د افغانستان اسلامي امارت
د علومو اکاډمي
د بشري علومو معاونیت
د ټولنیزو علومو مرکز

آریانا

مجله علمی - تحقیقی
اقتصاد، تاریخ و اتنوگرافی، حقوق و علوم سیاسی، روانشناسی و
تعلیم و تربیه، ژورنالیزم، فلسفه و جامعه شناسی

مؤسس احمد علی کهزاد
سال تأسیس ۱۳۲۱ هـ. ش.
شماره مسلسل ۴۶۱
دوره پنجم
شماره ۲ سال ۱۴۰۵ هـ. ش

يادښتونه

- مقاله دې په رسمي ډول له ځانگړي ادرس څخه د نوم، تخلص، علمي رتبې، د تېلفون شمېرې او ايمېل ادرس په ذکر کولو سره د علومو اکاډمۍ ادارې ته را واستول شي.
- را استول شوې مقاله بايد علمي، څېړنيزه، بکر او د علمي منل شوو معيارونو مطابق وي.
- مقاله بايد مخکې په بل ځای کې چاپ شوې نه وي.
- د مقالې سرليک بايد لنډ او له محتوا سره مطابقت ولري.
- مقاله بايد د لنډيز لرونکې وي، ۸۰ څخه تر ۲۰۰ کلمو وي او د اصلي پوښتنې ځواب ويوونکې وي چې مقاله هغې ته ځواب ويوونکې ده. همدارنگه لنډيز بايد د يونسکو له ژبو څخه په يوې ژباړل شوی وي.
- مقاله بايد د سريزې، مېرمنيت، هدف، د څېړنې د پوښتنې، د څېړنې د تگلارې، لاس ته راغلو پايلو او د منابعو د لړليک لرونکې وي او هم په متن کې منبع ته اشاره شوې وي.
- مقاله بايد پرته د ټايپي تېروتنو، د ژبې د اصولو د ټولو نکاتو په مراعتولو او د موضوعاتو په منطقي تسلسل سره د A4 په يو مخيزې پاڼې او د Word په پروگرام کې برابره شي.
- د مقالې حجم بايد حد اقل ۷ او حد اکثر ۱۵ معياري پاڼې وي، په ۱۳ فونټ کې دې ټايپ شي، د سطرونو ترمنځ دې فاصله Single وي او کاپي دې د هارډ او سافټ په بڼه را واستول شي.
- د مجلې کتنپلاوی د رد، منلو او د مقالو د سمونو صلاحيت د علومو د اکاډمۍ د نشراتو د لايحې په نظر کې نيولو سره لري.
- ارايه شوي تحليلونه او نظرونه د څېړونکي او ليکونکي پورې اړه لري او الزماً د ادارې موقف پورې اړه نه لري.
- د نشر- شوو مضامينو او مقالو د کاپي حق خوندي دی، يواځې د مآخذ په توگه ترې په نشراتو کې گټه اخيستل کېدلی شي.
- سپارل شوې مقاله بېرته نه مستردېږي.

- یادداشت

- مقاله رسماً از آدرس مشخص با ذکر نام، تخلص، رتبه علمی، نمبر تیلیفون، و ایمیل آدرس نویسنده به اداره اکادمی علوم فرستاده شود.
- مقاله ارسالی باید علمی - تحقیقی، بکر و مطابق معیارهای پذیرفته شده علمی باشد.
- مقاله باید قبلاً در جای دیگری چاپ نشده باشد.
- عنوان مقاله مختصر و با محتوا مطابقت داشته باشد.
- مقاله باید دارای خلاصه حد اقل حاوی ۸۰ الی ۲۰۰ کلمه بوده، و گویای پرسشی اصلی باشد که مقاله در پی پاسخ دهی به آن است. همچنان خلاصه باید به یکی از زبان های یونسکو ترجمه شده باشد.
- مقاله باید دارای مقدمه، مبرمیت، هدف، سؤال تحقیق، روش تحقیق، نتایج به دست آمده و فهرست منابع بوده و در متن به منبع اشاره شده باشد.
- مقاله باید بدون اغلاط تایپی با رعایت تمام نکات دستور زبان، تسلسل منطقی موضوعات در صفحه یک رویه کاغذ A4 در برنامه word تنظیم شده باشد.
- حجم مقاله حد اقل ۷ و حد اکثر ۱۵ صفحه معیاری بوده، با فونت ۱۳ تایپ شود، فاصله بین سطر ها واحد (Single) باشد و به شکل هارد و سافت کاپی فرستاده شود.
- هیأت تحریر مجله صلاحیت رد، قبول و اصلاح مقالات را با در نظر داشت لایحه نشراتی اکادمی علوم دارد.
- تحلیل ها و اندیشه های ارائه شده بیانگر نظریات محقق و نویسنده بوده، الزاماً ربطی به موقف اداره ندارد.
- حق کاپی مقالات و مضامین منتشره محفوظ بوده، فقط در صورت ذکر مأخذ از آن استفاده نشراتی شده می تواند.
- مقاله وارده دوباره مسترد نمی گردد.

الحمد لله رب العلمين والصلوة والسلام على سيد المرسلين وعلى آله
وأصحابه أجمعين.

ناشر: ریاست اطلاعات و ارتباط عامه اکادمی علوم افغانستان

مدیر مسؤول: عبدالباقي شهاب

مهتمم: عبدالباقي شهاب

هيأت تحرير:

- سرمحقق شيرعلي تزي
- سرمحقق عبدالجبار عابد
- خپړنوال محمد داود ناظم
- معاون سرمحقق غلام نبي حنيفي
- خپړندوي شير حسن كمالزي
- ديزاین: عبدالباقي شهاب

محل چاپ: مطبعه حبيب ناصري. كابل - افغانستان

آدرس: اکادمی علوم افغانستان، طره باز خان واټ،

کوچه شاه بوبو جان، شهرنو، کابل

شماره تماس ریاست اطلاعات و ارتباط عامه: ۰۰۹۳)۰۲۰۲۲۰۱۲۷۹

ایمیل ریاست اطلاعات و ارتباط عامه: info@asa.gov.af

ایمیل مدیریت مجله: aryanajournal777@gmail.com

اشتراک سالانه:

کابل: ۳۲۰ افغانی

ولایات: ۴۸۰ افغانی

- قیمت یک شماره در کابل: ۸۰ افغانی
- برای استادان و دانشمندان اکادمی علوم: ۷۰ افغانی
- برای محصلین و شاگردان مکاتب: ۴۰ افغانی
- برای سایر ادارات: ۸۰ افغانی

د موضوعاتو لړلیک

شمېره	سرلیک	لیکوال	مخ
۱.	بررسی ممنوعیت و کنترل مواد مخدر در حقوق افغانستان و اسناد بین المللی	معاون سر محقق غلام نبی حنیفی	۱
۲.	پر افغانستان د شوروي اتحاد د یرغل لاملونه	څېړندوی ولي الله آرین	۲۷
۳.	په اقتصادي وده کې د سوداگریزو تړونونو رول	څېړندوی عبدالقهار عزیزی او څېړندوی عزیزالدین نجات	۴۷
۴.	نیهلیم مدرن و پیامدهای آن برای انسان و جهان معاصر	حیدر شجاعی و حمید علیائی	۷۶
۵.	بررسی جغرافیایی طبیعی و انسانی ولسوالی کلفگان تخار	معاون محقق مظهرالدین لیب	۱۲۲
۶.	پر افغانستان د امریکا متحده ایالاتو د یرغل سیاسي لاملونه	څېړنوال وجیه الله ظهیر	۱۴۵

معاون سر محقق غلام نبی حنیفی

بررسی ممنوعیت و کنترل مواد مخدر در حقوق افغانستان

و اسناد بین المللی

Prohibition and control of Drugs in Afghanistan law and International documents

Associate professor Ghulam Nabi Hanifi

Abstract

Drugs represent a pervasive global challenge that profoundly impacts all societies. These substances, whose harmful health and psychological effects have been identified by internal and international authorities, are listed in the annexes of international conventions and internal laws. Recognizing the dangers, they pose, both the use and distribution of narcotics are prohibited under these frameworks. The health risks associated with these substances threaten individual well-being, while their trafficking undermines security, stability, economic progress, and cultural integrity. To address this crisis, a range of international treaties and conventions have been established, with their principles integrated into the internal laws of many countries. This study employs a descriptive-analytical approach to explore the prohibition of narcotics through the lens of these internal laws and international documents. The significance of this research lies

in its focus on the legal and policy frameworks that underpin anti-narcotics efforts. A comprehensive understanding of these documents is essential for forming an effective strategy to combat this widespread problem. The findings reveal that anti-narcotics strategies are embedded in numerous global conventions and reflected in the internal laws of Afghanistan, as enacted by various regimes over the past century. This ongoing struggle has been further reinforced by recent decrees from the Leader of the Islamic Emirate, highlighting Afghanistan's continued commitment to addressing the narcotics issue in alignment with international standards.

Keywords: Narcotics, Psychotropic Substances, Single Convention, Drug Control, Drug Trafficking, Counter-Narcotics Policies

چکیده

مواد مخدر یک پدیده نامیمون جهانی است که آسیب‌های ناشی از آن دامنگیر همه جوامع بشری است. مواد مخدر به مفهوم موادی است که آسیب‌های صحتی و روانی آن از طرف مراجع ذی صلاح داخلی و بین‌المللی تثبیت و در جدول‌های منضمه کنوانسیون‌های بین‌المللی و قوانین داخلی درج گردیده و استفاده از آن‌ها به دلیل پیامدهای صحتی و روانی آن در قوانین داخلی و قواعد بین‌المللی ممنوع گردیده است. این مواد به دلیل آسیب‌های صحتی و روانی آن همواره تهدید علیه سلامت جسمی انسان و قاطعاً آن تهدید جدی علیه امنیت، ثبات و اقتصاد و فرهنگ کشورها شناخته شده و برای مبارزه هماهنگ با این پدیده معاهدات و کنوانسیون‌های مختلف در عرصه بین‌المللی شکل گرفته که احکام آن در قوانین داخلی کشورها نیز انعکاس یافته است. تحقیق حاضر به روش توصیفی-تحلیلی به این هدف انجام شده تا ممنوعیت این پدیده شوم و نامیمون در پرتو قوانین داخلی و اسناد بین‌المللی بررسی گردد. اهمیت تحقیق در این نکته نهفته است که مبارزه با این پدیده اصولاً

در پرتو اسناد مذکور انجام شده و بدون درک صحیح اسناد یاد شده نمی‌توان تصویر کلی از مفهوم مبارزه با مواد مخدر را در ذهن خود پروراند و با آن مبارزه نمود. یافته‌های تحقیق نشان دهنده آن است که راهکارهای مبارزه با مواد مخدر در قالب چندین کنوانسیون بین‌المللی در سطح جهانی و در قوانین ملی صادر شده از طرف رژیم‌های مختلف در افغانستان، در هماهنگی با مقررات بین‌المللی مربوطه انعکاس یافته و روند مبارزه با مواد مخدر نزدیک به یک قرن می‌شود که در افغانستان ادامه داشته و با صدور فرامین رهبر امارت اسلامی در این زمینه همچنان ادامه می‌یابد.

کلیمات کلیدی: مواد مخدر، مواد روان‌گردان، معاهده یگانه، مبارزه با مواد مخدر، قاچاق و کنترل مواد مخدر

مقدمه

مواد مخدر پدیده شومی است که اعتیاد به آن سلامت و سعادت جوامع بشری را همواره به خطر مواجه ساخته است. این خطر با افزایش روز افزون مواد مخدر همواره رو به افزایش بوده و بنیادهای اقتصادی، سیاسی و فرهنگی جوامع را با یک سلسله مشکلات مواجه ساخته است. فعالیت‌های مجرمانه و سازمان یافته مربوط به مواد مخدر از طرف گروه‌های قاچاقچی و مافیای مواد مخدر حتماً ثبات، امنیت و حاکمیت دولت‌ها را به تهدیدات جدی متوجه ساخته است (محمدی، ۱۳۹۶، ص ۸۶). جامعه بین‌المللی و دولت‌های ملی با درک ضررهای مواد مخدر همواره در تلاش آن بوده‌اند که فعالیت‌های حقوقی مربوط به کنترل، مبارزه و ممنوعیت مواد مخدر را از طریق شکل‌دهی اسناد حقوقی هماهنگ نموده و بیشتر از گذشته سلامت و سعادت حیات بشری را تضمین نمایند (ملل متحد، ۱۹۸۸). افغانستان به عنوان یکی از تولید کنندگان عمده مواد مخدر در گذشته، همواره از ناحیه فعالیت‌های غیر قانونی و مجرمانه مربوط به مواد مخدر با تهدیدات امنیتی و بی‌ثباتی مواجه بوده است. افغانستان به دلیل جنگ‌های خانمان سوز چند دهه اخیر به نحوی به بستری مناسب

برای فعالیت‌های گروه‌های مافیای مخدر تبدیل شده بود(بوالوردی، ۱۳۸۲، صص ۲۰۴-۲۰۸). اما در تحت هر شرایط رژیم‌های سیاسی گذشته و نظام کنونی امارت اسلامی در عرصه مبارزه با مواد مخدر در خط مقدم آن قرار داشته و قرار دارد. در شرایط حاضر بررسی ممنوعیت مواد مخدر در اسناد ملی و بین‌المللی در جهت درک اوضاع و شرایط حقوقی ملی و بین‌المللی مبارزه با مواد مخدر برای تحکیم امنیت و تأمین ثبات داخلی و گسترش روابط با سایر کشورها و جوامع بین‌المللی از نیازهای نظام کنونی محسوب می‌گردد.

سوال تحقیق: ممنوعیت مواد مخدر در اسناد تقنینی افغانستان و بین‌المللی با توجه به فرامین جدید رهبر امارت اسلامی راجع به ممنوعیت مواد مخدر در چه وضعیتی قرار دارد؟

فرضیه تحقیق: چنین به نظر می‌رسد که فرامین یاد شده اندکی با عجله و اصولاً در هماهنگی با شرایط حقوقی حاکم در جامعه بین‌المللی صادر گردیده است.

هدف تحقیق: هدف از تحقیق حاضر تبیین کلی فرایند حقوقی مبارزه با مواد مخدر در افغانستان و روشن ساختن احکام اساسی اسناد بین‌المللی و ملی در این زمینه است.

اهمیت و مبرمیت تحقیق: مبارزه با مواد مخدر اصولاً بر اساس قواعد بین‌المللی و احکام حقوقی ملی(منوچهری و رباط جزی، ص ۹۶) و استراتژی‌های گوناگون(محمدی، ۱۳۹۶، ص ۹۱) برای مبارزه با اعتیاد به مواد مخدر صورت می‌گیرد. درک وضعیت حقوقی ممنوعیت مواد مخدر در افغانستان بیشتر از هر عرصه دیگر در فرایند مبارزه با مواد مخدر و شکل‌گیری اسناد جدید ملی در هماهنگی با شرایط جدید حاکم در افغانستان از اهمیت فوق‌العاده برخوردار است.

مواد و روش تحقیق

این تحقیق با استفاده از اطلاعات کتابخانه‌یی و به طور خاص با مطالعه و بررسی اسناد تقنینی افغانستان و کنوانسیون‌های بین‌المللی و به روش توصیفی-تحلیلی انجام شده است.

در تحقیق حاضر در نخست تلاش صورت گرفته تا اصطلاح مواد مخدر در پرتو اسناد ملی و بین‌المللی مفهوم‌شناسی گردیده و مفهوم دقیق از آن ارایه گردد. در قدم دوم فرایند حقوقی مبارزه با مواد بر اساس اسناد حقوقی که تا اکنون به شمول فرامین جدید صادر شده از طرف مقام رهبری امارت اسلامی در افغانستان به نشر رسیده، به صورت مختصر بررسی و تصویر کلی از این فرایند در دوره‌های رژیم‌های مختلف ارایه شده است. در قدم بعدی در ضمن معرفی مختصر از اسناد بین‌المللی صرفاً ممنوعیت یا چگونگی جرم‌انگاری فعالیت‌های مربوط به مواد مخدر بررسی گردیده است. در اخیر از مجموع مطالب نتیجه‌گیری صورت گرفته و با درنظرداشت نتیجه پیشنهاداتی در جهت بهبود وضعیت مبارزه با مواد مخدر در افغانستان ارایه گردیده است. همچنان فهرستی از مجموعه اسناد بررسی شده به عنوان مآخذ این تحقیق نیز ارایه شده است.

مفهوم‌شناسی مواد مخدر

شناخت مفهوم دقیقی از مواد مخدر در راستای شناخت احکام حقوقی و شرعی مواد مخدر یک امر کاملاً ضروری است، زیرا احکام مربوط به یک پدیده، فرع شناخت خود آن پدیده است. در این مطلب نیز تلاش می‌گردد تا با اتکاء به تعاریف حقوقی ارایه شده از مواد مخدر در اسناد ملی و بین‌المللی مفهوم دقیق‌تری از آن ارایه نمود. در سال ۱۳۷۰ شمسی اولین قانون تحت عنوان قانون مبارزه علیه مواد مخدر در افغانستان نافذ گردیده است. این قانون که در هفت فصل، تنظیم گردیده، مواد مخدر را به دو صورت ذهنی و عینی تعریف نموده است.

ماده سوم قانون مبارزه عليه مواد مخدر، منتشره جريده رسمي شماره ۴۱ مؤرخ ۳۱ حمل ۱۳۴۰ ه.ش، مواد مخدر را به موادي تعريف کرده که استعمال آن اعتياد را بار مي آورد، تشوشات فکري و عصبي و انحطاط اخلاقي ايجاد مي کند، سبب بروز امراض صعب العلاج مي شود يا موجب بروز مشکلات صحي و اجتماعي در جامعه مي گردد.

يعني اينکه مواد مخدر بادر نظر داشت پيامدها و اثرات ناگوار آن تعريف گرديده است. و در ماده ۴ قانون ياد شده، مواد مخدر به صورت عيني نيز تعريف شده اند: مواد مخدر در اين قانون عبارت است از:

- ۱- ترياک و جميع مشتقات آن.
 - ۲- چرس و جميع مشتقات آن.
 - ۳- ساير مواد مخدر و مشتقات کيمياوي آن که در جداول مرتبه کنوانسيون بين المللي مواد مخدر منضمه اين قانون از آن به نام ادويه سيکو اکتيف ياد شده است. در ضميمه شماره (۱) اين قانون به تعداد ۴۴ نوع اسامي مواد مخدر و در جدول شماره (۲) به تعداد ۴ نوع مواد مخدر و در جدول شماره (۳) به تعداد ۸ نوع و در جدول شماره (۴) به تعداد (۵) نوع مواد مخدر شامل گرديده است.
- در تمام قوانين بعدي افغانستان تعريف ذهني مواد مخدر کنار گذاشته شده و تنها به همان تعريف عيني اکتفاء گرديده است. در قوانين بعدي به اين صورت تعريف مي گردد.

در قانون مبارزه عليه مواد مخدر منتشره جريده رسمي شماره (۸۴۵) مؤرخ ۱۵ دلو سال ۱۳۸۴ ه.ش براي اولين بار مواد مخدر تنها به صورت عيني و بر اساس مواد شامل جدول هاي منضمه تعريف مي گردد. بر اساس جزء ۱ ماده سوم اين قانون، ماده مخدر: نبات، ماده يا مرکبي است که در جداول منضمه اين قانون تصنيف گرديده است.

مواد مخدر در اسناد بین المللی نیز تعریف گردیده است. در بند (س) ماده ۱ کنوانسیون سازمان ملل متحد برای مبارزه با قاچاق مواد مخدر و داروهای روانگردان مصوب کنفرانس مؤرخ ۲۰ دسامبر ۱۹۸۸ م. در ششمین جلسه عمومی، مواد مخدر را به معنای هریک از مواد طبیعی و یا ترکیبی مشروحه در جداول ۱ و ۲ کنوانسیون واحد مربوط به مواد مخدر، ۱۹۶۱ م. و پروتوکول اصلاحی آن مصوب ۱۹۷۲ م. می باشد.

بر اساس تعریف فوق مواد مخدر شامل هر یک از مواد طبیعی و ترکیبی (صنعتی) می شود که در جدول ۱ و ۲ کنوانسیون واحد مربوط به مواد مخدر ۱۹۶۱ م. به عنوان مواد مخدر درج گردیده است.

همچنان در ماده ۱ کنوانسیون واحد مربوط به مواد مخدر ۱۹۶۱ م، ماده مخدر را به هریک از مواد مندرج فهرست شماره ۱ و فهرست شماره ۲ اعم از طبیعی و صنعتی تعریف گردیده است.

اسامی مواد مخدر منظور در فهرست شماره ۱ در حدود ۷۷ نوع مواد مخدر را شامل می شود که ایزومرهای مواد مخدر مندرج در این فهرست مگر در تمام مواردی که وجود این ایزومرها به نام شیمیایی مخصوص امکان داشته و صریحاً مستثنی شده باشد، استرها و اترهای مواد مخدر مندرج در این فهرست در کلیه مواردی که وجود این استرها و اترها امکان داشته و لااقل در فهرست دیگری منظور نشده باشد و املاح مواد مخدر مندرج در این فهرست شامل املاح استرها - اترها و ایزومرهای مذکور در فوق در کلیه مواردی که وجود این املاح امکان داشته باشد.

و اسامی فهرست مواد مخدر منظور شده در فهرست شماره ۲، شامل ۱۰ نوع ماده مخدر به شمول ایزومرهای مواد مخدر مندرج در این فهرست مگر در تمام مواردی که وجود این ایزومرها به نام شیمیایی خاص امکان داشته و صریحاً مستثنی شده باشد و املاح مواد مخدر مندرج در این فهرست متضمن املاح ایزومرهای آنها مذکور در فهرست در کلیه مواردی که وجود این املاح امکان پذیر باشد.

داروهای روان گردان به معنای هرگونه ماده طبیعی یا ترکیبی و یا هر گونه ماده طبیعی مندرج در جدول‌های ۱، ۲، ۳ و ۴ کنوانسیون داروهای روانگردان مصوب ۱۹۷۱م می‌باشد.

ممنوعیت مواد مخدر در اسناد تقنینی افغانستان

مطالعه اسناد تقنینی افغانستان بیانگر آن است که ممنوعیت مواد مخدر در قوانین افغانستان سابقه فراتر از ۶۰ سال را در بر می‌گیرد. بر اساس اسناد تقنینی که تا اکنون در افغانستان نافذ و نشر گردیده‌اند و در یک دوره مشخصی از زمان، ممنوعیت مواد مخدر را در افغانستان تنظیم نموده، می‌توان ادعا نمود که مواد مخدر در محدوده زمانی فوق‌الذکر در دوره نظام‌های مختلف حاکم در افغانستان ممنوع بوده و در این مطلب از مقاله حاضر این ممنوعیت در اسناد حقوقی دوره‌های مختلف به بررسی گرفته می‌شود.

۱- اصولنامه تریاک

ممنوعیت مواد مخدر و مبارزه با آن در واقع با انفاذ اصولنامه تریاک که در ۹ بند و ۲ تبصره، به تاریخ ۹ اسد سال ۱۳۳۵ شمسی در افغانستان تنظیم شده بود، آغاز می‌گردد.

در اولین بند این اصولنامه، حق کنترل زرع و صادرات تریاک در انحصار دولت قرار داده می‌شود. از بند فوق واضح معلوم می‌شود که در ابتدا کشت و صادرات تریاک در افغانستان ممنوع نمی‌شود، بلکه در انحصار دولت قرار می‌گیرد.

در بند دوم اصولنامه مذکور به این مطلب اشاره دارد که به صاحبان اراضی که قبل از پنج سال از ممنوعیت تریاک در زمانی که کشت تریاک در مملکت معمول بوده و زرع تریاک (خشخاش) به آن صورت می‌گرفت، اراضی شانرا تریاک کشت می‌نمودند، لایسنس (جواز کشت تریاک) داده می‌شود و مکلفاند که حاصلات تریاک را به نمایندگی دولتی در بدل پول نقد تحویل دهند.

از بند فوق اصولنامه یاد شده معلوم می‌شود که قبل از وضع این اصولنامه، کشت تریاک در افغانستان معمول بوده و با هیچ نوع ممنوعیت از نظر قانونی مواجه نبوده است. و با وضع این اصولنامه تنها به اراضی که قبلاً تریاک کشت می‌شده، جواز کشت تریاک داده می‌شود و به اراضی بیشتر تنها براساس نظر متخصصین و اهل فن جواز کشت صادر می‌شده است.

بند ۴ این اصولنامه، استعمال تریاک به صورت عملی را به هر طریقی که بوده باشد، ممنوع می‌کند، تریاک کسانی که خارج از راه حکومت به خرید و فروش تریاک اشتغال ورزند، قابل ضبط دانسته شده به مجازات محکوم دانسته می‌شوند.

در بند ۸، وزارت صحنه وقت مکلف ساخته می‌شود که به عادات افیون کشی و تریاک خوری سخت مجادله نموده و پروگرام فوری و ثابتی برای از بین بردن این عادت خبیثه را عملی نماید.

از این بند به وضاحت معلوم می‌شود که در آن زمان دو عادت کشیدن و خوردن تریاک در افغانستان وجود داشته که دولت برای از بین بردن آن اقدام به وضع این اصولنامه نموده است.

در بند ۹، وزارت اقتصاد مسئول تنفیذ این اصولنامه دانسته شده و مکلف به تطبیق مقررات بین المللی نیز می‌گردد. از این بند معلوم می‌شود در آن زمان مقررات بین المللی نیز در زمینه وجود داشته که این وزارت مکلف به تطبیق آن می‌گردد.

۲- اصولنامه منع زرع، تجارت، خرید و فروش، ورود و صدور و استعمال تریاک در افغانستان

یک سال بعد از نشر اصولنامه تریاک، به تاریخ ۲ برج قوس سال ۱۳۳۶ شمسی اصولنامه منع زرع، تجارت، خرید و فروش، ورود و صدور و استعمال تریاک در افغانستان، صادر و به موجب مضار اجتماعی و صحنه تریاک، زرع، تجارت، ورود و صدور و صرف آن به صورت عمل و اعتیاد به هر صورتی که باشد، در افغانستان ممنوع

می‌گردد. تنها به تصدیق وزارت صحتیه وقت تریاک، مشتقات و ترکیبات آن برای تداوی به کار گرفته می‌شود.

۳- قانون انسداد قاچاق ۱۳۳۸ در افغانستان

پس از آن در سال ۱۳۳۸ شمسی قانون انسداد قاچاق در افغانستان نافذ می‌گردد. در این قانون، قاچاق اموال مجاز و ممنوعه هر دو در تعریف قاچاق شامل ساخته می‌شود که اموال ممنوعه شامل تریاک نیز می‌گردد. در جزء (ب) بند ۱ ماده اول این قانون، تولید، توزیع، صدور، خرید، فروش، نگهداشت و حمل و نقل اموال ممنوعه و اموال تحت انحصار دولت بدون اجازه مقامات صالحه، قاچاق دانسته شده است. اما در هیچ جای از این قانون مواد مخدر یا نام از تریاک گرفته نمی‌شود.

۴- قانون مبارزه علیه مواد مخدر سال ۱۳۴۰

در سال ۱۳۴۰ شمسی اولین قانون مبارزه با مواد مخدر تحت عنوان قانون مبارزه علیه مواد مخدر، در جریده رسمی شماره ۴۱ مؤرخ ۳۱ حمل ۱۳۴۰ به نشر می‌رسد. این قانون در داخل هفت فصل، ۵۷ ماده و ۴ ضمیمه تنظیم می‌گردد.

در ماده ۵ این قانون، زرع بته تریاک، چرس و سایر نباتات مولد مواد مخدر در ساحه قلمرو افغانستان ممنوع می‌گردد. در ماده ۷ این قانون، کمیسیون با صلاحیتی جهت مبارزه با مواد مخدر از ارگان‌های امنیتی و وزارت زراعت و اصلاحات ارضی پیش بینی می‌گردد. در ماده ۱۲ این قانون، قاچاق مواد مخدر ممنوع و تولید، پروسس، خرید و فروش، عرضه، توزیع، صدور، نگهداشت، حمل و نقل آن بدون استیذان حکومت به مفهوم قاچاق دانسته می‌شود.

همچنان در ماده ۳۷ این قانون، استعمال مواد مخدر نیز ممنوع و مرتکب آن قابل مجازات دانسته می‌شود. علاوه بر قاچاق و استعمال مواد مخدر، در ماده ۴۰ این قانون، سازماندهنده، مبلغ، مشوق مروج استعمال مواد مخدر نیز مجرم و قابل مجازات دانسته می‌شود.

در این قانون مواد مخدر نیز تصنیف بندی گردیده و در ۴ لیست در آخر قانون ضمیمه می‌گردد. در لیست شماره (۱) به تعداد ۷۷ نوع اسامی مواد مخدر، در لیست شماره (۲) به تعداد ۴ نوع اسامی مواد مخدر و در لیست شماره (۳) به تعداد ۸ نوع اسامی مواد مخدر و در لیست شماره (۴) هم به تعداد ۵ نوع اسامی مواد مخدر شامل بوده است.

۵- قانون جدید انسداد قاچاق سال ۱۳۲۱ ه.ق

در سال ۱۳۲۱ ه.ق قانون جدید انسداد قاچاق، توسط امارت اسلامی افغانستان در جریده رسمی شماره ۷۹۳ نشر می‌شود که تقریباً شبیه همان قانون انسداد قاچاق ۱۳۲۸ ه.ش بوده است.

۶- قانون مبارزه علیه مواد مخدر سال ۱۳۲۱ ه.ق.

به تاریخ ۲۰ جمادی الاول سال ۱۳۲۱ ه.ق قانون جدید مبارزه علیه مواد مخدر توسط امارت اسلامی افغانستان به نشر می‌رسد که با انفاذ این قانون، قانون سال ۱۳۷۰ منتشره جریده رسمی ۷۴۱ ملغی اعلان می‌گردد. این قانون تقریباً تمام احکام قانون قبلی مبارزه با مواد مخدر را با فارمت جدید و بارویکرد دخیل ساختن شریعت اسلامی در امر مبارزه با مواد مخدر تأیید می‌نماید. بر اساس ماده ۸، این قانون، علاوه بر ارگان‌های امنیتی، وزارت زارعت و وزارت امر بالمعروف و النہی عن المنکر نیز در امر مبارزه با مواد مخدر دخیل ساخته می‌شود.

۷- قانون مبارزه علیه مواد مخدر سال ۱۳۸۲ ه.ش

پس از سال ۱۳۸۰ و تحولات جدید در افغانستان، رویکرد هماهنگی اسناد تقنینی با دموکراسی و نظام‌های غربی در افغانستان آغاز و قوانین جدیدی در عرصه‌های مختلف نافذ و نشر می‌گردد. در این فرایند قانون مبارزه علیه مواد مخدر بار دیگر تحت عنوان قانون مبارزه علیه مواد مخدر در مطابقت با روحیه نظام جدید نشر

می‌گردد. این قانون جدید در جریده رسمی شماره ۸۱۳ مؤرخ ۱۳ عقرب سال ۱۳۸۲، نشر می‌گردد.

در ماده پنجم این قانون، مواد مخدر، ادویه‌های روانی (سایکوتراپیک) و مواد کیمیاوی به خاطر کنترل آن‌ها طبقه بندی گردیده است.

بند (۱) ماده فوق چنین تصریح کرده است: مواد مخدر به منظور کنترل تولید، پروسس، خرید و فروش، توزیع، صدور، عرضه، نگهداشت، حمل و نقل و استعمال در چهار جدول منضمه این قانون ذیلاً طبقه بندی گردیده است: ۱- جدول شماره اول شامل بته‌ها و مواد ممنوعی است که در طبابت از آن‌ها استفاده نمی‌گردد. ۲- جدول شماره دوم شامل بته‌های و موادی است که در طبابت از آنها استفاده گردیده و تحت کنترل شدید می‌باشند. ۳- جدول شماره سوم شامل بته‌ها و موادی است که در طبابت از آن‌ها استفاده گردیده و تحت کنترل می‌باشند. ۴- جدول شماره چهارم شامل مواد خام کیمیاوی است که به حیث مواد ترکیبی در مشتقات مواد مخدر از آن‌ها استفاده می‌شود.

در این ماده به وزارت صحت عامه صلاحیت داده می‌شود که در جدول‌های فوق تعدیلات وارد نماید، البته در صورتی که از طرف دفتر ملل متحد برای کنترل مواد مخدر و جرم United Nations office on Drugs and Crime تعدیلات وارد گردد. همچنان وزارت صحت عامه می‌تواند عند الضرورت بته و مواد مندرج جدول‌های شماره ۲ و ۳ و ۴ را پس از تصویب شورای وزیران و منظوری رییس دولت، شامل جدول شماره اول نموده و یا بالعکس مواد مندرج جدول‌های شماره اول را درج سایر جدول‌ها نماید.

این طبقه بندی بیانگر آن است که در شدت ممنوعیت مواد مخدر با در نظر داشت نوعیت مواد تفاوت‌های وجود داشته و قابل تغییرات و تعدیلات نیز می‌باشند.

در کل در جدول شماره اول، ۴۵ نوع مواد و در جدول شمار ۲ به تعداد ۱۱۷ نوع مواد و در جدول شماره ۳ تعداد ۷۹ نوع مواد و در جدول شماره ۴ به تعداد ۲۲ نوع مواد مخدر گنجانیده شده است.

ماده ششم قانون یاد شده به ارتباط ممنوعیت انواع مختلف فعالیت‌های مربوط به مواد مخدر چنین تصریح نموده است که: «زرع، تولید، پروسس، خرید و فروش، توزیع، صدور، عرضه، نگهداشت، حمل و نقل، تملیک و استعمال بته‌ها، ادویه و مواد مندرج جدول شماره (۱) منضمه این قانون مطلقاً منع است». اما در مورد مواد مندرج لیست شماره (۲) و (۳) منضمه این قانون در ماده هفتم این قانون چنین تصریح گردیده است: «(۱) اشخاص حقیقی و حکمی ای که جواز رسمی داشته باشند، می‌توانند بته‌ها، ادویه و مواد مندرج جداول شماره دوم و سوم منضمه این قانون را زرع، تولید، پروسس، خرید و فروش، توزیع، صدور، عرضه، نگهداشت، حمل و نقل، تملیک و استعمال نمایند. (۲) جواز مندرج فقره (۱) این ماده از طرف وزارت صحت صادر می‌گردد»

۸- قانون مبارزه علیه مواد مخدر ۱۳۸۴ ه.ش

این قانون که در جریده رسمی شماره فوق العاده دارای نمبر مسلسل (۸۷۵) مؤرخ ۱۵ دلو سال ۱۳۸۴ به نشر می‌رسد، محتوای قانون قبلی را با تفصیلات بیشتر و با نظم بهتر و با پیش بینی وزارت جدیدی به نام وزارت مبارزه با مواد مخدر و تعریف وظایف و صلاحیت‌های آن همچنان جرایم مربوط به مواد مخدر و مجازات‌های مربوطه به تفصیل انعکاس پیدا می‌نماید. مسئله دیگر اینکه این قانون به اساس حکم مندرج ماده ۷ قانون اساسی ۱۳۸۲ به منظور مبارزه با مواد مخدر و کنترل ادویه روانی، مواد کیمیای و تجهیزات که تولید، توزیع و پروسس مواد مخدر و ادویه روانی استعمال می‌گردد، تنظیم می‌گردد. در ماده هفتم قانون اساسی ۱۳۸۲، چنین تصریح گردیده است که دولت منشور ملل متحد، معاهدات بین الدول، میثاق‌های بین المللی که افغانستان به آن ملحق شده است و اعلامیه جهانی حقوق بشر

را رعایت می‌کند. دولت از هر نوع اعمال تروریستی، زرع و قاچاق مواد مخدر و تولید و استعمال مسکرات جلوگیری می‌کند.

همچنان بر اساس ماده ۵ این قانون، کمیته تنظیم مواد مخدر به ترکیب دو نفر کارشناس وزارت مبارزه با مواد مخدر، یک نفر متخصص طب و یک نفر متخصص دوا شناسی از صحت عامه و یک نفر کارشناس گمرکات از وزارت مالیه، تشکیل می‌گردد. صلاحیت‌ها و وظایف آن نیز در قانون تنظیم می‌گردد. بر اساس ماده ۹ صلاحیت صدور اجازه نامه صادرات و واردات مواد مندرج جدول های شماره های (۱)، ۲ و ۳) به این کمیته داده می‌شود.

۹- قانون مبارزه علیه مسکرات و مواد مخدر و کنترل آن

قانون مبارزه علیه مسکرات و مواد مخدر و کنترل آن منتشره جریده رسمی شماره فوق العاده دارای نمبر مسلسل (۱۰۲۵) مؤرخ ۲۴ جوزای سال ۱۳۸۹ ه.ش نخستین قانونی است که در افغانستان تحت این عنوان صادر و مسئله مبارزه علیه مسکرات مقدم بر مبارزه بر مواد مخدر ذکر می‌گردد.

ماده اول این قانون چنین تصریح می‌نماید: این قانون با رعایت حکم مندرج ماده هفتم قانون اساسی افغانستان به منظور مبارزه علیه مسکرات و مواد مخدر و کنترل آن وضع گردیده است.

در جزء ۱ ماده پنجم این قانون مواد مخدر چنین تعریف کرده است:

مواد مخدر نباتات یا مرکباتی است که در جدول شماره (۱، ۲، ۳ و ۴) منضمه این قانون تصنیف بندی گردیده است. در لیست شماره ۱ به تعداد ۱۰۸ نوع مواد مخدر شامل است، در لیست شماره ۲ به تعداد ۵۸ نوع مواد مخدر شامل است، در لیست شماره ۳ به تعداد ۷۵ نوع مواد مخدر شامل است لیست شماره ۴ به تعداد ۲۵ نوع مواد مخدر به شمول خشخاش و بنگدانه شامل است.

در ماده ششم قانون ذکر شده مواد مخدر مطابق جدول های منضمه تصنیف بندی گردیده است: بر اساس این تصنیف بندی، مواد مخدر تنظیم شده شامل

نباتات و مواد مندرج جدول‌های شماره (۱، ۲ و ۳) مشتقات کیمیاوی آن‌ها و مواد کیمیاوی مندرج جدول شماره (۴) منضمه این قانون می‌باشد که حسب ذیل تصنیف شده است.

۱- جدول شماره (۱)، شامل نباتات و مواد مخدر ممنوع می‌باشد که در طبابت استعمال نمی‌گردد.

۲- جدول شماره (۲)، شامل نباتات و موادی است که در طبابت استعمال گردیده و تحت کنترل شدید می‌باشد.

۳- جدول شماره (۳)، شامل نباتات و موادی است که در طبابت استعمال گردیده و تحت کنترل می‌باشد.

۴- جدول شماره (۴) شامل مواد کیمیاوی اولیه‌ای است که در تولید یا پروسس مواد مخدر و ادویه روانی استعمال می‌گردد. کنترل نباتات مؤلد مواد مخدر و سایر فعالیت‌های مربوط.

ماده سوم قانون متذکره، در مورد کنترل نباتات مؤلد مواد مخدر و سایر فعالیت‌های مربوطه چنین تصریح نموده است:

(۱) شخصی که بدون جواز یا اجازه نامه، اعمال ذیل را انجام دهد، مرتکب جرم قاچاق مواد مخدر شناخته شده، مطابق احکام این قانون مجازات می‌گردد.

۱- زرع نباتات مؤلد مواد مخدر یا تولید، تهیه، پروسس، خرید، فروش، نگهداشت، توزیع، کمیشن کاری، واردات، صادرات، حمل و نقل (ترافیک)، عرضه، استعمال، ذخیره و اخفای هر ماده یا مخلوط حاوی یکی از مواد مندرج جدول‌های شماره (۱، ۲ و ۳) منضمه این قانون.

۲- عملکردها و فعالیت‌های مندرج جزء (۱) این ماده در مورد هر ماده کیمیاوی یا ماده اولیه مندرج جدول شماره (۴) منضمه این قانون به منظور استعمال، زرع، تولید و ترکیب غیر قانونی مواد مخدر یا مواد بیهوش کننده.

(۲) حیات، خرید، فروش و انتقال خشخاش و بنگدانه صورت گرفته می‌تواند، مشروط بر اینکه مقصد استعمال آن در حالاتی که این قانون آنرا منع نموده است، موجود نباشد.

در جزء ۳ ماده ۵ این قانون، قاچاق مسکرات چنین تعریف گردیده است: قاچاق مسکرات: تولید، تهیه، پروسس، خرید، فروش، نگهداشت، توزیع، کمیشن کاری، واردات، صادرات، حمل و نقل، عرضه، استعمال، ذخیره و اخفای مسکرات می‌باشد. تغییرات عمده که در این قانون به وجود می‌آید این است که بر اساس ماده هفتم، کمیسیون عالی مبارزه علیه مسکرات و مواد مخدر با ترکیب گسترده از ارگان مختلف ذیربط تشکیل می‌گردد. همچنان کمیسیون‌های ولایتی و کمیسیون‌های در سطح ولسوالی‌ها با وظایف و صلاحیت‌های تعریف شده در مواد ۵-۱۰ پیش بینی می‌گردد.

در ماده ۴۴ این قانون، جرم نوشیدن مسکرات و مجازات آن مطابق مذهب حنفی حد شرعی ۸۰ تازیانه پس از تکمیل شرایط شرعی پیش بینی می‌گردد. شرایط تطبیق حد شرعی و چگونگی تطبیق حد مطابق مذهب حنفی در این ماده تنظیم می‌گردد.

۱۰- قانون مبارزه با مواد مخدر و مسکرات ۱۳۹۶ش

آخرین قانون که تا اکنون در افغانستان در عرصه مبارزه با مواد مخدر نافذ و نشر شده قانون مبارزه با مواد مخدر و مسکرات منتشره جریده رسمی شماره (۱۲۸۴) مؤرخ ۵ حوت سال ۱۳۹۶ه.ش می‌باشد.

در ضمیمه این قانون جدول شماره (۱) شامل ۱۰۹ نوع نباتات و مواد مخدر ممنوع می‌باشند که در طبابت استعمال نمی‌گردد. جدول شمار (۲) شامل ۵۹ نوع نباتات و موادی است که در طبابت استعمال گردیده و تحت کنترل شدید می‌باشد. و جدول شماره (۳) شامل ۷۵ نوع نباتات و موادی است که در طبابت استعمال

گردیده و تحت کنترل می‌باشد. و جدول شماره (۴) شامل ۲۷ نوع مواد کیمیایی اولیه است که در تولید یا پروسس مواد مخدر و ادویه روانی استعمال می‌گردد. در این قانون علاوه بر مواد مخدر و قاچاق مسکرات، مسکرات نیز تعریف می‌گردد: در جزء ۳، ماده ۳ این قانون، مسکرات به مشروبات الکولی و دیگر مسکرات که در جدول ضمیمه شماره (۵) این قانون درج گردیده است، تعریف گردیده است. در جدول شماره (۵) به تعداد هفت صنف از مسکرات که در هر صنف چندین نوع مسکر با اسامی آن‌ها درج گردیده است، شامل می‌باشد.

۱۱- فرمان شماره (۳۱) مورخ ۱۳۴۳/۹/۴ ه.ق عالیقدر امیر المؤمنین حفظه الله، در مورد ممنوعیت کشت کوکنار در کشور

این فرمان که در حال حاضر نافذ است، مهمترین سند حقوقی است که بر اساس آن تمام فعالیت‌های مربوط به کوکنار و سایر مواد مخدر به صورت کلی و مطلقاً ممنوع گردیده است.

این فرمان در دو فقره تنظیم و چنین تصریح نموده است: «به اطلاع عموم هموطنان رسانیده می‌شود که بعد از تاریخ صدور این فرمان، کشت کوکنار در افغانستان به طور مطلق ممنوع است. بعد از این هیچ فرد در زمین‌های خود کوکنار کشت نمی‌کند، اگر شخصی کوکنار کشت کرد، کشت وی از بین برده می‌شود و خود وی با برخورد شرعی مواجه می‌گردد.

همچنان در تمام کشور استعمال، انتقال، فروش، تجارت، واردات و صادرات مواد مخدر، مانند: شراب، هیرویین، شیشه، تابلت کا، چرس و سایر مواد نشه آور و کارخانه‌های تولید آن ممنوع می‌باشد. اگر شخصی از احکام این فرمان تخلف ورزید، به ارگان‌های عدلی و قضایی امارت اسلامی معرفی و با مجازات سخت مواجه می‌گردد».

در این فرمان چند تفاوت اساسی نسبت به مواد قانونی به ملاحظه می‌رسد، اول اینکه مبنای این ممنوعیت شریعت اسلامی است و با متخلفان این فرمان برخورد شرعی صورت می‌گیرد. دوم تفاوت این فرمان با مواد قانونی این است که در این فرمان شراب به حیث مادهٔ مخدر دانسته شده است، در ردیف مواد مخدر ممنوع گردیده است. این درحالی است که ممنوعیت و حرمت شراب و مجازات آن به صراحت نصوص قرآن کریم واضح و روشن است نیازی به تصریح نداشت، زیرا در نظام اسلامی احکامی شرعی که بر اساس نصوص شرعی حکم شان واضح است، نیاز به اسناد تقنینی ندارند، بلکه در دایره کلی نظام اسلامی شامل و قابل تطبیق می‌باشند.

نقص عمده این فرمان در قسمت تعیین مجازات برای متخلفین این فرمان تبلور یافته است. در قسمت اخیر فرمان چنین تصریح گردیده است: «اگر شخصی از احکام این فرمان تخلف ورزید، به ارگان‌های عدلی و قضایی امارت اسلامی معرفی و با مجازات سخت مواجه می‌گردد». این مجازات معلوم نیست که چیست، اعدام است، حبس ابد است، شلاق است، ضرب و شتم است؟ این ابهام سبب می‌گردد که ارگان‌های عدلی و قضایی هر طوری که بخواهند با متخلفین رفتار نمایند که این شیوهٔ برخورد می‌تواند در مواردی به تطبیق مجازاتی بیانجامد که فراتر از مقتضای عدالت باشد.

۱۲- فرمان شماره (۲۹) مؤرخ ۱۳۳۳/۸/۲۵. ق. عالیقدر امیر المؤمنین

حفظه الله در مورد ممنوعیت کشت بنگ در کشور

این فرمان در ۲ ماده تنظیم و بهتر از فرمان قبلی در مورد ممنوعیت کشت کوکنار تنظیم و چنین تصریح گردیده است: «مادهٔ اول: (۱) کشت بته‌های بنگ در تمام کشور به طور مطلق منع می‌باشد، بعد از این هیچ شخصی نمی‌تواند در زمین‌های خویش بنگ کشت نمایند. (۲) هرگاه شخصی در زمین‌های خویش بنگ کشت نماید، کشت آن از بین برده می‌شود. (۳) وزارت امور داخله و سایر ارگان‌های کشفی

مکلف‌اند، متخلفین حکم مندرج فقره (۱) این ماده را به محکمه معرفی نمایند. (۳) محاکم مکلف‌اند، متخلفین حکم مندرج فقره (۱) این ماده را مطابق احکام شرعی مجازات نمایند. ماده دوم: این فرمان از تاریخ توشیح نافذ و در جریده رسمی نشر گردد. « این فرمان منظم تر و تقریباً تمام معیار یک سند قانونی در زمینه ممنوعیت کشت بته بنگ (چرس) را دارا می‌باشد.

ممنوعیت مواد مخدر در اسناد بین‌المللی

۱- کنوانسیون یگانه (معاهده واحد) مربوط به مواد مخدر مصوب ۳۰

مارچ ۱۹۶۱ نیویورک

این کنوانسیون مهمترین و اساسی ترین کنوانسیون بین‌المللی که به ارتباط ممنوعیت (کنترول و نظارت) از مواد مخدر تصویب گردیده است.

با توجه به بند شماره (۳) قطنامه شماره سوم کنفرانس در مورد ترکیب کمیسیون مواد مخدر کنفرانس، ۴۳ کشور به شمول افغانستان از جمله اشتراک کنندگان این کنفرانس بوده و براساس بند (۱۰) نمایندگان افغانستان به حیث یکی از نائبین رییس و بر اساس بند (۱۳) این قطعنامه نماینده افغانستان آقای طبیبی رییس کمیته فرعی تنظیم مواد ۲ و ۳ پیش نویس کنوانسیون در مورد حدود اعمال قرارداد و وسیله بسط نظارت در باره مواد دیگر، بوده است.

ماده ۲ مواد مخدری که تحت نظارت قرار می‌گیرند:

۱- جز مواد مخدر معینی که مشمول موازین نظارت محدود به خود می‌باشند کلیه مواد مخدر فهرست شماره یک مشمول تمامی مقررات نظارت است که به موجب این قرارداد درباره مواد مخدر مجری است.

۲- مواد مخدر فهرست شماره ۲ تابع همان موازین نظارت مربوط به مواد مندرج در فهرست شماره یک می‌باشد به استثنای اقداماتی که درباره معاملات خرده‌فروشی مقرر شده است.

۳- ترکیبات غیر آنچه در فهرست شماره ۳ مندرج است تابع همان اقدامات نظارتی می‌باشد که شامل حال مواد مخدر محتوی در آنها است، ولی برخی از کنترل‌های شدید، مورد عمل قرار نخواهد گرفت.

۴- ترکیبات مندرج فهرست شماره ۳ تابع همان موازین کنترل می‌باشد که ترکیبات محتوی مواد فهرست شماره ۲ با این تفاوت که برخی از مقررات کنترولی در مورد آنها مورد عمل قرار نخواهد گرفت.

۵- مواد مخدر مندرج در فهرست شماره ۴ در زمره مواد مخدر فهرست شماره یک محسوب شده و تابع کلیه موازین نظارت مربوط به مواد مخدر فهرست مزبور می‌باشد و علاوه بر آن مقررات خاصی را که هر یک از کشورهای متعاهد به سبب خواص به خصوص خطرناک این دسته از مواد مخدر لازم تشخیص دهند، معمول خواهند داشت.

۳- پروتوکول اصلاحی معاهده یگانه مواد مخدر سال ۱۹۶۱ م برابر با ۱۳۳۰ ه.ش، مصوب ۱۹۷۲ م.

این پروتوکول که مشتمل بر یک مقدمه و ۲۲ ماده است با در نظر داشت تغییرات در شرایط و اوضاع مبارزه با مواد مخدر و انکشافات علمی در علم کیمیا و ترکیبات و مشتقات مواد مخدر، معاهده یگانه مواد مخدر ۱۹۶۱ در چارچوب این پروتوکول اصلاح و تعدیل گردیده و یا مواد جدیدی بر آن افزوده شده است.

افغانستان نیز به این پروتوکول اصلاحی پیوسته و آنرا در جریده رسمی شماره (۱۱۵۷) مؤرخ ۱۳۹۳/۱۰/۱۵ ه.ش به نشر رسانده است. براساس فقره اول ماده ۱۹ این پروتوکول افغانستان از جمله طرف‌های متعاهد معاهده یگانه مواد مخدر محسوب می‌گردد.

۴- کنوانسیون سازمان ملل متحد برای مبارزه با قاچاق مواد مخدر و

داروهای روانگردان مصوب کنفرانس مؤرخ ۲۰ دسامبر ۱۹۸۸ م

در ماده سوم این کنوانسیون، به ارتباط جرم انگاری فعالیت‌های مربوط به مواد مخدر و مجازات آن تصریح کرده است: ۱- هریک از اعضاء اقدامات ضروری به منظور تثبیت جرایم کیفری تحت قوانین داخلی خود در صورت ارتکاب موارد زیر اتخاذ خواهند نمود. الف: (۱) تولید، ساخت، تقطیر، تهیه، عرضه، عرضه برای فروش، توزیع، فروش، تحویل طبق هر گونه شرایطی، واسطه‌گری، ارسال به صورت ترانزیت، حمل و نقل، ورود و یا صدور هر گونه مواد مخدر یا داروی روانگردان بر خلاف مواد مندرج در کنوانسیون ۱۹۶۱ و اصلاحیه آن و یا کنوانسیون ۱۹۷۱ م. (۲) کشت خشخاش، بوته کوك و یا گیاه شاهدانه به منظور تولید مواد مخدر بر خلاف مواد مندرج در کنوانسیون ۱۹۶۱ و اصلاحیه آن، (۳) در اختیار داشتن و یا خرید هر گونه ماده مخدر و یا داروی روانگردان به منظور ارتکاب هر يك از فعالیت‌های مندرج در بند (۱) فوق‌الذکر، (۴) ساخت، حمل و یا توزیع تجهیزات، مواد و یا داروهای مذکور در جدول ۱ و ۲ با علم به این که احتمال دارد از آن‌ها در امر و یا برای کشت غیرقانونی، تولید و یا ساخت مواد مخدر و یا داروهای روانگردان استفاده گردد، (۵) سازماندهی، مدیریت و یا تأمین بودجه برای ارتکاب هر يك از جرائم مذکور در بندهای (۱)، (۲)، (۳) و یا (۴) فوق‌الذکر، ب- (۱) تبدیل و یا انتقال اموال با علم به این که اموال مزبور ناشی از ارتکاب جرم و یا جرائم موضوع بند فرعی (الف) این بند بوده و یا مشارکت در جرم و یا جرائم مزبور به منظور اخفاء و یا کتمان اصل نامشروع اموال و یا معاونت با هر شخصی که در ارتکاب چنین جرم و یا جرائمی دست داشته جهت فرار از عواقب قانونی اقدامات خود. (۲) اخفاء و یا کتمان ماهیت واقعی، منبع، محل، واگذاری، جابجایی حقوق مربوط و یا مالکیت اموال مزبور، با

علم به این که این اموال از جرم و یا جرائم موضوع بند فرعی (الف) این بند و یا مشارکت در انجام چنین جرم و یا جرائمی ناشی گردیده اند.

۲ - مشروط به اصول و مفاهیم مذکور در قوانین اساسی و عادی خود، هر يك از اعضای کنوانسیون تدابیر لازم را به منظور جرم قلمداد کردن عمل در اختیار داشتن، خرید و یا کشت مواد مخدر و یا داروهای روانگردان برای مصرف شخصی بر خلاف مقررات کنوانسیون ۱۹۶۱ م و اصلاحیه آن و یا کنوانسیون ۱۹۷۱ م چنانچه عمداً ارتکاب یافته باشند، معمول خواهند داشت.

۵- کنوانسیون مواد روانگردان مصوب ۱۹۷۱ م.

این کنوانسیون که در سال ۱۹۷۱ م برابر با ۱۳۴۹ ه.ش در یک مقدمه و ۳۳ ماده و یک ضمیمه به تصویب رسیده است، یکی دیگر از اسناد بین المللی در عرصه مبارزه با مواد مخدر است.

بر اساس بند (ث) ماده ۱ این کنوانسیون مواد روان گردان به مفهوم هر نوع مواد طبیعی یا صنعتی یا مواد طبیعی مندرج فهرست‌های شماره (۱)، (۲)، (۳) یا (۴) می‌باشد. و بر اساس بند (چ) ماده مذکور اصطلاح "فهرست شماره ۱، فهرست شماره ۲، فهرست شماره ۳، فهرست شماره ۴" یعنی فهرست‌های مواد روانگردانی که بر همین قیاس شماره‌گذاری شده و پیوست این کنوانسیون گردیده و طبق ماده (۲) اصلاح می‌شود.

در ماده ۲ این کنوانسیون، دامنه نظارت بر مواد روانگردان بسیار وسیع پیش بینی گردیده است، نکته مهم این است که سازمان صحتی جهان، هرگاه تشخیص دهد که یک ماده می‌تواند حالت وابستگی (اعتیاد) ایجاد کند یا سیستم اعصاب مرکزی را تحریک یا سست کند که منجر به توهم یا اختلالاتی در کارکرد حرکی یا افکار یا رفتار یا درک یا خلق و خوی گردد و یا مورد مصرف نابجا قرار گیرد و یا ضررهای مشابه را ایجاد کند آن ماده را با توجه به تأثیرات آن در یکی از فهرست‌های چهار گانه درج می‌نماید.

نتیجه گیری

از بررسی‌های انجام شده نتایج آتی استنباط می‌گردد:

۱- پیامدهای ناشی از مواد مخدر درد مشترک همه ملت‌ها بوده و همه ملت‌ها در چارچوب سازمان ملل متحد و کنوانسیون‌های بین‌المللی در پی هماهنگ ساختن تلاش‌ها و مبارزات خویش گردیده‌اند، تا همه ابنای بشر از این پدید شوم جهان شمول در امان بمانند.

۲- مواد مخدر از نظر قواعد بین‌المللی و قوانین داخلی یک پدیده مطلقاً منفی و غیر مفید نیست، بلکه دارای جنبه‌های مثبت و منفی بوده و در موارد زیادی در طبابت از آن استفاده به عمل می‌آید، لذا قواعد بین‌المللی و قوانین داخلی جنبه‌های منفی و مثبت آنرا در نظر گرفته، در اسناد بین‌المللی و به تبعیت از آن در اسناد تقنینی داخلی همواره بحث کنترل مواد مخدر مطرح گردیده است، به این معنا که استفاده سوء از مواد مخدر که تبعات ناگواری در پی دارد، همواره ممنوع بوده است.

۳- همه فعالیت‌های مربوط به مواد مخدر اگر از کنترل دولت خارج باشد، قاچاق مواد مخدر محسوب گردیده، ممنوع می‌باشد.

۴- استعمال مواد مخدر به هر شکلی که باشد، جز برای طبابت، در تحت هر شرایطی که باشد، ممنوع می‌باشد و متخلفین آن قابل مجازات و در خفیف‌ترین موارد تحت تدابیر وقایوی و صحتی قرار می‌گیرند.

۵- مواد مخدر دارای انواع نهایت زیاد است که از نظر ممنوعیت و کنترل در یک طبقه بندی چهار درجه‌ای دسته بندی گردیده‌اند، دسته اول که همه تدابیر کنترولی بر آن‌ها اعمال می‌گردد، عبارت از آن نوع مواد مخدری‌اند که قابل استفاده در طبابت نیستند و این دسته از مواد مخدر شدیدترین نوع مواد مخدر محسوب می‌شوند و ممنوعیت این دسته در اسناد تقنینی داخلی و کنوانسیون‌های بین‌المللی در بالاترین سطح ممنوعیت قرار دارد. به همین ترتیب دسته دوم، سوم و

چهارم درجه شدت مواد کاهش یافته و درجه ممنوعیت آن‌ها کاهش یافته و قابلیت استفاده از آن‌ها در طبابت افزایش می‌یابد.

پیشنهادهای

بادرنظرداشت نتایج تحقیق و شرایط اقتصادی افغانستان، به امارت اسلامی افغانستان پیشنهاد می‌گردد که در قدم نخست اگر امارت اسلامی کشت تریاک را مطلقاً ممنوع می‌نماید، چنانکه در فرمان شماره (۳۱) آمده است، زمینه‌های زرع نباتات جایگزین مفید و اقتصادی را فراهم نماید. در قدم دوم همان قسم که در قوانین داخلی و اسناد بین‌المللی آمده است، به عوض ممنوعیت مطلق مواد مخدر، به استثنای موادی که استفاده طبیبی ندارند، رویکرد کنترل مواد مخدر را روی دست بگیرد، زمینه‌های تولید ادویه مجاز از مواد مخدر را در افغانستان فراهم بسازد. در قدم سوم به عوض ممنوعیت مطلق و محو کامل مواد مخدر، زمینه‌های صادرات کنترل شده، مواد مخدر دارای استفاده طبیبی را برای کشورهای که از مواد مذکور در تولید ادویه مجاز استفاده می‌کنند، فراهم بسازد.

مآخذ

- ۱- بوالوردی، مجید. (۱۳۸۴)، تولید مواد مخدر در افغانستان و تأثیر آن بر امنیت جمهوری اسلامی ایران. فصلنامه مطالعات آسیای مرکزی و قفقاز، ۴۹(۳)، ۲۰۵-۲۱۶.
- ۲- محمدی، علی. (۱۳۹۶)، پیشگیری از اعتیاد با رویکرد اجتماعی کردن مبارزه با مواد مخدر و بهره‌مندی از ظرفیت سازمان‌های مردمی. مجله پیشرفت‌های نوین در علوم رفتاری، ۱۱(۲)، ۸۵-۱۰۰.
- ۳- منوچهری، سید علی پور و رباط جزئی، افسانه. (۱۴۰۰). ابعاد حقوقی مقابله با مواد مخدر. فصلنامه مطالعات میان‌رشته‌ای فقه (۲)، ۹۵-۱۱۸.
- ۴- وزارت عدلیه (۱۳۳۵). اصولنامه تریاک، مطبوعه دولتی، شماره ۸۲ جریده رسمی.

- ۵- وزارت عدلیه (۱۳۳۶). اصولنامه منع زرع، تجارت، خرید و فروش، ورود و صدور و استعمال تریاک در افغانستان، مطبعه دولتی، شماره (۸۹).
- ۶- وزارت عدلیه (۱۳۹۳). پروتوکول اصلاحی معاهده یگانه مواد مخدر سال ۱۹۶۱ م برابر با ۱۳۴۰ ه.ش، جریده رسمی دولت جمهوری اسلامی افغانستان، جریده رسمی شماره (۱۱۵۷).
- ۷- وزارت عدلیه (۱۳۴۸). قانون انسداد قاچاق جریده رسمی، جریده رسمی دولت پادشاهی افغانستان، جریده رسمی شماره (۱۵۱).
- ۸- وزارت عدلیه (۱۴۲۱ ه.ق.). قانون انسداد قاچاق، جریده رسمی امارت اسلامی افغانستان، جریده رسمی شماره (۷۹۳).
- ۹- وزارت عدلیه (۱۳۹۶). قانون مبارزه با مواد مخدر و مسکرات. جریده رسمی دولت جمهوری اسلامی افغانستان، جریده رسمی شماره فوق العاده دارای نمبر مسلسل (۱۲۸۴).
- ۱۰- وزارت عدلیه، قانون مبارزه علیه مسکرات و مواد مخدر و کنترل آن (۱۳۸۹)، وزارت عدلیه، جریده رسمی دولت جمهوری اسلامی افغانستان، جریده رسمی شماره فوق العاده دارای نمبر مسلسل (۱۰۲۵).
- ۱۱- وزارت عدلیه (۱۴۲۱ ه.ق.). قانون مبارزه علیه مواد مخدر، جریده رسمی امارت اسلامی افغانستان، شماره فوق العاده دارای نمبر مسلسل (۷۹۳).
- ۱۲- وزارت عدلیه (۱۳۸۲). قانون مبارزه علیه مواد مخدر، جریده رسمی جمهوری اسلامی افغانستان، شماره فوق العاده دارای نمبر مسلسل (۸۱۳).
- ۱۳- وزارت عدلیه (۱۳۸۴). قانون مبارزه علیه مواد مخدر وزارت عدلیه، جریده رسمی جمهوری اسلامی افغانستان، شماره فوق العاده دارای نمبر مسلسل (۸۷۵).
- ۱۴- وزارت عدلیه (۱۳۷۰). قانون مبارزه علیه مواد مخدر، جریده رسمی دولت جمهوری افغانستان، جریده رسمی شماره (۷۴۱).

- ۱۵- وزارت عدليه(۱۳۸۷).کنوانسيون چارچوب كاري سازمان صحتي جهان راجع به كنترول تنباكو، وزارت عدليه، جريده رسمي جمهوري اسلامي افغانستان، جريده رسمي شماره(۹۴۲).
- ۱۶- ملل متحد(۱۹۸۸).کنوانسيون سازمان ملل متحد براي مبارزه با قاچاق مواد مخدر و داروهای روانگردان، مصوب ششمين جلسه عمومي كنفرانس مورخ ۲۰ دسامبر
- ۱۷- ملل متحد(۱۹۷۱).کنوانسيون مواد روانگردان مصوب ۱۹۷۱م برابر ۱۳۴۹ه.ش.
- ۱۸- ملل متحد(۱۹۶۱). معاهده يگانه مربوط به مواد مخدر، مصوب ۳۰ مارچ ۱۹۶۱م.

خېړندوی ولي الله آرین

پر افغانستان د شوروي اتحاد د يرغل لاملونه

The causes of the Soviet Union's invasion of Afghanistan

Assistant Prof. Waliullah Aryan

Abstract

This study examines the internal and external causes of the Soviet Union's invasion of Afghanistan. The study was conducted using a historical analytical method, and its objective is to clarify the political, security, strategic, and economic motives behind the Soviet invasion. The findings of the study indicate that the Brezhnev Doctrine, the threat of the collapse of the People's Democratic Republic of Afghanistan, concerns about the expansion of Islamic movements and their impact on Soviet territory, international competition with the United States and China, and Afghanistan's strategic location were among the major factors behind the invasion. Furthermore, the Soviet Union's attention to Afghanistan's natural resources and economic interests is considered one of the significant motives for the invasion. The study concludes that the idea of gaining access to the warm waters of the Indian Ocean was not the sole cause of this major event; rather, the invasion was the result of a combination of various internal and external political, security, strategic, and economic factors,

which ultimately led the Soviet Union to face severe military, economic, and political consequences.

لنډيز

دا علمي - څېړنيزه مقاله پر افغانستان د شوروي اتحاد د يرغل کورني او بهرني لاملونه څېړي. دا څېړنه د تاريخي - تحليلي ميتود پر بنسټ بشپړه شوې او د څېړنې موخه د شوروي د يرغل سياسي، امنيتي، ستراتيژيکي او اقتصادي انگېزې روښانول دي. د څېړنې موندنې ښيي چې د برژنيف دکتريڼ، د افغانستان د خلق ديموکراتيک دولت د له منځه تللو خطر، د اسلامي حرکتونو د پراختيا اندېښنه او شوروي قلمرو ته يې زيان، له امريکا او چين سره نړيواله سيالي او د افغانستان ستراتيژيک موقعيت د يرغل مهم عوامل وو. همدارنگه د افغانستان طبيعي سرچينو او اقتصادي گټو ته د شوروي پاملرنه د يرغل له مهمو انگېزو څخه گڼل شوې ده. دا څېړنه دې پايلې ته رسېږي چې د هند گرمو اوبو ته د رسېدو نظريه د دې سترې پېښې يواځيني لامل نه و؛ بلکې يرغل د مختلفو کورنيو او بهرنيو سياسي، امنيتي، ستراتيژيکي او اقتصادي عواملو گډه پايله وه، چې په پای کې يې شوروي اتحاد له درنو پوځي، اقتصادي او سياسي پايلو سره مخ کړ.

سريزه

افغانستان د خپل ځانگړي جغرافيايي او ستراتيژيک موقعيت له امله د تاريخ په مختلفو دورو کې د سترو قدرتونو د سياليو او لاسوهنو له مهمو ډگرونو څخه پاتې شوی دی. د افغانستان او شوروي اتحاد ترمنځ دوستانه اړيکو څو لسيزې دوام کړی و، خو په ۱۹۷۸م کال د ثور تر کودتا وروسته په افغانستان کې رامنځته شويو سياسي، امنيتي او ټولنيزو بدلونونو د دواړو هېوادونو په اړيکو کې تغيير رامنځ ته کړ. د افغانستان ديموکراتيک جمهوريت پر وړاندې د مخالفتونو په پراختيا، د حکومت په کمزوري کېدو او په سيمه کې د سياسي بدلونونو په رامنځ ته کېدو سره شوروي

اتحاد په افغانستان کې خپلې لاسوهنې پراخې کړې چې بالاخره د ۱۹۷۹ م کال په ډسمبر کې يې پر افغانستان مستقيم پوځي يرغل وکړ.

پر افغانستان د شوروي اتحاد د يرغل د لاملونو په اړه د مختلفو ليکوالانو له لوري بېلابېل ليدلوري وړاندې شوي دي؛ ځينې خپرونکي د شوروي يرغل د هند سمندر گرمو اوبو ته د شوروي د رسېدو له ستراتيژيکې نظريې سره تړي، مگر ځينې نور بيا د برژنيف دکتري، د افغانستان ديموکراتيک جمهوريت د ساتنې اړتيا، د اسلامي خوځښتونو د پراختيا وېره، د شوروي د جنوبي پولو امنيت، له امريکا او چين سره نړيواله سيالي، د افغانستان ستراتيژيک موقعيت او اقتصادي او طبيعي سرچينو ته د لاسرسي هڅې د يرغل له مهمو عواملو څخه گڼي. له همدې امله، دا څېړنه هڅه کوي چې پر افغانستان د شوروي اتحاد د يرغل کورني او بهرني عوامل د تاريخي - تحليلي ميتود له مخې وڅېړي او څرگنده کړي چې دغه ستره پېښه يوازې د يوه عامل پايله نه، بلکې د بېلابېلو سياسي، امنيتي، ستراتيژيکو او اقتصادي عواملو د گډ اغېز په پايله کې رامنځته شوې وه.

د څېړنې مېرمنيت: د دې موضوع د څېړنې مېرمنيت دا دی چې پر افغانستان د شوروي د يرغل لپاره د پردې تر شا د شوروي دلايل او په افغانستان او سيمه کې د دوی گټې او اهداف روښانه شي. همدارنگه د دې لاملونو او اهدافو څېړنه او څرگندول کولی شي چې په راتلونکي کې په افغانستان کې د ورته لاسوهنو څخه مخنيوی وشي.

د څېړنې هدف: د دې څېړنې هدف پر افغانستان باندې د شوروي د يرغل د بهرنيو او کورنيو لاملونو په گوته کول دي. همدارنگه له دې پېښې څخه د هغو عبرتونو ترلاسه کول دي چې په راتلونکو سياستونو کې له ورته اشتباهاتو څخه د مخنيوي سبب شي.

د څېړنې ميتود: دا څېړنه د تاريخي - تحليلي ميتود پر بنسټ بشپړه شوې ده.

د خپرنې پوښتنې

اصلي پوښتنه: کوم کورني او بهرني لاملونه پر افغانستان د شوروي اتحاد د يرغل سبب شول؟

فرعي پوښتنې

۱. د برژنيف دکترین او د افغانستان ديموکراتيک جمهوريت ساتنې د شوروي د يرغل په پرېکړه څومره اغېز درلود؟
۲. د امريکا او شوروي ترمنځ نړيوالې سيالۍ او د امريکا د نفوذ د پراختيا مخنيوي د شوروي په يرغل څه اغېز درلود؟
۳. په افغانستان کې د اسلامي حرکتونو پراختيا په شوروي اتحاد او د هغوی پر پرېکړو څه اغېز درلود؟
۴. له شوروي سره د افغانستان گاونډيتوب او په افغانستان کې د پرېمانه طبيعي سرچينو شتون د شوروي د يرغل په اړه څه رول درلود؟
۵. د هند گرمو اوبو ته د رسېدو په موخه د شوروي د يرغل نظر څومره د منلو وړ دی؟

د افغانستان او شوروي اتحاد ترمنځ له جگړې وړاندې اړيکې

د شوروي اتحاد او افغانستان د اړيکو د ټينگښت له وخته (۱۹۱۹) بيا پر افغانستان د شوروي اتحاد د يرغل تر وخته کابو شپږ لسيزې تېرې شوې وې. په دې ټوله موده کې هېڅ افغان دولت نه غوښتل چې له شوروي سره دې غير دوستانه اړيکې ولري. افغانستان له شوروي سره د ۱۹۲۱ م. کال د فبروري په ۲۸ نېټه د دوستۍ او ښه گاونډيتوب تړون لاسليک کړی و، تر هغه وروسته يې د ۱۹۳۱ م. کال په جون کې پر يو بل باندې د نه تېري دوه اړخيز تړون لاسليک کړ. افغانستان په وچه کې د ايسارېدو له امله د نورو هېوادونو په پرتله له شوروي اتحاد سره زياته راکړه ورکړه درلوده. شوروي افغانستان ته په تخنیکي او اقتصادي برخو کې زياتې مرستې ورکړې. خو د ۱۹۷۸

م. کال يرغل د ۶۰ کالو پر دوستانه اړیکو خاورې واپولې (زرملول، ۱۳۸۳: ۵۶-۵۷ مخونه).

پر افغانستان د شوروي د يرغل په اړه مختلف ليدلوري

په غربي تاريخ ليکونکو کې دا خبره ډېره عامه ده چې شوروي اتحاد په ۱۵ م. پېړۍ کې د لوی پتر د هیلو د پوره کولو لپاره (د هند گرمو اوبو ته رسېدل) په هڅو بوخت و. د دې هیلو د پوره کېدو په صورت کې د روسیې د امپراتورۍ پولې د عربو تر سمندر پورې رسېدلې. (Raja, ۲۰۲۳) د روسانو دا هيله له دې جملې څخه په ښه توګه څرګندېږي چې روسي جنرالانو به ویل «که مو له سرحد نه ټانکونه و خوځېدل نو یوازې د هند سمندر یې د فتوحاتو مخ راګرځولی شي» (الکو، ۱۳۸۷: ۳۱۲ مخ) له پورتنۍ جملې څخه ښکاري چې دوی د هند سمندر ته د رسېدو هيله او پلان درلود او که داسې نه و، نو ولې یې د هند سمندر پر ځای د کوم بل ځای یادونه نه کوله. خو دې پوښتنې ته ځواب چې دوی ولې غوښتل د هند سمندر ته ورسېږي، یوې جلا څېړنې ته اړتیا لري.

يعقوب ابراهيمي گرمو اوبو ته د روسانو هیلې پخوانۍ بولي او ليکلي یې دي چې ډېری افغاني او بهرني ليکوالان پر افغانستان د شوروي يرغل د هند گرمو اوبو ته د روسانو د رسېدو هيله بولي، تر دې چې دا موضوع په افغانستان کې په یو عام ذهنیت بدله شوې ده، مګر دې بحث ته له مختلفو اړخونو څخه کتنه شوې ده، روسانو پر افغانستان د شوروي يرغل دفاعي او غریبانو يرغليز اقدام بللی دی. په همدې چوکاټ کې پر افغانستان د شوروي يرغل درې لاملونه لري: د برژنيف دکتري، د شوروي اتحاد امنیتي او ستراتيژيکي اندېښنې او په افغانستان کې دننه چټک سیاسي بدلونونه، یعنې پر افغانستان د شوروي اتحاد يرغل د بهرنیو لاملونو له کبله ترسره شو (ابراهيمی، ۱۳۹۸).

په افغانستان کې د شوروي د لاسوهنو په اړه بحث ته که راشو، نو د تزاري روسیې امپراتورۍ په ۱۴ م. پېړۍ کې تر خپل تأسیس وروسته خپلو پولو ته پراختیا ورکړې

وه، افغانستان د دوی لپاره وروستی حد و او دوی دا اراده نه درلوده چې نوموړی هېواد دې د خپلې امپراتورۍ برخه وگرځوي. ډېر وروسته بيا په ۱۹۷۵ م. کال يوه ستره پېښه رامنځ ته شوه او هغه دا وه چې په ويتنام کې امريکايانو ماته وخوړه، امريکايانو له شوروي څخه د غچ اخيستنې په پار هڅې پيل کړې چې شوروي اتحاد په افغانستان کې ښکېل او د دوی لپاره يې وژنتون وگرځوي. د رابرت گيتس په وينا په افغانستان کې د C. I. A کړنې، د شوروي د يرغل سبب شوې. د امريکا د ملي امنيت سلاکار برژنسکي ويلي چې: «موږ روسان ونه هڅول چې لاسوهنه وکړي، مگر په پوهېدونکي ډول مو دا امکان زيات کړ چې دوی دا کار وکړي» (Raja, ۲۰۲۳).

نوموړی زياتوي چې پر افغانستان د شوروي د يرغل په برخه کې شوروي مشران دوه ډلې وو. د چرنينکوف په مشرۍ ډله د شوروي سرحداتو په داخل کې د مسلمانانو د پام وړ جنگي زياتېدونکي حالت څخه په ريښتينې توگه اندېښمن وو، همدارنگه دوی په افغانستان کې د يو اسلامي دولت له رامنځ ته کېدو څخه په وېره کې وو او په افغانستان کې يې اسلامي دولت د شوروي اتحاد د امنيت لپاره خطر باله، له همدې کبله دا ډله په افغانستان کې د چټکې مداخلې پلوی وه. مگر د گروميکو په مشرۍ بله ډله چې د امريکا له طرحې څخه خبر وو، نه يې غوښتل چې شوروي اتحاد د دې حادثې (پر افغانستان د يرغل) مسؤليت پر غاړه واخلي، بلکې دوی دا هيله درلوده چې په افغانستان کې د خپلو سلاکارانو او نظامي مرستو اندازه زياته کړي او افغان دولت په خپله خپل کورني حالات قابو کړي (Raja, ۲۰۲۳).

دا له امکان څخه لرې نه وه چې شوروي اتحاد افغانستان ته په ننوتلو کې څو کاله صبر کړی وي، مگر د ۱۹۷۰ لسيزې ځينې پېښې د دې سبب شوې چې شورويان افغانستان ته ننوځي، هغه پېښې په لاندې ډول دي:

۱. په ۱۹۷۰ لسيزه کې شوروي اتحاد په منځني ختيځ کې ځينې دوست هېوادونه له لاسه ورکړل. په داسې حال کې چې اسرائيل او سعودي عربستان د امريکا کلک متحدین وو، د شوروي اتحاد لپاره د مصر له لاسه ورکول يو ستر زيان و.

۲. په پاکستان کې د امریکایي پلوه جنرال ضیاء الحق قدرت ته رسېدل د شوروي د پرمختګ لپاره لویه اندېښنه وه.

۳. په ایران کې د ۱۹۷۹ م. کال د فبروري بدلون (اسلامي انقلاب) حالت بدل کړ، شوروي اتحاد ووېرېد چې د دې انقلاب دوهم قدم به د ایران په ګاونډ کې افغانستان وي (Raja, ۲۰۲۳).

همدا لامل و چې شوروي اتحاد د خپلو کمزورو ټکو د له منځه وړلو په موخه چې پورته یې یادونه وشوه، پر افغانستان یرغل وکړ (Raja, ۲۰۲۳).

ډګروال ډیویډ سي ګریګوري پر افغانستان د شوروي د یرغل په پریکړه کې لاندني لاملونه شامل بللي:

۱: له تاریخي دید څخه. ۲: د برژنیف دکتیرین. ۳: د خپل مورني هېواد ساتنه. ۴: د اسلامي بنسټ پالنې د ودې مخنیوی. ۵: د امریکا متحده ایالاتو د لېوالتیا کمښت (د افغانستان په اړه). ۶: د دیتانت زوال یا له منځه تلل (Gregory, ۱۹۸۶).

سوزان مکګی پر افغانستان د شوروي د یرغل لاملونه په لاندې توګه په ګوته کړي دي:

۱. د افغانستان ستراتیژیک موقعیت: افغانستان له ۱۹ م. پېړۍ وروسته د سترې لوبې تر نامه لاندې د تزاری روسیې او لوبې برتانیې امپراتوریو ترمنځ په ستراتیژیک کشمکش کې ښکېل شو. په روسیه کې د ۱۹۱۷ م. کال د اکتوبر په انقلاب او په هند کې د برتانوي استعمار په پای ته رسېدو سره بیا هم د افغانستان جیوپولیتیکي اهمیت تغیر ونه کړ. په ۱۹۱۹ م. کې د افغانستان په خپلواک کېدو سره شوروي اتحاد لومړی هېواد و چې له افغانستان سره یې دیپلوماتیکي اړیکې جوړې کړې. د څو لسیزو په پایله کې شوروي اتحاد له افغانستان سره په اقتصادي او نظامي ډګر کې مرستې وکړې. په دوهمه نړیواله جګړه کې د برتانیې امپراتوري تر سقوط وروسته امریکا متحده ایالات د یو بل ستر قدرت په توګه راپورته شو او له دې سره افغانستان یو ځل بیا د سړې جګړې په لومړۍ کرښه کې پاتې شو (McGee, ۲۰۲۳).

۲. مسکو هڅه کوله چې افغانستان خپل ځان ته تابع کړي: په ۱۹۷۳ م. کال محمد داوود خان په شاهي نظام کودتا وکړه. په پيل کې شورويان دې بدلون ته خوښ وو، خو دا خوښي يې ډېر ژر له منځه لاړه، ځکه چې داوودخان نه غوښتل د دوی له خوښې سره سم عمل وکړي. هماغه و چې په ۱۹۷۸ م. کال کې د افغانستان د خلق ديموکراتيک گوند د يوې کودتا په ترڅ کې داوود خان له منځه يووړ، مگر بيا هم شوروي اتحاد راحت نه و. د نوي رامنځ ته شوي رژيم پر وړاندې د خلکو او ديني مشرانو مخالفت ورځ تر بلې سختېده، چې له امله يې د شوروي اتحاد اندېښنه هم زياتېده (McGee, ۲۰۲۳).

۳. مسکو په افغانستان کې د امريکا متحده ايالاتو د لاسوهنو له زياتېدو څخه وېره درلوده: په افغانستان کې نازک حالات د شوروي رهبري لپاره د خطر زنگ شو، ځکه چې دې حالت دا فرصت برابر او ترڅو افغانستان د مرستې لپاره امريکا متحده ايالاتو ته لاس وغځوي. برژنيف د شوروي د سياسي دفتر غړو ته وويل: امين غواړي چې د افغانستان د بهرنيو اړيکو په برخه کې يوه معتدله پاليسي تعقيب کړي چې له امله به يې امريکا د افغانستان په سياسي برخه کې لار پيدا کړي. شوروي مشران پر دې باور وو چې که امريکا په فعاله توگه په افغانستان کې د شوروي نفوذ کمزوری نه کړي، خو په افغانستان کې دننه به د حفيظ الله امين بې رحمي او د نظام بې ثباتي داسې کمزوري ټکي وژېږوي چې وروسته به امريکا له هغو څخه گټه واخلي، ځکه خو شوروي بايد د عمل ميدان ته ننوځي (McGee, ۲۰۲۳).

۴. د افغانستان وضعیت د شوروي اتحاد د ملتونو ستونزه لا پسې سختوله: د تاريخ په اوږدو کې د روسيې لويه خاوره له مختلفو قومي او ملي ډلو څخه تشکيل شوې ده. د شوروي اتحاد د واکمنۍ پر مهال کمونيستي مشران د شوروي اتحاد په داخل کې د شوروي د سپورميو بڼه لرونکو ايالتونو له ننگونو څخه په وېره کې وو، په ځانگړې توگه ډېره وېره يې د منځنۍ اسيا له جمهوريتونو څخه وه، ځکه دوی له يوې خوا مسلمان او له بلې خوا د نفوس له پلوه په چټکه وده کې وو (McGee, ۲۰۲۳).

۵. شوروي دولت د برژنيف له دکتريڼ څخه ملاتړ کاوه: په ۱۹۶۸ م. کال برژنيف خپله نوې له تعصب څخه ډکه عقیده (دکتريڼ) معرفي کړه. د دې دکتريڼ په واسطه ټولو سوسياليستي هېوادونو دا مسؤولیت درلود چې یو د بل ملاتړ وکړي او د اړتیا په صورت کې له نظامي ځواک څخه کار واخلي (McGee, ۲۰۲۳).

د برژنيف د دکتريڼ په اعلان سره شوروي له خپلو همفکره دولتونو سره ګډ تړونونه لاسلیک کړل. په افغانستان کې یې د نورمحمد ترکي په مشرۍ له نوي رامنځ ته شوي دولت سره د ۱۹۷۸ م. کال د ډسمبر په ۵ نېټه د دوستۍ تړون لاسلیک کړ. دې تړون دواړه اړخونه پر دې اړ کول چې د امنیت، خپلواکۍ او ځمکنۍ بشپړتیا د تضمین لپاره دواړه لوري مناسب او پر وخت اقدامات وکړي. د پورتنی تړون له لاسلیک سره سم افغانستان ته د نظامي تجهیزاتو انتقال او د زرګونه سیاسي او نظامي سلاکارانو راتګ پیل شو (ابراهیمي، ۱۳۹۸).

يعقوب ابراهيمي د سیمې سیاسي اوضاع او ستراتیژیک موقعیت ته په اشارې سره لیکلي چې د اسیا جنوب او جنوب ختیځ له منځنۍ اسیا سره د ګاونډیتوب، له چین سره د نږدې والي او همدارنګه د منځني ختیځ نفتي ډګرونو د شوروي اتحاد لپاره ستراتیژیک اهمیت درلود. په ایران کې د شاهي رژیم له منځه تللو سره د سیمې حالت ګډوډ شو، دا وضعیت په افغانستان د اسلامي بنسټپالو په ګټه تمامېدلی شوی، نو ځکه شوروي اتحاد په دې فکر شو، چې که په افغانستان کې حالت د شوروي په ګټه ونه ساتل شي، افغانستان به د ایران او پاکستان ترڅنګ د مسکو پر خلاف په درېیم مخالف هېواد بدل شي (ابراهیمي، ۱۳۹۸).

شوروي اتحاد د خپل هېواد لپاره له امنیتي وضعیت څخه هم تشویش درلود. په جنوبي اسیا او منځنۍ اسیا کې له امنیتي پلوه له څلورو اړخونو، یعنې د منځنۍ اسیا د جمهوریتونو په اړه، له پاکستان او ایران څخه وېره، د چین له نفوذ څخه وېره او په منځني ختیځ او جنوبي اسیا کې د غرب، په ځانګړې توګه د امریکا له نفوذ څخه په وېره کې و. شوروي رهبري په افغانستان کې د خلق دیموکراتیک ګوند واکمنۍ په

احتمالي سقوط سره په منځنۍ اسيا کې د ناامنۍ پراختيا له امکانه لرې نه بلله. دوی د خپلو مخالفينو (چې باسماچيان يې ورته ويل) له هغو کورنيو څخه چې د ۲۰ م. پېړۍ په دوهمه لسيزه کې د افغانستان شمال ته راغلي وو، په ترس کې وو. همدارنگه د پاکستان او ايران په اړه په سيمه کې ستراتيژيکې کتنې هم شوروي د افغانستان پر لور نظامي اقدام ته لېواله کړ. مسکو، د افغانستان شمال ختيځ ګاونډی (چين) د افغانستان ديموکراتيک جمهوريت په چارو کې په لاس وهنو تورن کاوه. د افغان او شوروي د دوستۍ له تړون څخه وروسته چين د افغان ماوئستانو په ملاتړ او په نړيواله کچه د روسانو تحليل دا و چې په افغانستان کې له نظامي اقدام څخه وروسته به په نړۍ کې د دوو لويو قدرتونو ترمنځ ګډوډ شوی تعادل د شوروي په ګټه بېرته برابر شي. په دې اړه ابراهيمي د يو تحليلگر يورګي ارباتف له قوله ليکي: «دا امريکايان وو چې د افغانستان له پېښې وړاندې يې لمسونکي اقدامات وکړل، د شوروي ګټې يې له خطر سره مخامخ کړې او شوروي اتحاد يې دفاعي اقداماتو ته اړه کړ.» (ابراهيمي، ۱۳۹۸) پورتنی ټول لاملونه د دې سبب شول چې شوروي رهبري پر افغانستان د حملې پرېکړه وکړي او د خپلو ګټو د ساتلو لپاره خپلو پلانونو ته د عمل جامه ور واغوندي.

د شوروي اتحاد پاس خبري اژانس د يو دولتي ليک په خپرولو سره پر افغانستان د حملې په تړاو داسې ليکلي وو: «... د افغانستان له ديموکراتيک جمهوري نظام څخه دفاع، د افغان وسله والو ځواکونو په واسطه د هغه [افغانستان] د پولو د ټينګښت په ګډون د بهرنيو ګواښونو پر وړاندې له دې هېواد څخه دفاع، د لويو مرکزونو او نښلوونکو لارو د امنيت تامين او همدارنگه د افغان وسله وال ځواکونو جنګي تجهيز او پياوړتيا... يوازې هغه مهال چې په دې هېواد کې ثبات ټينګ شي او اوضاع ښه شي او يوازې د افغانستان د ديموکراتيک جمهوري د رهبري په غوښتنه به له دې هېواد څخه زموږ د ځواکونو وتل وڅېړو» (ابراهيمي، ۱۳۹۸).

په دې بل اړخ کې بيا امريکا متحده ايالات چې د شوروي اتحاد له مخ په زياتېدونکي قدرت او نفوذ څخه په وېره کې وو، پر افغانستان د شوروي بريد يې داسې انگېره چې گویا شوروي اتحاد به په افغانستان کې له خپل ټينگښت څخه وروسته پاکستان او د فارس خليج هېوادونه تر نفوذ او واک لاندې راولي. د فارس خليج له لارې د ايران، عراق او کويت تېل جاپان، امريکا او نورو اروپايي هېوادونو ته وړل کېدل، امريکايي کارپوهانو فکر کاوه چې په نوموړې سيمه کې د شوروي اتحاد د نفوذ په خپرېدو سره به نوموړې لاره د دوی تر اغېز لاندې راشي چې بې له شکه دا چاره د امريکا او د تېلو نورو واردونکو هېوادونو په زيان وه. له سياسي اړخه د امريکايانو اندېښنه دا وه چې په افغانستان کې د شورويانو د پوځي او فزيکي حضور له امله به له هند سره د شوروي اتحاد اړيکې لا پسې ټينگې شي او د پاکستان امنيت ته به گواښ پېښ شي او سوسياليستي کمپ به نور هم پسې پياوړی شي (کاکړ، ۱۳۹۲: ۱۱۷ مخ).

محمد سرور صافي لاندې موارد پر افغانستان د شوروي په يرغل کې پارونکي گڼلي:

۱. په سيمه کې د امريکا او چين د زياتېدونکي نفوذ مخنيوی؛
۲. د هند بحر گرمو اوبو ته رسېدل؛
۳. د افغانستان سرشاره طبيعي منابعو ته لاسرسی، دا چې شوروي د اذربايجان له پرېمانه منابعو څخه گټه اخيسته، د هغو د کمېدو په صورت کې افغانستان يوه ښه هيله مندي وه؛
۴. د شوروي په جنوبي پولو کې د اسلامي غورځنگونو د پرمختگ مخنيوی؛
۵. په سيمه کې د اډې په توگه د کمونيستي نظام بنسټ اېښودل؛
۶. د افغانستان د شمال له تاجکانو او ازبکانو څخه يو نوی جمهوريت جوړول او هغه په خپله خاوره پورې تړل؛ [ښايي دا له دې کبله چې د افغانستان زياتره لويې طبيعي ذېرمې د افغانستان په شمالي ولايتونو کې دي].

۷. په افغانستان کې داخلي فساد (بې اتفاقي، رشوت، بې عدالتی...) (صافی، ۱۳۸۶: ۳۰۷ مخ).

محمد ابراهيم عطايي دې موضوع ته له بله اړخه کتنه کړې او ليکلي يې دي چې په ايران کې د خميني په مشرۍ د اخوندانو له لوري د شاهي رژيم په رانسکورولو سره شوروي ته له يوې خوا هيله مندي او له بلې خوا وېره پيدا شوه. هيله مندي يې دا وه چې دا مهال په ايران کې د «تودي» گوند پياوړی و، خو له بلې خوا وېرېدل چې تازه واک ته رسېدلي اخوندان يا مذهبي ډله د شوروي پر ضد راپورته نه شي، نو دا چې توده يان په خپله گټه استعمال کړای شي، بايد ايران ته نږدې يې يوه اډه درلودای او د همدې هدف لپاره يې افغانستان په نظر کې ونيو. خو مياشتې وروسته شوروي اتحاد هغه مهال لا ډېر په اندېښنه کې شو چې په ايران کې د امريکا متحده ايالاتو کوماندويان ونيول شول، دوی ته دا فکر پيدا شو چې گويا امريکا پر ايران نظامي يرغل کوي، د همدې وېرې او اندېښنې له کبله يې د افغانستان د نيولو لپاره په غور پيل وکړ او بالاخره يې افغانستان اشغال کړ (عطايي، ۱۳۸۹: ۳۲۱ مخ).

گروموف هم تقريباً ورته نظر لري او ليکي چې شوروي حکومت غوښتل له کابل حکومت سره د مرستې له لارې يو شمېر اهداف ترلاسه کړي. څرنگه چې امريکا متحده ايالاتو په ايران کې نفوذ له لاسه ورکړی او مات شوي وو، نو هڅه يې کوله ترڅو په سيمه کې ځان ته بل ملگری پيدا کړي. که چېرته کار د امريکا متحده ايالاتو له پروگرام سره سم پرمخ تللی وای، نو افغانستان پر همدغسې يو هېواد بدلېدلی شواى، خود اپرېل د پېښې له امله حالت تغيير او د شوروي په گټه واوښت. (گروموف، ۱۳۷۵: ۲۳ مخ)

شهسوار سنگروال پورتنی نظر ته يو بل ټکی هم ور زيات کړی او ليکلي يې دي چې په ايران کې د امريکا پلوه شاهي نظام په له منځه وړلو سره امريکايي مشران ناراضه وو. «خو مسکو واکمن د ايران «تودي» گوند ته خواشيني ول چې څرنگه کولی شي له يوې خوا د توده يانو سياسي هلې ځلې له گواښ سره مخ نه شي او له بلې خوا

د «ثور انقلاب» وژغوري؟» شوروي مشران دې پایلې ته ورسېدل چې پر افغانستان باندې په یرغل کولو سره به په افغانستان کې شوروي پلوی نظام وساتي او د ایران اخوندان به هم په ایران کې د «تودي» کمونست گوند له ټکولو څخه ووېروي، د دې دواړو موخو د ترلاسه کولو لپاره یې پرېکړه وکړه چې پر افغانستان وسله وال یرغل وکړي. (سنگروال، ۱۳۹۶: ۵۷۱ مخ)

په افغانستان کې د روسي لښکرو بولندوی بوريس گروموف پر افغانستان د شوروي یرغل هدف داسې بیانوي: موږ ډېر ژر پر دې پوه شوو چې «په افغانستان کې زموږ د حضور په ټوله موده کې د څلوېښتم لښکر [شوروي پوځونو] اساسي دنده د اړېل انقلاب ساتنه وه». یا دا چې شوروي عسکر د هغه نظام په ساتنه مکلف وو «چې د مانیو دنده د کودتا په نتیجه کې منځ ته راغلی و». نوموړی په افغانستان کې د شوروي عسکرو د اصلي دندو په اړه وايي چې موږ له افغان حکومت سره مرسته کوله ترڅو په کورنیو ستونزو کې پر دښمن بريالی شي، سربېره پر دې بل هدف مو پر افغانستان باندې له بهر څخه د یرغل مخنیوی و (گروموف، ۱۳۷۵: ۲۷۵ - ۴۷۴ مخونه). له بهر څخه د یرغل په اړه د نوموړي لیکوال هدف له پاکستان څخه افغانستان ته راتلونکي مجاهدين دي چې د وخت د افغان دولت پر ضد جنگېدل. مگر دا د شوروي عسکرو، بلکې د هېڅ هېواد د عسکرو دنده نه شي جوړېدلی چې په پردي هېواد کې دې د خپلې خوښې د نظام دښمنان وڅپي.

ذکي او د هغه همکار لیکوالان د دې برید یو لامل د حفیظ الله امین له منځه وړل او په افغانستان کې له شوروي پلوه دولت څخه شورويانو ملاتړ بللی، د دوی په باور که چېرته شوروي په افغانستان کې له جوړ شوي چپي دولت څخه ساتنه نه وای کړې او خپل پوځونه یې افغانستان ته نه وای رالېږلي، بنایي ډېر ژر د وخت افغان دولت له منځه تللی وای (ذکي، مصلح او مزمل، ۱۳۹۸: ۲۵ مخ). علي احمد جلالی هم پر همدې باور دی چې د شورويانو له لوري په بېرته د افغانستان د اشغال موخه «د متزلزل او نېږدونکي کمونیستي رژیم» ساتنه وه. (جلالی، ۱۴۰۱: ۴۰۹ مخ)

د شوروي په هغه ليک کې، چې پر افغانستان له يرغل څخه وروسته يې د نړۍ په نورو هېوادونو کې خپلو سفارتونو ته لېږلی و، يادونه کړې چې په اړوند هېوادونو کې د بهرنيو چارو له وزيرانو يا کفيلانو سره وگورئ او د شوروي حکومت له اړخه ورته ووياست چې په افغانستان کې د نوي ډيموکراتيک نظام د وړانولو لپاره نه يوازې له بهر څخه ښکاره لاس وهنه روانه ده، بلکې پراختيا يې هم موندلې ده، له همدې کبله افغان مشرانو له شوروي اتحاد څخه د مرستې غوښتنه وکړه، نو ځکه شوروي اتحاد پرېکړه وکړه ترڅو افغانستان ته ځواکونه ولېږي. دا کار شوروي اتحاد د ملگرو ملتونو د منشور د ۵۱ مادې پر بنسټ ترسره کړی دی کوم چې د يرغل په مخنيوي کې په يوازيني توگه او ډله ييزه توگه د دفاع حق تضمينوي (گروموف، ۱۳۷۵: ۱۲۱ - ۱۲۲ مخونه).

د حفيظ الله امين په له منځه وړلو او د ببرک کارمل په واک ته رسولو سره د شوروي مشرانو هيله او هدف دا و، ترڅو افغانستان اشغال او د منځنۍ اسيا د هېوادونو په څېر يې د ځان تابع وگرځوي. محمد حسن کاکړ د چارليان له قول څخه ليکي چې پر افغانستان د شوروي د يرغل اصلي هدف د افغانستان د طبيعي سرچينو تر خپل واک لاندې راوستل او له هغوی څخه گټه اخيستل و. شوروي اتحاد غوښتل چې افغانستان «په خپلې اقتصادي ساحې کې داخل کړي او د هغه له طبيعي زېرمو لکه تېل، يورانيم، کروم، منگانيز، مس، وسپني، سکرو او قيمتي ډبرو څخه... استفاده وکړي» (کاکړ، ۱۳۹۲: ۳۳۲ - ۳۶۰ مخونه).

په لومړي سر کې تزاري روسيې او بيا وروسته شوروي اتحاد له شاوخوا يوې نيمې پېړۍ راهېدې خوا په افغانستان کې خپلې گټې ليدلې. دوی د خپلو موخو د ترلاسه کولو لپاره په افغانستان کې له ۱۹۵۰ م. کال را وروسته په مختلفو برخو کې په لويه پيمانه پانگونه وکړه، خو بې له دې چې د افغان ولس او د نړۍ د نورو هېوادونو نبض يې کتلی وای، پر افغانستان يې يرغل وکړ او ويېنيو (مصدق، ۱۳۸۹: ۲۵۳ - ۲۵۴ مخونه).

د افغانستان د اقتصادي سرچينو په اړه د شورويانو نيت له پخوا څخه څرگند دی. د محمد داوود د جمهوري رياست پر مهال شورويانو د سرپل د انگوت د تېلو په اړه څېړنې کړې وې، دوی د دې زېرمو اندازه خورا لږه ښودلې وه، خو د افغان متخصصينو د څېړنو په پايله کې د تېلو زياتې زېرمې تثبیت شوې، مگر شوروي کارپوهانو بيا هم ټينگار کاوه چې په دې برخه کې دې لا ډېرې څېړنې ترسره شي. همدارنگه کله چې د هغه مهال دولت د لوگر د عينک د مسو د را ايستلو اراده وکړه، نو د شوروي دولت لېوالتيا په دې برخه کې ډېره کمه شوه، ځکه دوی غوښتل چې استخراج شوي مس د پاکولو لپاره شوروي اتحاد ته يووړل شي. د حاجي گک د اوسپنې په اړه هم د افغان دولت پلان دا و، ترڅو له استخراج وروسته يې خام مواد ايران، پاکستان او شوروي اتحاد ته صادر کړي، خو شوروي دولت غوښتل چې د باميان د حاجي گک اوسپنه دې تر را ايستلو وروسته د پاکولو په پار شوروي اتحاد ته ولېږل شي (غوټ، ۱۳۹۴: ۲۲۲، ۲۲۳، ۲۲۴ مخونه). د امو سيند له اوبو څخه د گټې اخيستنې په منظور هم د شورويانو هدف څرگند و. د قوش تيبې کانال د پروژې په پلان کې نيولو سره چې له امله يې د شوروي اړخ لپاره په اوبو کې کموالی رامنځ ته کېده، د ناخوښۍ سبب شو او هغه مهال چې په مزار شريف کې د ۲۲۰ زره کيلو واټه په ظرفيت د حرارتي برېښنا د فابريکې د جوړېدو خبره را وړاندې شوه، شورويان بيا هم ناخوښه وه، ځکه دوی غوښتل چې افغان گاز شوروي ته ولېږل شي او په بدل کې يې شوروي پر افغانستان برېښنا وپلوري (شرق، بې تا: ۱۴۶ - ۱۴۷ مخونه). پورتنیو ټکو ته په کتو سره ښه درک کېدلی شي چې شورويانو په بشپړه توگه د افغانستان طبيعي سرچينو ته سترگې نيولې وې، خو د دې هدف په لاس ته راوړلو کې چندان بريالي نه شول. شوروي اتحاد له هماغه لومړي سره هڅه کوله چې پر افغانستان وسلوال تېري ته قانوني بڼه ورکړي. دوی کونښن کاوه چې لومړی له يو هېواد سره د دوستۍ تړون وکړي او وروسته يې تر خپل واک لاندې راولي. شوروي اتحاد آن له ۱۹۲۰ م. کال څخه د درېيمې نړۍ له هېوادونو سره د دوستۍ د تړونونو لاسليک کول رواج کړي وو

او په دې موخه يې له ۱۲ هېوادونو سره تړونونه لاسليک کړي دي. له شوروي اتحاد سره د افغانستان د ۱۹۲۱ او ۱۹۳۳ م. کالونو تړونونو د دواړو هېوادونو ترمنځ د ملگرتوب او دوستۍ بنسټ کېښود، خو د شوروي اتحاد او افغانستان ترمنځ هغه تړون چې په افغانستان کې يې د شوروي اتحاد د مستقيمي لاسوهنې لپاره لار هواره کړه، د ۱۹۷۸ م. کال د ډسمبر د ۵ نېټې تړون و. د نوموړي تړون په څلورمه ماده کې راغلي چې: «تړون کوونکي ستر اړخونه به د ملگرتوب او ښه ګاونډيتوب د عنعنو او هم د ملگرو ملتونو د منشور په رونا کې د دواړو هېوادو د امنيت، خپلواکۍ او ځمکنۍ بشپړتيا د خوندي ساتلو په غرض يو د بل سره مشورې او د تړونليک له مخې به مناسب اقدامات کوي» (مصدق، ۱۳۸۹: ۲۷۱ - ۲۷۲ مخونه)

ځکه خو د شوروي اتحاد د بهرنيو چارو وزير گروميکو، د افغانستان د بهرنيو چارو وزير، شاه محمد دوست ته، چې په نيويارک کې د امنيت شورا غونډې ته تلونکی و، په غونډه کې د وينا کولو په اړه داسې مشوره او نظر ورکړی و: «...د خپلې وينا په دې برخه کې د امنيت شورا غړيو ته د ملگرو ملتو د منشور يو پنځوسمه ماده او دغه راز د افغانستان د ديموکراتيک جمهوريت او شوروي اتحاد ترمنځ د دوستۍ، ښه ګاونډيتوب او همکارۍ تړون ورپه ياد کړی» (گروموف، ۱۳۷۵: ۱۳۹ - ۱۴۰ مخونه)

همدارنگه شوروي اتحاد په نيويارک کې خپل استازي ته هم د تلگرام له لارې راپور ورکړی و چې که څوک په امنيت شورا کې، په افغانستان کې د شوروي د اقداماتو په اړه بحث کوي، نو تاسو د غونډې په اجندا کې د دې موضوع د نيولو د مخنيوي هڅه وکړئ او پر دې ټينگار وکړئ چې «دا د افغانستان او شوروي اتحاد ترمنځ د دوه اړخيزو اړيکو خبره ده او دوی به په خپله د هغې د هوارې هڅې کوي. يادونه وکړئ چې د افغانستان ديموکراتيک جمهوريت د ملگرو ملتو د منشور د ۵۱ مادې له مخې د تېري د دفعې لپاره له شوروي اتحاد نه د مرستې غوښتنه کړې او شوروي اتحاد د داسې مرستو د کولو لپاره په نړيواله سطحه منل شوی حق لري» (گروموف، ۱۳۷۵: ۱۲۳ مخ) په دې توګه د شوروي اتحاد مشرانو هڅه کوله چې پر

افغانستان خپل يرغل ته قانوني او مشروع بڼه ورکړي او له همدې لارې خپل اهداف ترلاسه کړي. خو له ډېرو هڅو سره سره په دې برخه کې پاتې راغلل.

پايله

شوروي اتحاد له ډېر پخوا د پراختيا غوښتنې سياست غوره کړی و، د همدې سياست په اډانه کې يې د منځنۍ اسيا ټول هېوادونه تر خپلې ولکې لاندې راوستي او د خپلې خاورې برخه يې گرځولي وو، په دې توگه شوروي پوځونه د افغانستان تر شمالي پولو پورې رارسېدلي وو. د شوروي اتحاد او افغانستان تر څو لسيزو گاونډيتوب او ښو اړيکو وروسته د شوروي رهبرۍ څو قدرت لرونکو غړو پر افغانستان د مستقيم يرغل پرېکړه وکړه او خپل پوځونه يې افغانستان ته دننه کړل.

پر افغانستان د شوروي يرغل مختلف کورني او بهرني لاملونه درلودل. که څه هم ځينې ليکوالان د هند گرمو اوبو ته د رسېدو نظريه د شوروي د يرغل ستراتيژيک لامل گڼي، خو ترڅنگ يې نور سياسي، امنيتي او اقتصادي لاملونه هم شامل وو. د بېلگې په توگه شوروي په افغانستان کې د اسلامي دولت جوړېدل د خپلو گټو لپاره خطر گانې، ترڅو هسې نه منځنۍ اسيا ته پسې پراخ شي، نو د همدې موخې لپاره يې د افغانستان د ديموکراتيک جمهوريت دولت مستقيم نظامي ملاتړ پيل کړ، په دې توگه د برژنيف دکتريڼ او د افغانستان ديموکراتيک جمهوريت ساتنه د شوروي د يرغل له مهمو لاملونو څخه و، شوروي نه غوښتل چې په افغانستان کې د ديموکراتيک جمهوريت له منځه لاړ او د دوی نفوذ کمزوری شي.

په بل اړخ کې د شوروي او امريکا تر منځ نړيواله سيالي هم روانه وه، شوروي وار له مخه په نړيواله کچه ځينې متحدين له لاسه ورکړي وو، او نه يې غوښتل چې په گاونډي کې يې پروت افغانستان د پاکستان او ايران په څېر په دښمن بدل شي، له همدې امله يې هڅه کوله چې د امريکا د نفوذ د پراختيا مخنيوی وکړي. شوروي اتحاد د افغانستان اقتصادي په ځانگړې توگه کاني سرچينې هم په نظر کې درلودې، ترڅو هغه استخراج او په خپله گټه يې استعمال کړي.

مگر د کومو اهدافو لپاره چې شوروي د افغانستان پر وړاندې وسلې ته لاس کړی او جگړه يې پيل کړې وه، د شوروي اتحاد لپاره يې سترې اقتصادي، پوځي او سياسي پايلې وزېږولې او په نړيواله کچه يې د شوروي اتحاد د ماتې، وېشل کېدو او د هغوی له ولکې څخه نه يواځې د افغانستان بلکې بلکې د منځنۍ اسيا هېوادونو د خپلواکۍ سبب شو.

وړاندیزونه

۱ - د افغانستان اسلامي امارت ته وړاندیز کېږي چې د دولت د ټينګښت په موخه دې د اسلامي او ملي مشروعيت په چوکاټ کې د کورنيو سياسي مخالفتونو او نارضايتي مخنيوی وکړي، ځکه چې د دولت کمزوري د بهرنيو قدرتونو لاسوهنې ته په ډېره اسانۍ سره زمينه برابروي.

۲ - دولت دې د افغانستان بهرنی سياست په داسې ډول ترتيب کړي، چې په هغه کې د افغانستان مهم موقعيت په پام کې ونیول شي او ترڅنگ يې د نړۍ د لويو قدرتونو سياليو ته بشپړه پاملرنه وشي، ترڅو په راتلونکي کې افغانستان يو ځل بيا د پرديو د سيالۍ په ډگر بدل نه شي.

۳ - دولت دې د طبيعي سرچينو د استخراج او استفادې لپاره روښانه تګلاره جوړه کړي، ترڅو د نړۍ نور هېوادونو د هغوی د خپلولو لپاره د افغانستان په چارو کې لاسوهنې ته زړه ښه نه کړي.

ماخذونه

- ۱ - الکو، محمد اسحاق. (۱۳۸۷). داؤد خان د کي جي بي په لومو کې، ميوند خپرندويه ټولنه، کابل.
- ۲ - جلالی، علي احمد. (۱۴۰۱). د افغانستان نظامي تاريخ «د حرب تاريخ»، لومړی چاپ، سروش کتابپلورنځی.

- ۳ - ذکي، بسم الله، مصلح، وحيدالله، مزمل، محمدزمان. (۱۳۹۸). تجاوز ارتش سرخ داستان خونين اشغال و جهاد. مرکز مطالعات ستراتيژيک و منطقوي. کابل.
- ۴ - زرمالوال، غلام محمد. (۱۳۸۳). افغانستان تر وروستي افغانه، دويم ټوک، دانش خپرندويه ټولنه پېښور.
- ۵ - سنگروال، شهسوار. (۱۳۹۶). افغانستان د معاصر تاريخ په رڼا کې، لومړی چاپ، نوی مستقبل خپرندويه ټولنه.
- ۶ - شرق، محمد حسن. (بې تا). کرباس پوشهای برهنه پا (خاطرات دوکتور محمد حسن شرق از ۱۳۱۰ - ۱۳۷۰ هـ ش)، سبا کتابخانه دهکی نعلبندی، پشاور.
- ۷ - صافی، محمد سرور. (۱۳۸۶). حقیقت جهاد در دونیم دهه قرن بیستم، موسسه انتشارات خاور.
- ۸ - عطایي، محمد ابراهیم. (۱۳۸۹). د افغانستان پر معاصر تاريخ يوه لنډه کتنه، میوند خپرندويه ټولنه، کابل.
- ۹ - غوث، عبدالصمد. (۱۳۹۴). د افغانستان سقوط، ژباړن شېرزمان طایزی، دوهم چاپ، دانش خپرندويه ټولنه، کابل.
- ۱۰ - کاکړ، محمد حسن. (۱۳۹۲). د افغان - شوروي جگړه، دانش چاپ‌ځای.
- ۱۱ - گروموف، ب. (۱۳۷۵). سرې لښکرې په افغانستان کې، ژباړن پردیس مسافر، دانش کتابخانه.
- ۱۲ - مصداق، نبي. (۱۳۸۹). افغانستان، سیاسي کمزوري او بهرنۍ مداخله، ژباړن نثار احمد صمد، لومړی چاپ، علامه رشاد خپرندويه ټولنه، کندهار.

۱۳ - ابراهیمی، یعقوب. (۷ / جدی / ۱۳۹۸). «تهاجم شوروی به افغانستان و رویای رسیدن به آب‌های گرم: دو پدیده بی‌ربط» ۸ صبح،

<https://8am.media/fa/soviet-invasion-of-afghanistan-and-the-dream-of-hot-water-two-irrelevant-phenomena>

14 _ Gregory, David. C. (1986, May). "Soviet invasion of Afghanistan causes and future options", <https://apps.dtic.mil/sti/tr/pdf/ADA178357.pdf>

15 _ Raja, Shahid. H. (2023, Aug, 15), "Reasons for the soviet invasion of Afghanistan in 1979", Medium, <https://shahidhreja.medium.com/reasons-for-the-soviet-invasion-of-afghanistan-in-1979-c52dd1b59a08>

16 _ McGee, Suzanne. (2023, Aug, 15). "Why the Soviet Union Invaded Afghanistan", History website, <https://www.history.com/news/1979-soviet-invasion-afghanistan>.

خېږندوی عبدالقهار عزيزي او خېږندوی عزيزالدين نجات
په اقتصادي وده کې د سوداگريزو تړونونو رول

The Role of Commercial Contracts in Economic Development

**Assistant Professor Abdul Qahar Azizi And Assistant
Professor Azizudin Nijat**

Abstract

Commercial contracts constitute a legal foundation for the economic development of every country. Their distinct value lies in the cooperative engagement as they foster among institutions of higher education, economic actors, and government bodies at all levels. Through this cooperation, they help ensure that contractual legal obligations adhere to general legal principles and enable both parties to a contract to freely regulate their legal relations, rights, and obligations within the framework of the law.

This article examines the role of commercial contracts within the broader context of economic growth. It argues that commercial contracts ensure stability in economic activities, reduce barriers to investment, lower transaction costs, and

establish essential conditions for integration into global trade. The article concludes by offering practical recommendations necessary for the reform of Afghanistan's legal and economic systems, emphasizing the modernization of laws, enhancement of judicial capacity, and promotion of a contractual culture.

The objective of this study is to highlight and analyze the role of commercial contracts in economic development in order to identify and remove the obstacles hindering their effective use. This research is conducted in a descriptive-analytical (library-based) manner, drawing upon credible academic sources and analyzing them according to scholarly standards. The findings demonstrate that commercial contracts are among the key driving factors of economic development, and that the reform and amendment of Afghan laws will contribute significantly to the development of commercial contracting and, ultimately, to economic growth.

Keywords: Commercial contracts, economy, development, obstacles, benefits.

لنډيز

سوداگريز قراردادونه، د هر هېواد د اقتصادي ودې له پاره يو حقوقي بنسټ جوړوي. د سوداگريزو تړونونو ځانگړتيا په دې کې ده چې په تعليمي او اقتصادي ډگر کې فعالو ادارو او دغه راز له حکومتي ادارو سره په گډه دا فرصت رامنځته کوي چې حقوقو او وجايو رامنځته کوونکي تړونونه په عمومي ډول د حقوقي اصولو مطابق وي او د قرارداد دواړو طرفونو ته دا وړتيا ورکوي چې خپلې حقوقي اړيکې، حقوق او مکلفيتونه د قانون په چوکاټ کې په آزاد ډول تنظيم کړي.

دغه مقاله په اقتصادي وده کې د سوداگريزو قراردادونو رول څېړي. د څېړنې موخه دا ده چې د اقتصاد په پرمختگ کې د سوداگريزو عقدونو رول رابرسېره او تر بحث لاندې ونيول شي ترڅو پر وړاندې يې پراته خنډونه ليرې کړل شي. په دې څېړنه

کې کتابتوني مواد کارول شوي دي، له معتبرو علمي سرچينو څخه ګټه اخيستل شوې ده او د علمي معيارونو مطابق تحليل شوي دي.

د دې څېړنې موندنې ښيي چې سوداګريز قراردادونه د اقتصادي فعاليتونو ثبات تضمینوي، د پانګونې خنډونه کموي، د معاملاتو لګښتونه راټیټوي او له نړیوالې سوداګرۍ سره د یو ځای کېدو له پاره بنسټیز شرایط برابروي. دغه راز د څېړنې په ترڅ کې ترلاسه شوې موندنې څرګندوي چې سوداګريز تړونونه د اقتصادي ودې له مهمو محرکي فکتورونو څخه ګڼل کېږي او د افغاني قوانینو اصلاح او تعدیل به د سوداګریزو تړونونو د پرمختګ او په نهایت کې د اقتصادي ودې لامل وګرځي.

مقاله په پای کې هغه عملي سپارښتنې وړاندې کوي چې د افغانستان د حقوقي او اقتصادي سیستم د اصلاح له پاره اړینې دي، د قوانینو د عصري کولو، د قضایي ظرفیت لوړولو، او د قراردادونو د کلتور د رواجولو سبب ګرځي.

کلیدي کلیمې: سوداګريز تړونونه، اقتصاد، وده، خنډونه، ګټې.

سریزه

قرارداد په اصل کې هغه لیکلې یا نالیکلې هوکړه ده چې قانوني اجرا کېدونکې وي او د سوداګریزو راکړو ورکړو، د کارکوونکو ترمنځ اړیکې او د کورنیو او نړیوالو کاروباري تعاملاتو ګټې یې له لارې منځ ته راځي او وېشل کېږي. د اقتصادي نظر له مخې د قرارداد اساسي منطق دا دی چې اړخونه مخکې له وخت څخه د ژمنو د عملي کولو له پاره خپل منځي تړون کوي، ځکه که تړون ونه شي، ښايي اړخونه د وخت په تېرېدو سره خپلې ژمنې بدلې کړي. خو دا ژمنه هغه وخت بې مانا کېږي چې تړون د هغو تمو مطابق اجراء نه شي چې اړخونه یې لري (Itoh 2023: 334). اقتصاد یوازې هغه وخت سالم وي چې سوداګر، پانګوال او کارکوونکي د دې ډاډ ولري چې د دوی تړونونه خوندي دي. د باور او یقین رامنځته کېدل د پانګونې، اوږدمهالو سوداګریزو اړیکو او د بازار د ثبات له پاره ضروري دي.

بل لوري ته، اقتصادي وده د اقتصادي نظامونو له عمده موخو څخه ده، ځکه اقتصادي وده د هر هېواد د پرمختګ او د ودې د کچې د ټاکلو يو له مهمو شاخصونو څخه ګڼل کېږي. (نجيب الله ارشد او نور، ۱۳۹۸: ۸۴) په ورته وخت کې، سوداګريز قراردادونه د اقتصادي ودې له پاره بنسټيز عناصر دي ځکه د معاملاتو حقوقي خوندیتوب، د پانګې جريان، د سوداګرۍ پراختيا او د خطراتو کمښت تضمینوي.

سوداګريز تړونونه، د سوداګريزو اړیکو د پرمخ وړلو حقوقي اسناد دي چې له دې پرته سوداګري خوندي نه وي او وده یې مشکل وي. د سوداګريزو تړونونو خصوصيات دا دي چې د تړون دواړو طرفونو ته دا وړتيا ورکوي چې له مخې یې خپلې حقوقي اړیکې تعريف او چوکاټ ورته برابر کړي. له دې لارې خپلو ترسره کړو عهدونو باندې وفا وکړي او خپلې سوداګريزې اړیکې پراخې کړي. له هغه ځايه چې افغانستان له تېرو څو لسیزو راهیسې جګړې ځپلې دی، نو د نورو برخو سربېره یې سوداګري هم اغېزمنه شوې ده او د سوداګرۍ د تنظیم اړوند قواعد یې هم تر یو څه بريده اغېزمن شوي دي. له همدې کبله، د دغو اغېزمنو برخو د خپل منځي اړیکو خپرل او اقتصادي پرمختګ سره یې اړیکې د ډېر اهمیت لرونکې دي.

د خپرنې موخه دا ده چې د اقتصاد په پرمختګ کې د سوداګريزو عقدونو رول رابرسېره او تر بحث لاندې ونيول شي ترڅو پر وړاندې یې پراته خنډونه لیرې کړل شي.

پوښتنه دا ده چې سوداګريز تړونونه په اقتصادي وده باندې کوم ډول اغېز پرېباسي. د دغو اغېزو را برسېره کول په دې مقاله کې تر بحث لاندې نیول کېږي. اټکل دا دی چې د اقتصادي ودې د مختلفو فکتورونو په ډله کې یو فکتور سوداګريز تړونونه دي چې حقوقي اسناد دي او د اقتصاد په پرمختګ کې یې رغنده رول لوبولی دی. د خپرنې په ترڅ کې ترلاسه شوې موندنې ښيي چې سوداګريز تړونونه د اقتصادي ودې له مهمو فکتورونو څخه ګڼل کېږي او افغاني قوانینو اصلاح او نوي کول به د سوداګريزو تړونونو د پرمختګ او د اقتصادي ودې سبب شي.

مواد او کړنلاره

دا څېړنه کيفي بڼه لري او د کتابتوني موادو پر بنسټ ترسره شوې څېړنه ده؛ د معتبرو علمي منابعو څخه په استفادې سره ترسره شوې ده. له هغه ځايه چې په افغانستان کې امکانات کم دي، نو په دوهم لاس سرچينو اکتفاء او بسنه شوې ده، خو د علمي معيارونو مطابق تحليل او شننه يې ترسره شوې ده. په علمي آثارو کې د پوهنتونو له لوري خپاره شوي علمي آثار، د بېلابېلو معتبرو ادارو او وزارتونو مطبوع آثار او متون شامل دي. روانه څېړنه په تحليلي-توصيفي ميتود ترسره شوې ده، د افغانستان روانو مسايلو او حالاتو ته په کتو ترسره شوې ده او هڅه شوې ده چې د افغانستان اړوند حالات تر بحث لاندې ونيول شي.

د سوداگريزو تړونونو پېژندنه

سوداگريز قراردادونه، لکه له نوم څخه يې چې ښکاري، د سوداگرۍ د پر مخ وړلو له پاره دي. سوداگريز عقد، هغه عقد دی چې د دوو سوداگرو او يا د سوداگرو او يوه بل شخص ترمنځ وتړل شي. (د حقوقي اصطلاحاتو قاموس، ۱۳۸۷: ۱۹۰) عقد، تړون او قرارداد درېواړه مترادفې کلمې دي چې عقد يې عربي او تړون ورته په پښتو ژبه کې وايي. په همدې خاطر دلته له درېواړو اصطلاحاتو څخه استفاده شوې ده. د دې عقودونو په واسطه سوداگري منظمه کيږي او دا نظم په نهايت کې د اقتصادي پرمختگ، ودې، هوساينې او سوکالۍ سبب گرځي. برابره خبره ده که دا تړونونه په خصوصي برخه کې دي او که عمومي برخه کې. دلته د قراردادونو د نوعيت او لوړو ته له کتو پرته، په عمومي ډول د سوداگريزو تړونو په اړوند مسايلو او په اقتصادي وده باندې يې اغېزې تر بحث لاندې نيول شوي دي.

سوداگريز قراردادونه هغه عقودونه دي چې د سوداگريزې گټې وټې په خاطر د دوو يا له دوو څخه د زياتو لوړو ترمنځ عقد کيږي. په دې اړه د افغانستان اسلامي امارت د وزارتونو او امارتي ادارو د عقودو قانون کې کوم صراحت نه ليدل کيږي، خو نوموړی

قانون په خپل لومړي باب کې د عقدونو څلور ډولونه راپېژني چې عبارت دي له: بيع السلم، بيع بالتقسيط، اجاره او استصناع. که څه هم نوموړی قانون په صراحت سره نه وايي چې دا عقدونه سوداگريز عقدونه دي، مگر د هر يو تعريف ته په کتو، دا سوداگريز عقدونه ښکاري. په څلورمه ماده کې سلم بيع داسې تعريفوي: «که اخیستونکي ادارې نغده بودجه ولري او اجناسو ته عاجل ضرورت نه لري، نو د ضرورت وړ اجناسو د خريدارۍ له پاره د بيع سلم عقد کولای شي. (د افغانستان اسلامي امارت د وزارتونو او امارتي ادارو د عقودو قانون: څلورمه ماده). د دې مادې له مخې، که يوه اداره پيسې ولري او توکو ته فی الحال اړتيا ونه لري، نو له اړوند شرکت يا ادارې څخه د راتلونکي له پاره توکي اخیستلی شي ترڅو د ضرورت په وخت کې له وړاندې څخه توکي ولري او له ستونزو سره مخ نه شي. دوهم ډول بيع، يا سوداگريز عقد بيع بالتقسيط دی. دا د سلم بيعې اپوټه بيع ده. په دې ډول بيعه کې لومړی توکي پېرل کيږي او وروسته په قسطونو کې پيسې تاديه کيږي. په دې اړه د عقدونو قانون وايي: «که اخیستونکې اداره اجناسو ته عاجل ضرورت ولري او غواړي چې ثمن دستي ورته کړي يا نغده بودجه نه لري، نو بيع بالتقسيط کولای شي. (د افغانستان اسلامي امارت د وزارتونو او امارتي ادارو د عقودو قانون: ۱۲مه ماده) دا چاره د هغو ادارو له پاره اړينه ده چې نغدي پيسې ونه لري. د دې له پاره چې چارې يې ټکنۍ نه شي، نو په قسط وار ډول توکي پېرلی شي. په هر حال، سوداگريز تړونونه په اقتصاد کې څو اړخيز رول لري چې په لاندې سرليک کې ورباندې بحث شوی دی.

په اقتصادي وده کې د سوداگريزو تړونونو څو بعدي رول

په اقتصادي وده کې د سوداگريزو قراردادونو رول څو اړخيز دی. لومړی، قراردادونه د سوداگريزو معاملو بنسټ جوړوي او د ژمنو د نه پوره کولو په بدل کې د زیان کچه ټاکي، چې دا د معاملاتو شفافیت او د باور کچه لوړه وي (Yong-Shik Lee : 274). دویم، د قرارداد د حقوقي ملاتړ او د دولت له خوا د قراردادونو رسمي پلي کول د سوداگريزو معاملاتو ګټورتيا ډېروي چې په پایله کې د معاملاتو لګښتونه کمېږي او د

پانګونې له پاره مناسب چاپېريال رامنځته کېږي (Yong-Shik Lee: 274- 275). درېيم، په قرارداد کې د رضایت اصل باید د عامه ګټې، په ځانګړې ډول د اقتصادي ودې له اړتیاوو سره په توازن کې وي، ځکه حکومتونه مکلف دي د اقتصادي ودې د تسهیل له پاره د قراردادونو د پلي کېدو په موخه سرچینې برابرې کړي (Yong-Shik Lee: 275). څلورم، تضمیني معاملې چې د نړیوالو پراختیایي ادارو له خوا ټینګار پرې کېږي، د پانګې جریان زیاتوي او د مالي سکتور د ودې له لارې اقتصادي پراختیا پیاوړې کوي (Yong-Shik Lee: 275).

سوداګریز قراردادونه نه یوازې د معاملو حقوقي جوړښت تعریفوي، بلکې د اقتصادي ثبات، د لګښتونو د کمښت، د پانګونې د زیاتوالي او د بازار موندنې په برخه کې ستر رول لري. همدارنګه د معاملاتو، د دولت رول او د قرارداد رضایت او عامه ګټې ترمنځ د توازن ساتل د اقتصادي پرمختګ هغه اساسي عناصر دي چې د معاصرې نړۍ په اقتصاد کې یې اهمیت ورځ تر بلې زیاتېږي. خو سوداګریز تړونونه پرته له تطبیق څخه داسې بعدونه او پرمختګونه نشي لرلی، له همدې کبله اړینه ده چې د تطبیق په میکانیزمونو هم لږه رڼا واچول شي.

د سوداګریزو تړونونو د تطبیق دوه میکانیزمونه

د قراردادونو د پلي کولو میکانیزمونه دوه اړخونه لري: رسمي او غیر رسمي میکانیزمونه. غیر رسمي میکانیزمونه په ابتدایي اقتصادي شرایطو کې اغېزمن وي، هغه وخت چې د معاملو لوري یو بل ښه پېژني او د معاملو تکرار شتون لري. خو د سوداګریزو معاملاتو د پېچلتیا او نړیوال اقتصاد سره د یوځای کېدو په شرایطو کې، رسمي عقدونه او د قرارداد د پلي کولو رسمي میکانیزمونه اړین دي ترڅو معاملې خوندي او د پانګې جذب تضمین شي.

غیر رسمي پلي کول، لکه د درېیم لوري څخه ګټه اخیستل یا د فشار په څېر، ممکن ګټور وي خو لوړ لګښتونه، غیر متوقع پایلې او خطرونه لري چې د معاملاتي لګښتونو د زیاتوالي او پانګونې د مخنیوي سبب ګرځي. له همدې کبله، د قرارداد

رسمي پلي کول او د نه پلي کولو په صورت کې د دولت لخوا د محکمې د حکم پر اساس تطبیقول یې مهم گڼل کېږي. ډگلس نارت او نورې نړیوالې پراختیایي ادارې لکه نړیوال بانک د تړون د رسمي پلي کولو ننگه کوي، ځکه د اقتصادي تعاملاتو قواعد او نورمونه د یو هېواد د اقتصاد د بریالیتوب یا ناکامۍ اساسي عوامل گڼل کېږي. په پرمختیایي هېوادونو کې رسمي پلي کول ممکن د منابعو د محدودیتونو له امله بشپړ اغېزمن نه وي، خو د اقتصادي پرمختګ په جریان کې د رسمي عدالت ظرفیت پراخېږي او د سوداګریزو معاملو د ثبات بنسټ جوړوي (Yong-Shik Lee : 288-282) نو که د قرارداد شرایط په عملي ډول نه پلي کېږي، قرارداد خپل اغېز له لاسه ورکوي.

غیررسمي میکانیزم هغه وخت ډېر مهم ګرځي چې رسمي قانوني سیستم کمزوری وي. خپرنې بنیې چې حتا په پرمختللو هېوادونو کې هم ډېرې شخړې پرته له محکمې حل کېږي، ځکه سوداګر غواړي اړیکې یې خرابې نه شي او د اوږدمهاله ګټې له پاره له یو څه تېر شي (Itoh 2023: 334). دغه بحث د اقتصادي ودې له پاره مهم دی ځکه د سوداګرۍ ډېری برخې په هغو هېوادونو کې ترسره کېږي چې قانوني سیستم یې کمزوری دی. په داسې حالت کې خصوصي یا غیررسمي تطبیق د اقتصاد د بقاء له پاره اړین دی. سوداګریز قراردادونه یوازې د قانون له لارې نه، بلکې د اعتماد، دوامداره اړیکو او په بازار کې د ښه شهرت له لارې هم اقتصاد ته ثبات ورکوي.

په ورته ډول، خپرنې بنیې چې په رسمي (قانوني) او غیررسمي (اړیکو ولاړ) قراردادونه یو د بل ځای نه نیسي، بلکې یو بل پیاوړي کوي. که د تړون لیکل زیات لګښت ولري، اړخونه د باور پر بنسټ اړیکو ته مخه کوي. خو هر څومره چې قرارداد تفصیلي وي، همغومره یې د قانون له لارې د تطبیق احتمال لوړېږي او دواړه میکانیزمونه یو له بل سره همکاري کوي ترڅو اقتصادي راکړې ورکړې او معاملې خوندي کړي. (Itoh 2023: 334-335) د سوداګرۍ د پرمختګ له پاره نه یوازې قانون

او محکمې، بلکې د بازار د اړیکو سیستم هم ضروري دی. اقتصاد هغه وخت وده کوي چې دواړه سیستمونه (رسمي قانوني تطبیق او غیررسمي سوداگریز باور) په ګډه وکارول شي چې د بازار د خطر د کمېدو، د معاملاتو د دوام او د پانګونې د ډاډ لامل ګرځي. رسمي پلي کول د معاملاتو د وړاندوینې وړتیا لوړوي، د پانګې جذب تضمینوي او د پانګوالو باور زیاتوي. د رسمي قضایي میکانیزمونو نشتوالی، په لومړنیو اقتصادي مرحلو کې د پانګونې مخه نه نیسي، ځکه پانګوال او سوداګر د سوداګریزې ګټې د امکان پر بنسټ خطر مني.

په اقتصادي او سوداګریزو قراردادونو کې د اړیکو اړخ ډېر مهم دی او لکه څرنګه چې مخکې یادونه وشوه، غیررسمي میکانیزمونه هغه دي چې په اړیکو تکیه لري. خپرنې ښيي چې د اړیکو پر اساس قراردادونه د قرارداد کونکو له پاره اقتصادي او ټولنیز اهمیت لري، چې د سوداګرۍ په برخه کې د پام وړ وړ پایلې لري، د سوداګریزو شخړو په حل کې ثبات راولي او د قرارداد قانون له تجارتي فعالیتونو سره همغږی کوي. د دې مفهوم پراختیا کولی شي د فرصتونو تشخیص اسانه کړي، د سوداګرو له پاره د قانوني شخړو د پایلو اټکلول اسانه کړي او په ټولیزه توګه د اقتصادي ودې په بهیر کې د سوداګریزو قراردادونو رول تقویه کړي (Chapin F. 2015: 130). د قراردادونو رول د اقتصادي مرحلو له مخې بدلېدونکی دی. په لومړیو مرحلو کې ممکن غیر رسمي لارې چارې (شهرت، اړیکې، دود) بسنه وکړي، خو کله چې اقتصاد پرمخ ځي، پراخې پانګونې او نړیوالې معاملې داسې سیستم ته اړتیا لري چې د اعتماد، د دعوو د حل او د حقوقي ستونزو د هواري وړتیا ولري. اقتصادي وده نه یوازې د قراردادونو قانون ته اړتیا لري بلکې د پلي کولو له پاره د قوي بنسټونو په رامنځته کولو کې خپله هم مرسته کوي.

حقوقي چوکاټونه لکه د قراردادونو قانون کولای شي له اقتصادي ودې سره مرسته وکړي، ځکه د راکړې ورکړې دواړو اړخونو حقوق او مسؤلیتونه روښانه کوي او د راکړې ورکړې لګښتونه راکموي. د دې لیدلوري پلویان استدلال کوي چې د تړونونو د تسوید

او تدوين د اصولو نشتوالی او د قانون نه پلي کېدل په پرمختيايي هېوادونو کې د اقتصادي وروسته پاتې والي يو مهم لامل دی. د دوی مخالف لوری بيا وايي چې ځينو هېوادونو د رسمي ميکانيزمونو له نشتوالي سره سره هم وده کړې ده. په لومړنيو پړاوونو کې غير رسمي ميکانيزمونه، چې د دودونو پر بنسټ وو، د قراردادونو پلي کول او راکړې ورکړې اسانولې، خو دا يوازې په لومړيو مرحلو کې وو. (Yong-Shik Lee : 295) هر څومره چې د سوداگريزو قراردادونو حقوقي چوکاټ روښانه وي، هغومره لگښتونه، خطرونه او شخړې راکمېږي او د پانگونې په برخه کې باور لوړېږي. همدارنگه، په پرمختيايي هېوادونو کې د قراردادونو د رسمي پلي کولو نشتوالی ستونزې زياتوي، خو ځينې وخت غير رسمي سيستمونه هم د بازار فعاليتونه روان ساتلی شي.

د پورته تحليلونو په رڼا کې څرگندېږي چې سوداگريز قراردادونه د اقتصادي ودې د بنسټيزو فکتورونو په توگه عمل کوي، ځکه دوی د ژمنې د عملي کولو، د معاملاتو د شفافيت، د خطر د کمولو او د پانگونې د ملاتړ له پاره يو منظم حقوقي او اقتصادي چوکاټ برابروي. د قراردادونو د تطبيق د ميکانيزمونو تنوع (له محکمې نيولې تر دوديزې راکړې ورکړې پورې) د بازار په ثبات، د سوداگرۍ په پراخېدو او د توليدي سکتور په پياوړتيا کې مهمه ونډه لري. همدارنگه د رسمي او غيررسمي تطبيق مشترک کارول د دې سبب گرځي چې سوداگريز فعاليتونه د باور پر بنسټ خوندي شي او دا حالت په مستقيم ډول اقتصادي وده گرځندی کوي.

د اقتصادي ودې او د قراردادونو تطبيقونکو ادارو ترمنځ متقابلې اړيکې

اقتصادي وده د تړونونو د تطبيقونکو ادارو او قرارداد قانون له ظهور او تکامل سره تړلې ده. د تطبيق وړ تړونونو محدوديتونه د ټولنيزې هوساينې د زياتوالي او اقتصادي پرمختگ له پاره اړين دي. د اقتصادي ودې او د قراردادونو د تنظيم دوو متغیرونو ترمنځ اړيکه غيرخطي بريښي چې په واضح ډول د تطبيقونکو ادارو او اقتصادي ودې ترمنځ مثبت تړاو نه نه ليدل کېږي. (Boukouras, 2011: 34- 35) خو سره له دې هم

د تړون تطبيق يا عملي کول د اقتصادي ودې له پاره خورا مهم دي (Messick, 2005: 3) ځکه په دې سره د اړخونو باور زياتېږي او د سوداګرۍ د ودې لامل ګرځي چې اقتصاد ورسره غوړېږي. په همدې ډول، د سمېت نظر دا دی چې اقتصادي وده د تړونونو په تطبيق او انفاذ پورې تړلې ده. (Messick, 2005: 4) له همدې کبله اقتصادي وده او پرمختګ د تړونونو د تطبيق او انفاذ له چاپېريال سره نه شلېدونکې تړاو لري.

يو شمېر پرمختيايي څېړنې دا څرګندوي چې هغه لږ عايد لرونکي هېوادونه چې د ملکيت د حقونو ناسم سيستم او د قرارداد د پلي کېدو کمزوري ميکانيزمونه لري، نه شي کولای بهرنۍ پانګې راجذب کړي او نه هم دوامداره اقتصادي وده لري. (Michael Trebilcock and Jing Leng: 1524) د قرارداد د پلي کېدو ځواک او حقوقي ډاډ د اقتصادي ودې په ثبات او د پانګې د جذب په برخه کې بنسټيز رول لري. که قراردادونه په اعتماد سره پلي نه شي، پانګوال د خطر د زياتوالي له امله مارکيټ ته نه داخليږي او اقتصادي فعاليت ټکنی کېږي. اقتصادي وده يوازې هغه وخت رامنځته کېږي چې قراردادونه خوندي، پلي کېدونکي او د باور وړ وي. که د قانون حاکميت کمزوری وي او قراردادونه په محاکمو کې په وخت پلي نه شي، سوداګر او پانګوال د اوږدمهاله معاملاتو جرئت نه کوي. دا وضعیت په ځانګړي ډول هغو هېوادونو ته زيان رسوي چې غواړي د بهرنۍ پانګې او نړېوالې سوداګرۍ له لارې اقتصادي وده رامنځته کړي.

د دې سربېره، اداري عنصر هم د قراردادونو د تطبيق کولو له لارې په سوداګريز پرمختګ کې خپله ونډه ترسره کوي. اداري عنصر دوه مهمې ونډې لري: يو دا چې د مالياتو راټولول او د عامه لګښتونو تخصيص په هغه ډول ترسره کوي چې بازار يې په اغيزمن ډول نه شي ترسره کولی. دويم، دا عنصر د خصوصي قراردادونو د تطبيق واک هم لري. ځينې خصوصي تړونونه چې نه تطبيق کېدونکي دي، د بازار د ځينو معاملاتو له منع کولو سره مساوي ګڼل کېږي او دا په ټولنيزه هوساينه باندې مثبت

اغيز لري (Boukouras, 2011: 33). اقتصاد له ټولو پړاوونو تېرېږي، له هغې نقطې څخه پيل کېږي چې توليد په کې محدود دی او کومې معاملې له ځنډ سره مخ نه کېږي، بيا داسې دورې ته رسيږي چې پکې سوداګري پيل شي او تطبيقونکې ادارې اړ شي او بالاخره داسې پړاو ته رسيږي چې په تطبيق کېدونکو تړونونو محدوديتونه لګول کېږي. نو د قراردادونو تطبيق کوونکو ادارو پرمختګ د اقتصادي ودې او قراردادونو ترمنځ يو متقابل او مثبت ارتباط رامنځته کوي (Boukouras, 2011: 34).

په همدې ترتيب، د حکومت يا ادارې لخوا د قراردادونو تطبيق يوازې د قانون پلي کول نه دي، بلکې د اقتصادي ودې او ټولنيزې هوساينې له پاره هم مهم دی. که څه هم ځينې تړونونه د تطبيق وړ نه وي او نه تطبيق يې د ټولنې له پاره مثبت اغيز لري، ځکه د نه عملي کېدونکو معاملاتو مخه پرې نيول کېږي. په ورته ډول، د اقتصادي ودې په هر پړاو کې د تطبيقونکې ادارې رول بدلېږي او د دغو ادارو ښه فعاليت د سوداګريزو قراردادونو له اغيزمنتيا او اقتصادي ودې سره مستقيم تړاو لري. نو د اقتصادي ودې او سوداګريزو قراردادونو ترمنځ اړيکه متقابلې ده. ښه تدوين شوي قوانين او تطبيقونکې ادارې د سوداګريزو تړونونو اغيزمنتيا تضمينوي، چې په نتيجه کې د پانګوونې زياتوالي او اقتصادي پرمختګ رامنځته کېږي. همدارنګه، د نه تطبيق کېدونکو تړونونو محدودول د ټولنيزې هوساينې له پاره مثبت اغيز لري، چې د قراردادونو قانوني چوکاټ او اقتصادي وده په بشپړ ډول سره تړلي دي.

د حسن نيت له مخې د سوداګريزو قراردادونو د تفسير رول په اقتصادي

وده کې

د حسن نيت اصل په ابتدا کې يوازې د اخلاقي چلند يوه برخه ګڼل کېده او پر اخلاقو يې تمرکز درلود. خو ورو ورو دې اصل ته د حقوقي ضرورت په توګه هم ارزښت ورکړل شو، چې د قراردادونو په برخو کې يې مهم رول ولوباوه (ميرقاسم حاجي زاده: ۳).

په نړيوالو قراردادونو کې، لکه د نړيوالو سوداگريزو قراردادونو کنوانسيون، د حسن نيت د اصولو پېژندنې د دواړو ليدلورو ترمنځ، چې يو خوا ته د مدونو حقوقي سيستمونو لرونکي هېوادونه وو او بل خوا د عرفي حقوقي سيستمونو (لکه انگلستان) لرونکي هېوادونه وو؛ يو ډول مصالحه رامنځته کړه. د اوومې مادې تصويب او د حسن نيت د لازمي عنصر په توگه منل، د دغو اصولو تطبيق لازمي کړی او د قراردادونو په تفسير او تطبيق کې يې نوې لارې پرانستي دي (ميرقاسم حاجي زاده: ۳). د حسن نيت اصول اوس د قراردادونو په مختلفو برخو کې، لکه د قرارداد جوړښت او تفسير کې اغېزمن رول لوبوي. دغه اصول د اقتصادي فعاليتونو د باور او اعتبار له پاره حياتي گڼل کېږي، ځکه سوداگريز تعاملات يوازې پر حقوقي چوکاټ نه بلکې پر اعتماد او اخلاقي اصولو هم تکیه لري. همدارنګه، دا اصل د اقتصادي ودې له پاره د سوداگريزو قراردادونو ثبات او دوام تضمينوي. د دې اصول په رامنځته کېدو سره، د قراردادونو د اعتبار او د معاملو د اعتماد کچه لوړه شوې ده.

همدارنګه، د دې اصل په مرسته، نه يوازې د قرارداد کوونکو اړونده حقوقو او د مسئوليتونو وضاحت زياتېږي، بلکې د نړيوالو سوداگريزو قراردادونو په برخه کې د معاملو اعتبار او اعتماد هم تقويه کېږي (ميرقاسم حاجي زاده: ۹۰). په همدې ډول، د حسن نيت اصل روښانه کوي چې د حقوق او اخلاقو ترمنځ اړيکه په نړيواله سوداگريزه ساحه کې څومره مهمه ده. هر څومره چې سوداگري متنوع او حقوقي چوکاټونه پرمختللي شي، د اخلاقو شتون او د حسن نيت مراعات کول د قراردادونو د اعتبار او د اقتصادي فعاليتونو د پايښت له پاره لا پسې مهم گرځي (ميرقاسم حاجي زاده: ۹۱). د حسن نيت اصل د قرارداد د مهال مذاکراتو، د قرارداد جوړښت، تفسير او اجراء په برخو کې هم پراخه اغېزه لري چې دا ټول د سوداگريزو معاملو د خوندي او شفاف جريان فرصت برابروي او د اقتصادي ودې او پرمختګ باعث کېږي. نو په پايله کې، يوازې حقوقي الزامات کافي نه دي، بلکې د اخلاقو رول د سوداگريزو قراردادونو د موثر تطبيق له پاره اړين دی.

سوداگريز قراردادونه د نړيوالو حقوقي اصولو د پلي کولو د وسيلې په توگه

په معاصر نړيوال اقتصاد کې سوداگريز قراردادونه يوازې د راکړې ورکړې حقوقي وسيلې نه دي، بلکې په تدريجي ډول د نړيوالو معيارونو د پلي کېدو مهم ميکانيزمونه گرځېدلي دي. لکه څنگه چې په يوه معتبره حقوقي څېړنه کې څرگنده شوې ده، له سرحدونو هاخوا قراردادونه د داسې جوړښتونو د ايجاد سبب شوي چې په کې نړيواله سوداگري د نړيوالو قوانينو او مقرراتو سره يوځای فعاليت کوي (Fabrizio Cafaggi, 2013: 1559). دا تحول ښيي چې قراردادونه اوس يوازې د اقتصادي راکړې ورکړې وسيلې نه دي، بلکې د نړيوالو اصولو په عمومي تطبيق کې هم فعاله ونډه لري. دا منطق د اقتصادي فعاليتونو د خوندي، منظم او د اقتصادي ودې وړ چاپېريال په رامنځته کولو کې مرسته کوي، چې خپله د اقتصادي ودې له پاره حياتي اهميت لري. معاصر قراردادونه يوازې سوداگريز اړخ نه لري، بلکې د تړونونو د تنظيموونکو اصولو يوه پراخه برخه هم ورسره مل وي، چې دا حالت د قراردادونو د حاکميت او اجراء د حدودو په بدلون کې مهم رول لري (Fabrizio Cafaggi, 2013: 1617) دا گډ جوړښت د قراردادونو د کارونې ساحه پراخوي او هغوی له يوې ساده مبادلې څخه د کيفيت د کنټرول، د محاسبې، د څار او د مطابقت د تضمين وسيلو لور ته بيايي. دا پراختيا د اقتصادي ودې له پاره ډېره گټوره ده، ځکه نړيوال بازارونه د لوړ معيار، شفافيت او دوام غوښتونکي دي.

د سوداگريزو تړونونو اقتصادي گټې

سوداگريز تړونونه د دې سربېره چې منظم ليکلی متن لري، يو لړ اقتصادي گټې هم لري. دا گټې يې په لاندې څنگزنو سرليکونو کې څېړو.

توليد پراخوي

د ۱۹۷۰م کال راهيسې په بهرنيو هېوادونو کې توليد په پراخه کچه زيات شوی، ځکه ډېری دولتونه د توليدي سکتور د ودې له پاره د نوښت د ملاتړ او خلکو ته د ښه معاش لرونکو دندو د برابرولو پاليسۍ لري. همدارنگه ډېره برخه توليد د امريکايي شرکتونو له پانگونې څخه رامنځته شوی دی، ځکه دغه شرکتونه غواړي نړيوالو بازارونو ته ورسېږي، د بهرنيو پروژو برخه شي او د نړيوالو توليدي ځنځيرونو په يوه مؤثره برخه بدل شي. (Bay Area Council Economic Institute 2017: 10) هر څومره چې نړيوال توليد پراخېږي، همغومره د سوداگريزو قراردادونو اړتيا، ارزښت او کارول ډېرېږي، ځکه د نړيوالې کچې توليد د حقوقي ثبات او باور غوښتنه کوي. دلته د قراردادونو رول د اقتصادي ودې په جوړښت کې د هډوکي په توگه راڅرگندېږي، ځکه پرته له منظمو تړونونو نړيوال توليدي فعاليت پرمخ تللی نه شي.

صادرات ډېروي

د امريکا د توليدي شرکتونو له لوري د بهرنيو څانگو پلور په نږدې بشپړه توگه په نړيوالو بازارونو کې مصرفېږي او يوازې ډېر لږه برخه يې امريکا ته ورگرځي. (Bay Area Council Economic Institute 2017: 10) دا پخپله داسې حالت رامنځته کوي چې هغوی اړتيا لري په نورو هېوادونو کې د سوداگرۍ د اسانتيا له پاره حقوقي تضمينونه، واضح حقوقي اصول او د قرارداد اړوند اصولي چوکاټونه ولري. له هغه ځايه چې شرکتونه په نړيوالو بازارونو کې فعاليت کوي نو هره تبادله، پلور، شراکت او هر ډول عرضه د قراردادونو له لارې اداره کېږي او دا يو دليل دی چې د سوداگريزو قراردادونو رول د نړيوال اقتصادي فعاليت په پراختيا کې حياتي دی.

د دندو کمېدو ريښتينی لامل ټکنالوجي ده، نه تړونونه

يو شمېر انگېرنو ښودلې چې سوداگريز تړونونه د دندو کمېدو لامل شوي دي. که څه هم نړيوال رقابت او بهرنی توليد د امريکا پر توليدي سکتور اغېز لري، خو د توليدي دندو د کمېدو اصلي لاملونه ټکنالوژي او د توليدي پروسو زياتېدونکي موثريت دی.

(Bay Area Council Economic Institute 2017: 10) که ټکنالوجي پرمختګ کوي، يوه فابريکه د پخوا په پرتله په څو چنده لږو کارکوونکو ډېر توليد کوي، نو طبيعي ده چې د کارګرو شمېر به راکم شي. د سوداګريزو تړونونو په اړه دا ډول ناسې انگېرنې په اقتصاد کې د قراردادونو رول نه شي کمولای او د توليدي کچې لوړوالی او د کارګرو کموالی په حقيقت کې د ټکنالوجۍ پایله ده، نه د سوداګريزو تړونونو. دا چاره په اقتصادي وده کې د قراردادونو له رول سره په ټکر کې نه ده، بلکې ثابتوي چې تړونونه په خپله د اقتصادي فعاليت د پراخېدو له بنسټونو څخه ګڼل کېږي.

د پورته څرګندونو په رڼا کې څرګندېږي چې نړيوال اقتصادي بدلونونه د سوداګريزو قراردادونو اهميت لا پياوړی کوي. که څه هم د توليدي دندو کمېدل زياتره د ټکنالوجۍ پایله ده، خو د نړيوال اقتصاد پراخېدل بيا د قراردادونو په اوږه ولاړ دی؛ ځکه همدا تړونونه د بازارونو تنظيم، د سوداګرۍ خونديتوب، د پانګونې شفافيت او د عرضې او تقاضا د کړنو مدیریت تضمینوي. نو په اقتصادي وده کې د سوداګريزو قراردادونو رول يوازې نظري ارزښت نه لري، بلکې د نړيوال اقتصاد د فعاليت د دوام يو نه بېلېدونکی بنسټ دی.

احتمالي خطر مدیریت کوي او معاملات خوندي کوي

له قراردادونو پرته پانګه وال له نامعلومو خطرونو سره مخ کېږي. له هغه ځايه چې قراردادونه واضح مکلفیتونه ټاکي او د شخړو احتمال کموي، نو دا چاره د خطر د راکمولو او دغه راز د خطرونو د تنظيم او مدیریت باعث ګرځي چې سوداګريزې معاملې او تعاملات ورسره خوندي کېږي. په داسې حالت کې سوداګري لا پسې غوړېږي او د اقتصادي ودې له پاره لا ډېر فرصتونه رامنځته کېږي. له بل لوري، د خطر مدیریت او معاملاتو خوندي کول د سوداګريزو تړونونو د تدوين او تسويد له مخې هم ترسره کېږي. د افغانستان د سوداګرۍ د مقرر له مخې، هر سوداګر اړ دی چې هر کال په پيل او پای کې د خپلې شتمنۍ او د پورونو (ديونو) د اقلامو موجودي ترسره کړي؛ د موجودي په اړه همدغه اړين اجراءات، د موجودۍ د کړنې يا عمل په

نوم يادېږي. (عبدالجبار قیومي، ۱۳۹۲: ۵۵) نو دا چارې هغه مهال لا اسانه او په منظم ډول ترسره کېږي، چې سوداگر خپل کارونه د لیکلي او منظمو تړونونو له مخې ترسره کړي وي. دا چاره سخته هم ده، ځکه یوازې شمېرل نه دي، بلکې نور مسایل هم په ځان کې رانغاړي.

د داخلي بازار فعالیت منظموي

په افغانستان کې ډېری معامله د شفاهي ژمنو پر اساس عقد کېږي. که له یو عادي هټیوال څخه د زېږ اخيستل وي، د مستو پېرل وي او که د غوړو بوشکه اخيستل وي، یا له یو ښوال څخه د هغه د لکونو افغانیو د بڼ مېوې پېرل وي، ټولې په شفاهي ډول پرمخ وړل کېږي. په داسې حالت کې داخلي بازار کله نا کله له ګډوډۍ سره مخ کېږي ځکه فعالیت یې منظم نه وي او د توکو د بیو ټیټیدل او لوړېدل د شخړو لامل ګرځي. خو ګټه یې دا ده چې معاملات چټک پر مخ ځي او د ځنډ او خنډ امکانات یې ډېر کم دي. خو له هغه ځایه چې الله پاک په قرانکریم کې فرمایلي دي: «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا تَدَايَنْتُمْ بِدَيْنٍ إِلَى أَجَلٍ مُّسَمًّى فَاكْتُبُوهُ» (البقره: ۲۸۲) د دې ایت شریف د حکم په اساس معاملې باید په لیکلې بڼه وي. ځکه لیکلي او معیاري قراردادونه د بازار شفافیت، حساب ورکول او تولید زیاتوي.

نړیواله سوداګري پراخوي

معیاري سوداګریز قراردادونه د بهرنیو شرکتونو له پاره اعتماد رامنځته کوي. که کوم افغان سوداګر له بهرني لوري سره سوداګري ولري، د سوداګریز تړون یا عقد په نشتون کې په هېڅ ډول نړیواله سوداګري وده نه کوي. په یو سوداګریز تړون کې د دواړو لوریو مکلفیتونه او د شخړې د حل لارې چارې توضیح او روښانه کېږي، نو د همدې له پاره اړینه ده چې سوداګریز عقدونه منعقد شي. دې سره نړیواله سوداګري وده کوي او دا وده د اقتصادي ودې او پرمختګ لامل ګرځي. د سوداګریزو قراردادونو نشتوالی

د افغانستان د صادراتو او وارداتو کيفيت اغېزمنوي او په اقتصادي وده باندې ناوړه اغېزې ښکاري.

د متحده ايالاتو د سوداگريزو تړونونو ارزونې ښيي چې دغه تړونونه د اوږدمهاله اقتصادي ثبات پر بنسټ د هېواد پر اقتصادي ودې يو کوچنی خو مثبت اغېز لري. د يوې ارزونې له مخې، يادو تړونونو د امريکا سوچه ناخالص کورني توليد کې په ميليارډونو ډالرو زياتوالی راوستی او د کار موندنې کچه يې هم لوړه کړې ده (United States International Trade Commission 2021: 89). که دولتونه د سوداگريزې تگلارې له لارې صادرات، واردات او پانگونې ته لاره هواره کړي، نو عملاً د سوداگريزو قراردادونو د پراختيا او تطبيق له لارې اقتصادي فعاليتونو ته وده ورکوي. په دې توگه، د سوداگريزو تړونونو شتون د خصوصي سکتور د باور، د بازارونو د پراخېدو او د توليدي سکتور د توسعې لامل گرځي، چې دا ټول عناصر په اقتصادي وده کې د قراردادونو بنسټيز رول روښانه کوي. نو سوداگريز قراردادونه يوازې قانوني اسناد نه دي، بلکې د اقتصادي توليد، پانگونې، د کار بازار او د نړيوالې سوداگرۍ د پراختيا محرک ځواک هم گڼل کېږي.

په همدې ډول، سوداگريزو تړونونو د امريکا په وارداتو او صادراتو دواړو مثبت اغېز کړی دی، په ځانگړې توگه له هغو هېوادونو سره چې د ازادې سوداگرۍ تړونونه ورسره لاسليک شوي دي. زيات شوي صادرات د کورني توليد د لوړوالي، د فابريکو د فعاليت د زياتېدو او د کارگرانو د ژوندانه اړوند فرصتونو د پراخېدو سبب شوي دي (United States International Trade Commission 2021: 89). که د وارداتو او صادراتو کچه لوړېږي، نو د سوداگريزو قراردادونو اړتيا او کارونه هم ډېرېږي، ځکه دا قراردادونه د نړيوالو معاملو حقوقي بنسټ جوړوي. نو اقتصادي وده د قراردادونو له پراختيا سره مستقيم تړاو لري، ځکه نړيوال او دوه اړخيز سوداگريز تعامل له قراردادونو پرته امکان نه لري.

ځانگړي او سکتوري تړونونه او اقتصادي وده

ځينې سوداگريز تړونونه په ځانگړي ډول هغه احکام چې د خدماتو په ازاده تبادله، ډيجيټلي سوداگري يا معنوي ملکيت پورې اړه لري، په هغو برخو کې چې ورته اړتيا لري د سوداگري په پراخېدو کې مهم رول لوبوي (United States International Trade Commission 2021: 90). د بېلگې په توگه، هغه هېوادونه چې ډيجيټلي خدمات برابرې د هغو تړونونو له احکامو څخه چې ډيجيټل سوداگري ته ځانگړې شوې دي، خورا زياتې گټې ترلاسه کوي. همدا راز، هغه تړونونه چې د معنوي ملکيت مقررات سختوي، په ځينو سکتورونو کې د سوداگري د ودې يو لامل گرځي. سوداگريز قراردادونه يوازې عمومي اقتصادي اغېز نه لري، بلکې په ځانگړو سکتورونو کې د ودې او د گټې ځانگړي ميکانيزمونه هم رامنځته کوي. نو قراردادونه د اقتصادي ودې له پاره تخصصي اغېز لري.

بې ثباتۍ کموي او د بازار اعتماد زياتوي

د امريکا او کولمبيا سوداگريز تړون ښيي چې دغه تړون د کولمبيا هېواد د سوداگري د پاليسيو په برخه کې د بې ثباتۍ کچه کمه کړې ده. د دې ناڅرگندتيا په کمېدو سره، د متحده ايالاتو بازار ته د کولمبيا له لوري د صادرونکو شرکتونو شمېر زيات شوی (United States International Trade Commission 2021: 90). د هر ډول سوداگريز تړون يو اصلي هدف د ابهام له منځه وړل دي، ځکه قراردادونه د باور فضا رامنځته کوي او د سوداگرو تر منځ د اوږدمهاله تعامل ضمانت برابرې. سوداگريز قراردادونه د اقتصادي ودې يو مهم حقوقي بنسټ جوړوي او د بازار د اعتماد د زياتېدو له لارې د پانگونې، صادراتو او سوداگري پراختيا ته فرصتونه برابرېږي.

د خصوصي سکتور د ودې باعث گرځي

په ښه ډول تدوين او تسويد شوی سوداگريز تړون د داخلي شرکتونو د مدیریت، حساب ورکولو او سيالۍ سطحه لوړوي چې د خصوصي سکتور د ودې باعث گرځي.

د پانگونې د زياتوالي سبب گرځي

د قراردادونو په ښه شکل تدوين او تسويد سره، کورني او بهرني پانگوال زياتيري، ځکه په دې سره د هغوی حقوق خوندي کيږي او له حقوقي خونديتوب پرته هيڅوک پانگونه نه کوي. دا چاره د باور د ډېرېدو لامل گرځي.

د شخړو د هوارې لارې چارې يې اسانه وي

په يو ښه سوداگريز تړون کې د تجارتي دريمگړتوب او منځگړتوب رول، د محکمې او قضايي حل په پرتله ډېر وي او په دې چارې سره اقتصادي وده چټکيږي.

تعدیل شوي تړونونه او د توليدي سکتور مثبت بدلونونه

د KORUS تړون په ځينو برخو کې د تعديل تر اجراء وروسته د امريکا د موټرو په ځانگړي ډول د سپکو لاريو په توليد او قيمتونو کې يو کوچنی خو مثبت بدلون رامنځته کړی دی (United States International Trade Commission 2021: 90). د سوداگريزو تړونونو اصلاحات او اصلاح شوې بڼې د اقتصادي فعاليتونو په ځينو برخو کې اغېزمن رول لوبوي. سوداگريز قراردادونه د اقتصادي ودې په دوامدار جوړښت کې د صنعتونو د پرمختگ له پاره مهم ستراتيژيک رول لري.

په اقتصادي وده کې د سوداگريزو قراردادونو د طرفينو د ازادۍ رول

د قراردادونو ازادۍ د اقتصادي ودې په برخه کې مهم رول لوبوي، په ځانگړي توگه هغه مهال چې د متحده ايالاتو اساسي قانون د پنځم او څوارلسم تعديل په تفسير کې د قرارداد ازادي د اساسي حق په توگه ومنله. په هغه دوره کې باور دا و چې د خپلې خوښې سوداگريزې معاملې د اقتصادي هوساينې بنسټ جوړوي او هر ډول دولتي محدوديت د اقتصادي فعاليت مخه نيسي. دا ليدلوری د کلاسيک اقتصاد له نظرياتو سره سمون لري چې له مخې يې ازاد سوداگريز قراردادونه د پانگونې، سوداگرۍ او رقابت په پراختيا کې اساسي رول لري او په پايله کې د اقتصادي ودې سبب گرځي (Posner, 1986: 589). په همدې دليل، د قرارداد ازادي د اقتصادي

ودې له پاره يوازې نظري ارزښت نه لري، بلکې په عملي توګه د رقابت، د بازار د فعاليت او د مصرف کوونکو د ګټو د خوندي کولو له پاره مهمه وسيله ده.

د قراردادونو د آزادۍ او مستهلکينو د حقوقو ساتنه د بازارونو باور لوړوي او اقتصادي فعاليتونه پراخوي. د دې چارې يوه مهمه وسيله د انصراف حق ورکول دي، چې کولای شي د قرارداد د آزادۍ پر اساس يا د حقوقي الزاماتو له لارې ورکړل شي. د بيلګې په توګه، د واټن له لارې د پلور په برخو کې د انصراف د حق منل کولای شي د مصرف کوونکو باور نور هم لوړ کړي او له همدې امله په اقتصادي وده کې مرسته وکړي (Schulze and Zoll, 2021: 164) په دې توګه، د قراردادونو سم تنظيم او د مصرف کوونکو د حقوقو خوندي کول په اقتصادي وده باندې مستقيمه اغيزه لري، ځکه دا چاره د بازارونو ثبات او د سوداګرۍ دوام تضمينوي.

له قراردادونو د انصراف حق يوازې د محدوديت په توګه نه ګڼل کېږي، بلکې د يوې ځانګړې ځانګړې يا د پلور ځانګړې ميتود له پاره يو ډول رقابتي ګټه رامنځته کوي. په اقتصادي لحاظ، دا حق د مستهلک اعتماد لوړوي او د سوداګرۍ د شفافيت کچه لوړوي، چې په پايله کې د بازار فعاليت په مثبت ډول اغيزمن کوي او د سوداګريزې ودې له پاره مساعد چاپېريال برابرېږي. په ساده ډول، د انصراف حقوق نه يوازې د مصرفوونکي ساتنه کوي، بلکې د اقتصادي ودې او سوداګرۍ د نوبت له پاره هم يو فرصت برابرېږي (Schulze and Zoll, 2021: 160).

د قرارداد ازادۍ مفکوره، چې په ځانګړې ډول په امريکا کې د شلمې پېړۍ له پيل څخه تر ۱۹۳۰ مو کلونو پورې د امريکا د اساسي قانون د تفسير مهم اصل و؛ د اقتصادي ودې د بنسټيزو لاملونو له ډلې څخه ګڼل کېږي. د دې نظريې پر اساس، هغه وخت چې افراد او بنسټونه د خپلو اقتصادي ګټو مطابق په ازاده توګه قراردادونه منعقد کړي، نو اقتصادي فعاليتونه چټک، موثر او د ټولنې د هوساينې له پاره ګټور تمامېږي. په همدې مهال باور دا و چې په خپله خوښه سوداګريزې معاملې د هوساينې د زياتېدو لامل ګرځي او دولتي محدوديتونه عموماً د اقتصادي حرکت د

کمېدو سبب کېږي. دا ليدلوری د کلاسیک اقتصاد له اصولو سره هم همغږي لري، ځکه کلاسیک اقتصاد ازاد بازار، رقابت او د معاملاتو ازادي د اقتصادي پرمختګ محرکات ګڼي. د سوداګریز قرارداد ازادي د اقتصادي ودې د بحث یوه مهمه برخه ګڼل کېږي، ځکه دا د سوداګرۍ پراختیا، پانګونې، د کار او تولید د بازار د فعال ساتنې او د نوو اقتصادي فرصتونو د رامنځته کېدو بنسټیز شرط ګڼل کېږي.

د قراردادونو له منځه تلل او اقتصادي وده

په همدې ډول، د قرارداد له منځه تللو اړوند احکام د سوداګریزو فعالیتونو د ثبات د ساتلو له پاره حیاتي ارزښت لري. په نړیواله سوداګریزه فضا کې چې اوږدمهاله قراردادونه ډېر عام دي، د ختمېدو دقیق قانوني میکانیزمونه د تړون اړخونو ته دا ډاډ ورکوي چې د شخړو په صورت کې به د دوی حقوق خوندي پاتې وي. دا ډول حقوقي خوندیتوب د پانګونې زیاتېدو، د سوداګرۍ پراخېدو او د اقتصادي حرکت د چټکتیا لامل ګرځي، چې ټول د اقتصادي ودې له پاره بنسټیز عوامل دي (Ana-Maria Florea: 80- 81) یعنې که یو تړون د فسخې او لغوه کولو له پاره واضح اصول ولري، د تړون دواړه خواوې باوري کېږي چې حقوق یې له منځه نه ځي، نو په نهایت کې باور لوړېږي او د اقتصادي ودې د فرصتونو د ډېرېدو لامل کېږي.

د آنلاین سوداګریزو فعالیتونو او برېښنایي قراردادونو اغېز پر اقتصادي

وده

په تېرو کلونو کې د آنلاین سوداګرۍ یا برېښنایي تجارت اهمیت په نړۍ کې په چټکۍ سره زیات شوی دی. اقتصادي ودې ته د رسېدو له پاره یوازې فزیکي بازارونه او دودیزه سوداګري بسنه نه کوي، بلکې د ټکنالوجۍ له لارې د سوداګرۍ پراختیا او د معاملاتو سرعت هم اړین دی. د آنلاین سوداګریزو فعالیتونو پراختیا نه یوازې د سوداګرۍ آسانتیاوې زیاتوي، بلکې د مصرفونکو د انتخابونو تنوع او د بازار شفافیت

هم پياوړی کوي. په دې توگه، د سوداگريزو قراردادونو برېښنايي بڼه د اقتصادي ودې له پاره يوه نوې او اغېزمنه وسيله گرځېدلې ده.

يو شمېر احصايوي څېړنې ښيي چې د آنلاین سوداگريزو فعاليتونو پراختيا د اقتصادي ودې له پاره مهم فکتور دی. د انټرنېټ ډومېنونو شمېر، د آنلاین سوداگريزو شرکتونو زياتوالی او د آنلاین خريدارانو شمېر د ناخالص توليد داخلي (GDP) پر زياتوالي مثبت او معنا لرونکی اغېز لري. دا فکر د دې نظريې ملاتړ کوي چې که سوداگريز قراردادونه په برېښنايي يا آنلاین بڼه وي، د معاملو سرعت، د پانگې جذب او د بازار شفافيت زياتېږي. په ځانگړې توگه، د آنلاین قراردادونو له لارې سوداگري کولی شي د وخت او ځای محدوديتونه له منځه يوسي، د مصرفوونکو انتخابونه پراخ کړي او د اقتصادي ودې د توليد او مصرف حجم لوړ کړي. له همدې امله، په افغانستان کې د آنلاین سوداگريزو قراردادونو پياوړتيا کولای شي د اقتصادي ودې سرعت سره مستقيمه مرسته وکړي. (نجيب الله ارشد او نور، ۱۳۹۸: ۹۷) څرگندېږي چې د آنلاین سوداگريزو قراردادونو پياوړتيا کولای شي د افغانستان د اقتصادي ودې له پاره نوې لارې پرانيزي. که سوداگريز قراردادونه په برېښنايي بڼه ترتيب شي، د معاملاتو شفافيت، د شخړو د کمښت چانس او د پانگونې جذب به لوړ شي. برسېره پر دې، آنلاین قراردادونه د وخت او ځای محدوديتونه له منځه وړي، د توليد او مصرف سلسله منظموي او د خصوصي سکتور له ودې سره مستقيمه مرسته کوي.

د قراردادونو د تطبيق د ميکانيزمونو تنوع (له محکمې نيولې تر دوديزې راکړې ورکړې پورې) د بازار په ثبات، د سوداگرۍ په پراخېدو او د توليدي سکتور په پياوړتيا کې مهمه ونډه لري. همدارنگه د قراردادونو د رسمي او غيررسمي تطبيق مشترک کارول د دې سبب گرځي چې سوداگريز فعاليتونه د باور پر بنسټ خوندي شي او دا حالت په مستقيم ډول اقتصادي وده گړندی کوي.

د اقتصادي ودې او د قراردادونو د تنظيم ترمنځ غيرخطي اړيکه موجوده ده. همدارنگه، اقتصادي وده او پرمختگ د تړونونو د تطبيق او انفاذ له چاپېريال سره نه

شلېدونکې تړاو لري او د اقتصادي ودې او سوداگريزو قراردادونو ترمنځ اړیکه متقابلې ده. ښه تدوين شوي قوانين او تطبيقوونکې ادارې د سوداگريزو تړونونو اغيزمنتيا تضمينوي، چې په نتيجه کې د پانگوونې زياتوالی او اقتصادي پرمختگ رامنځته کېږي.

د حسن نيت اصل د قرارداد د مهال مذاکراتو، د قرارداد تدوين، تفسير او اجراء په برخو کې هم پراخه اغېزه لري چې د سوداگريزو معاملو د خوندي او شفاف جريان فرصت برابروي او د اقتصادي ودې سبب کېږي. په دې تړاو يوازې حقوقي الزامات کافي نه دي، بلکې د اخلاقو رول د سوداگريزو قراردادونو د موثر تطبيق له پاره اړين دی.

سوداگريز تړونونه ډېرې گټې لري چې ځينې يې دا دي: د توليد پراخوالی، د صادراتو ډېروالی، د راتلونکي احتمالي خطر مدیریت او د معاملاتو خوندي کول، د داخلي بازار د فعاليت منظم کول، د نړيوالې سوداگرۍ پراختيا، ځانگړي او سکتوري تړونونو ډېروالی، د بې ثباتۍ کمېدل او د بازار د اعتماد زياتوالی، په سوداگريزو قراردادونو کې د اړخونو ازادي، او د ټولنيزې برابرۍ او اقتصادي ودې لامل گرځي. د سوداگريزو عقدونو د تنظيم په برخه کې ډېری افغاني قوانين پخواني دي. د بېلگې په توگه، مدني قانون چې د عقدونو ځينې برخې تنظيموي، په ۱۳۵۵ کال کې تدوين شوی دی.

يو ښه او غوره سوداگريز تړون هغه دی چې په کتبي بڼه ليکل شوی وي، د تړون د اړخونو د مکلفيتونو وضاحت ولري، د حاکم قانون تشخيص ولري، د تفسير مرجع يې مشخص وي او د شخړو د حل لارې چارې په کې رانغښل شوي وي. که په يو تړون کې دا مسايل ځای پر ځای شوي وو، هغه تړون د تطبيق او اجراء په مراحلو کې له ستونزو سره نه مخ کېږي او د شخړو د وقوع احتمال يې هم لږ وي.

د ملگرو ملتونو د خصوصي حقوقو د يو شان کولو د انستيتوت اصول (۲۰۱۶) د نړيوالو سوداگريزو قراردادونو له پاره يو حقوقي بنسټ دی چې د قرارداد د عقد کولو

آزادي، الزاميت، واضح تفسير او مؤثر اجرا له پاره اساسي ميکانيزمونه گڼل کيږي. دا اصول د قراردادونو د خونديتوب او د سوداگرۍ د شفافيت ترڅنګ، د پانګونې، د سوداګرۍ د جريان د چټکتيا او د حقوقي ثبات له لارې اقتصادي وده هم پياوړې کوي.

د آنلاین سوداګريزو قراردادونو ترويج د افغانستان د اقتصادي ودې له پاره نوې لارې پرانيږي. که سوداګريز قراردادونه په برېښنايي بڼه ترتيب شي نو د معاملاتو شفافيت ورسره زياتيږي، شخړې کميږي او د پانګونې جذب لوړيږي. دغه راز، آنلاین تړونونه د وخت او ځای محدوديتونه له منځه وړي، توليد او مصرف تنظيموي او د خصوصي سکتور وده هم چټکوي چې په نهايت کې د اقتصادي ودې باعث ګرځي.

پايله

سوداګريز قراردادونه د اقتصادي ودې د بنسټيزو فکتورونو په توګه عمل کوي، ځکه دوی د ژمنې د عملي کولو، د معاملاتو د شفافيت، د خطر د کمولو او د پانګونې د ملاتړ له پاره يو منظم حقوقي او اقتصادي چوکاټ برابروي.

د اقتصادي ودې او د قراردادونو د تنظيم ترمنځ غیر خطي اړيکې د موجوديت تر څنګ، د اقتصادي ودې او سوداګريزو قراردادونو ترمنځ اړيکه متقابلې ده.

د تړون په تفسير کې د حسن نيت اصل مراعتول د سوداګريزو معاملو د خوندي او شفاف جريان فرصت برابروي چې د اقتصادي ودې لامل ګرځي.

سوداګريز تړونونه د توليد پېرېدو، د صادراتو د ودې، د سکتوري او تخصصي برخو د پراختيا، د نړيوالې سوداګرۍ د پرمختګ او د ټولنيزې برابرۍ لامل ګرځي.

ډېری افغاني قوانين پخواني دي. پر ځای يې نوي قوانين نه دي تدوين شوي. اړتيا ده چې یاد قوانين نوي شي او له فقهي تخریج وروسته د لازمو پړاوونو له تېرولو وروسته د انفاذ پړاو ته ورسېږي. که افغانستان د حقوقي او اداري جوړښتونو اصلاح، د قراردادونو معياري کول او د خصوصي سکتور د روزنې پروګرامونه پياوړي کړي، اقتصاد به په متوسطه موده کې په پام وړ ډول وده وکړي.

غوره سوداگريز تړون په کتبي بڼه ليکل شوی وي، د تړون د اړخونو د مکلفيتونو وضاحت لري، د حاکم قانون تشخيص لري، د تفسير مرجع يې مشخصه وي او د شخړو د حل لارې چارې په رانغښتل شوي وي. که افغاني سوداگر د تړون د تسويد پرمهال دا مسايل په پام کې ونيسي، نو له حقوقي پلوه به يې ډېره ګټه کېږي وي.

که د قرارداد د عقد کولو آزادي، الزاميت، واضح تفسير او اغېزناکې اجرا په برخه کې د ملګرو ملتونو د خصوصي حقوقو د يو شان کولو د انستيتوت رامنځته کړي اصول په بشپړ ډول عملي شي، نو د اقتصادي ودې لامل ګرځي.

آنلاين سوداگريزو قراردادونو ترويج د افغانستان د اقتصادي ودې سره خورا ډېره مرسته کولی شي ځکه له دې لارې د معاملاتو شفافيت زياتيږي، شخړې کميږي او د پانګونې جلب او جذب لا پسې ډېريږي.

آنلاين قراردادونه د وخت او ځای محدوديتونه له منځه وړي، د توليد او مصرف سلسله منظموي او د خصوصي سکتور له ودې سره مستقيمه مرسته کوي. له همدې امله، د افغانستان اسلامي امارت او خصوصي سکتور ته سپارښتنه کېږي چې د آنلاين سوداګرۍ او برېښنايي قراردادونو د قانوني چوکاټ پياوړتيا ته لومړيتوب ورکړي، ځکه دا د هېواد د اقتصادي ودې له پاره يوه حياتي اړتيا ده. نن ورځ ډېری سوداګريز عقدونه په برېښنايي بڼه عقد کېږي. په افغاني قوانينو کې د دې موضوع د پوښښ لاندې راوستلو له پاره ضروري ده چې يا د سوداګريزو قراردادونو په قانون، يا وزارتونو او امارتي ادارو د عقدونو په قانون کې دا موضوع ځای پر ځای کړل شي او يا هم په جلا ډول ورته نوی قانون تسويد او تنفيذ کړل شي.

د افغانستان د سوداګريزو شخړو د هوارې مرکز چې د شخړو د هوارې له پاره کوم ابتکارات لري لکه د منځګړتوب او حکميت اصول او همدا راز د شخړو د هوارې بورډ يې رامنځته کړي دي، دې ته پراختيا ورکول اړين دي ځکه په دې کار سره به د سوداګريزو قراردادونو اړوند شخړې ژر هوارې، په محاکمو به ګڼه ګوڼه کمه او د اقتصادي ودې د فرصتونو د ډېرېدا لامل به شي.

ماخذونه

- ۱- قرانکریم
- ۲- د افغانستان اسلامي امارت. (۱۴۴۶/۱۱/۲۲) د وزارتونو او امارتي ادارو د عقودو قانون. د عدلي وزارت، پرلپسې ۲۳ مه گڼه. کابل.
- ۳- قیومي، عبدالجبار. (۱۳۹۲) دولتي محاسبه. ژباړن: نورالله عماد. لومړی چاپ. د تخنیکي او مسلکي زده کړو معینیت، د پوهنې وزارت، کابل.
- ۴- ارشد، نجیب الله. ظفري، نرجس. محمدي، ملکه. (۲۰۱۲) «تأثیر تجارت الکترونیک بر رشد اقتصادی کشورهای منتخب آسیایی طی سالهای ۲۰۱۰-۲۰۱۷». فصلنامه کاتب، علمي - تحقيقي سال ۶، شماره ۱۳، تابستان کابل: د کاتب پوهنتون. صفحات: ۸۳ - ۱۰۱
- ۵- جعفرزاده، میرقاسم. سیمائی صراف، حسین. [۱۳۸۳ (۲۰۰۴)] «حسن نیت در قراردادهای بین المللی: قاعده‌ای فراگیر یا حکمی استثنائی»، تهران: پوهنتون شهید بهشتی و پوهنتون آزاد اسلامی.
- ۶- د حقوقي اصطلاحاتو قاموس. (۱۳۸۷). نصرالله ستانکزی او نور. کابل پوهنتون. کابل.

۷- Posner, Richard. (1986) Economic Analysis of Law. 3rd ed. New York: Aspen,. Digitized 2012.

۸- Damjanović, Jelena. (2024). "The Significance of Commercial Law Contracts in the New Economic Reality." Novi Ekonomist 18 (1). <https://doi.org/10.69781/NOE202435010>.

۹- Lee, Yong-Shik. (2020) "Legal Frameworks for Business Transactions and Economic Development." Southern Illinois University Law Journal 44.

۱۰- Florea, Ana-Maria, and Constantin Giurca. Effects of Commercial Contract. University of Craiova, Faculty of Law and Social Sciences, Craiova, Romania, pp. 76–82.

- ١١- Trebilcock, Michael. and Leng, Jing. (2006) “The Role of Formal Contract Law and Enforcement in Economic Development.” *Virginia Law Review* 92: 1517–1580.
- ١٢- World Bank Group. (2020) *Doing Business: Comparing Business Regulation in 190 Economies*. Washington, DC: International Bank for Reconstruction and Development / The World Bank,. ISBN 978-1-4648-1440-2 (paper); ISBN 978-1-4648-1441-9 (electronic).
<https://doi.org/10.1596/978-1-4648-1440-2>.
- ١٣- UNIDROIT. (2016) *UNIDROIT Principles of International Commercial Contracts 2016*. Rome: International Institute for the Unification of Private Law (UNIDROIT).
- ١٤- Elliott, Catherine. Quinn, Frances. (2017) *Contract Law*. 11th ed. Harlow, England; New York: Pearson Education Limited.
- ١٥- Boukouras, Aristotelis. (2011) *Contract Law and Development, Discussion Papers, No. 61*, Georg-August-Universität Göttingen, Courant Research Centre - Poverty, Equity and Growth (CRC-PEG), Göttingen .
- ١٦- Schulze, Reiner, and Fryderyk Zoll. (2021) *European Contract Law*. 3rd ed. Oxford: Hart Publishing / Baden Baden: Nomos.
- ١٧- Bertolini, Andrea. *European Commercial Contract Law*. Manuscript completed October 2023. Policy Department for Citizens' Rights and Constitutional Affairs, Directorate-General for Internal Policies, European Parliament. PE 753.420. Available at: <http://www.europarl.europa.eu/supporting-analyses> Accessed [2025/ Nov/ 15] .
- ١٨- Messick, Richard E.(2005) *What Governments Can Do to Facilitate the Enforcement of Contracts*. Prepared for Reforming the Business Environment: From Assessing

Problems to Measuring Results, Cairo, Egypt. Public Sector Group, World Bank.

۱۹- United States International Trade Commission. (2021). Economic Impact of Trade Agreements Implemented under Trade Authorities Procedures, 2021 Report. Publication 5199. Washington, DC: USITC.

۲۰- Bay Area Council Economic Institute.(Revised ed., April 2017) The Real Impact of Trade Agreements: How Trade Affects Jobs, Manufacturing, and Economic Competitiveness. San Francisco, CA: Bay Area Council Economic Institute.

۲۱- Cafaggi, Fabrizio. (2013) “The Regulatory Functions of Transnational Commercial Contracts: New Architectures.” Fordham International Law Journal 36: 1557–1618.

۲۲- Itoh, Hideshi. (2023) “What Do Contracts Do to Facilitate Relationships?” The Japanese Economic Review 74: 333–354. Springer. <https://doi.org/10.1007/s42973-023-00132-7>.

۲۳- Chapin F. Cimino. (2015) The Relational Economics of Commercial Contract, 3 TEX. A&M L. REV. 91. Available at: <https://doi.org/10.37419/LR.V3.I1.4>

حيدر شجاعى و حميد علياى^١

نيهليزم^٢ مدرن و پيامدهاى آن براى انسان و جهان معاصر

العدمية الحديثة وتداعياتها على الإنسان والعالم المعاصر

الملخص

يتناول هذا المقال الحالة العدمية بوصفها مصيراً محتوماً لا انفكاك عنه للحدث، ويسعى إلى بيان أن العدمية ليست مجرد أزمة تاريخية أو انحراف عارض، بل هي متجذرة في تكون الحدث وجوهرها. تكمن أهمية هذا البحث في أن كثيراً من الأزمات التي تعصف بالإنسان المعاصر، بدءاً من أزمة المعنى والقيمة وصولاً إلى انهيار السلطات الأخلاقية والثقافية، لا يمكن فهمها إلا في سياق هذه الحالة. و تتمثل الإشكالية الأساسية في كيفية أن يؤدي الإغفال عن حيز المقدس إلى عدمية جوهرية في الحياة الغربية و يدفع بالحضارة الحديثة نحو الفراغ الروحي. و يهدف البحث إلى كشف الصلة بين العدمية والحدث و رسم أبعادها و تداعياتها التاريخية و الوجودية. و يتمحور السؤال الرئيسي حول كيفية تحول العدمية إلى روح تاريخية للحدث، و ظهورها في مختلف ميادين حياة الإنسان الحديث و ما ترتب على ذلك من أزمات. و قد نُظِمَ هذا البحث بالاعتماد على المنهج التحليلي-التفسيري، والاستناد إلى المصادر المكتبية الوثائقية. و تُظهر النتائج أن العدمية في الحدث تجلّت في صورة أزمة المعنى، والنزعة اللذوية، والنفعية، وانحدار الأخلاق، وإضعاف الأسرة، وهيمنة التقنية والتكنولوجيا (استعباد الإنسان لاختراعاته). وتكمن الفائدة التطبيقية

^١محصلان دكتورای حقوق عمومى پوهنتون شیراز

^٢نيهليزم: نیست انگارى

لهذا البحث في توفير أفق لفهم أعمق لطبيعة الحداثة، وإعادة النظر في أسس الوجود الإنساني.

الكلمات المفتاحية: العدمية، الحداثة، أزمة المعنى، الإنسان المعاصر

چکیده

این مقاله به بررسی وضعیت نیهلیمستی به مثابه سرنوشت محتوم و جدای ناپذیر مدرنیته می‌پردازد و می‌کوشد نشان دهد که نیهلیم، صرفاً یک بحران یا انحراف تاریخی نیست، بلکه در تکوین و ذات مدرنیته ریشه دارد. اهمیت این پژوهش از آن‌روست که بسیاری از بحران‌های انسان معاصر، از بحران معنا و ارزش تا فروپاشی مرجعیت‌های اخلاقی و فرهنگی، در نسبت با همین وضعیت قابل فهم می‌باشد. مسئله اصلی اینست که چگونه غفلت از ساحت امر قدسی، به نیست‌انگاری بنیادین در زندگی مغرب زمین انجامیده و تمدن مدرن را به سوی تهی‌شدگی معنوی سوق داده است. هدف پژوهش، آشکار ساختن نسبت نیهلیم و مدرنیته و نشان دادن ابعاد و پیامدهای تاریخی و وجودی آن است. پرسش اصلی این است که نیهلیم چگونه به روح تاریخی مدرنیته بدل شده و در ساحت‌های مختلف حیات بشر جدید ظهور یافته و باعث بحران گردیده است؟ این پژوهش با رویکردی تحلیلی - تبیینی و با تکیه بر اسناد کتابخانه‌یی سامان یافته است. یافته‌ها نشان می‌دهد که نیهلیم در مدرنیته، خود را در قالب بحران معنا، لذت‌گرایی، سودانگاری، افول اخلاق، تضعیف خانواده و سلطه تکنیک و تکنولوژی (بردگی انسان توسط اختراعات خودش) آشکار کرده است. کاربرد این پژوهش نیز در فراهم آوردن افقی برای فهم ژرف‌تر ماهیت مدرنیته و بازاندیشی در مبانی زیست انسانی است.

کلیدواژه‌ها: نیهلیم، مدرنیته، بحران معنا، انسان معاصر

مقدمه

فهم وضعیت کنونی انسان و جهان معاصر، بدون درک عمیق از نیهلیم مدرن و جایگاه آن به مثابه سرنوشت قطعی مدرنیته غربی، امری بس دشوار و شاید ناممکن باشد. نیهلیم، که در معنای بنیادین خود به ایدیولوژی پوچی و نیست‌انگار یا اعتقاد به هیچ اشاره دارد، در تحلیل ما، فراتر از یک نگرش یا نگاهی فلسفی صرف بلکه به مثابه وضع وجودی تاریخ غرب تلقی می‌شود؛ وضعیتی که در آن، حقیقت و

امر قدسی نه تنها در حجاب رفته بلکه کنار گذاشته شده و امانیزم (انسان محوری) و راسیونالیزم (عقل خود بنیاد) به جای آن نشسته است. این رویکرد، که جوهره آن نیست انگاشتن حقیقت وجود و یا امر قدسی است نه تنها پایه‌های تمدن غربی را از منظر اخلاقی، فرهنگی، سیاسی، اجتماعی و حتی علمی دگرگون و به بحران عمیق کشانده است، بلکه چالش‌هایی عمیق را پیش روی انسان و جهان معاصر نیز قرار داده است. به عبارت واضح تر: مدرنیته، به عنوان یک وقت تاریخی^۲، خود در فرایند نیست‌انگاری و خودبسندگی و تفرعن انسانیت شکل گرفته است. این فرایند، انسان را از اتکا به مرجعیت‌های متعالی چون دین و سنت، بازداشته و او را محور تمام سنجش‌ها و ارزش‌گذاری‌ها قرار داده است. یعنی ملاک مدرن بودن، در این دیدگاه، بریدگی از هرچه غیر انسان و محور قرار دادن انسان و امیال او است. چنین چرخشی، نه تنها به کاهش ارزش‌های معنوی و تزلزل معنا انجامیده، بلکه غفلت از حقیقت وجود را نیز در پی داشته است. طبیعی است این غفلت، خود را در ابعاد مختلف زندگی فردی و اجتماعی نمایان می‌سازد؛ از بحران‌های اخلاقی و فرهنگی تا فروپاشی نظام‌های سیاسی و اجتماعی و نیز انحطاط در علم و تکنولوژی.

مبرمیت موضوع

اهمیت و مبرمیت پرداختن به این موضوع از منظر تمدنی، امری بسیار مهم و حیاتی است؛ چرا که ما به یک معنا در عصر زندگی می‌کنیم که اصطلاحاً به آن «جنگ تمدنی» گفته می‌شود. چون از یکسو غرب مدرن (مدعی مدیریت جهانی) به رغم پشت سر گذاشتن دوران دین‌باوری و متافیزیک، در دام نیهیلیزم (نیست‌انگاری) گرفتار آمده است؛ وضعیتی که در آن، ارزش‌ها، معنا و غایت رنگ باخته و انسان در اوج بحران رها شده است که این امر نه تنها نادیده گرفته می‌شود بلکه این سوغات نا‌میمون در جوامع اسلامی توسط برخی شبه‌روشنفکران، مقلدان به غایت سطحی،

^۲. وقت تاریخی اشاره به زمانی دارد که سرنوشت ساز است و متفاوت با زمان ساعتی روزمره می‌باشد. یعنی زمانی که در آن، انسان مدرن باید تصمیم بگیرد و گرنه، به پوچی و هدر رفت تبدیل می‌شود. پس این که گفته می‌شود «وقت تاریخی» منظور زمانی سرنوشت ساز برای تحول وجودی انسان است. این اصطلاح از اندیشهٔ مارتین هایدگر در کتاب «هستی و زمان» عاریه گرفته شده است.

سکولار و نیهلستیک در حال نشر است که این امر متاسفانه بعضا حتا در خصوصی‌ترین حریم انسان مسلمان نیز ناخود آگاه نفوذ کرده است.

از سوی دیگر بدیهی است در گام نخست بدون فهم عمیق از مبانی و لایه‌های پیدا و پنهان این تمدن و در مرحله دوم بدون نقد و بررسی آن، بسیار دشوار است که بتوان باعث شکوفایی تمدن و اندیشه اسلامی در زمان معاصر شد؛ زیرا از لحاظ هویتی، حاکم شدن تمدن مدرن باعث گسست سنت در جهان اسلام و در نتیجه باعث حاشیه رفتن تمدن اسلامی می‌شود. تمدنی که در محور امر قدسی و وحی می‌چرخد.

به هر حال این تحقیق از آن رو اهمیت مضاعف پیدا می‌کند که تمدن مدرن را از درون آن تبارشناسی و نقد می‌کند و به این نتیجه می‌رسد که این تمدن به رغم تمام ادعاها با روح نیهلستیک، نه تنها هستی انسان را در ابعاد فردی و روانی متلاشی می‌سازد، بلکه بنیان‌های اخلاقی، اجتماعی و سیاسی جهان معاصر را نیز متزلزل می‌کند که پیامدهای این فروپاشی معنا در بحران‌های هویتی، گسست‌های اجتماعی و پوچی حاکم بر فرهنگ معاصر، به وضوح قابل مشاهده است. همانطور که ذکر شد شناخت این پدیده و ریشه‌یابی آن در اندیشه‌های مدرن و درک پیامدهای ویرانگرش، نخستین گام برای مقابله با آن و تلاش برای بازسازی معنا و هویت انسانی در جهان امروز است و هم چنین بی‌توجهی به این چالش، به معنای تسلیم شدن به فروپاشی تمدنی و انسانی می‌باشد.

اهداف تحقیق

هدف اصلی این پژوهش تبیین و واکاوی وضعیت نیهلیزتی به مثابه سرنوشت اجتناب ناپذیر مدرنیته استوار است تا آشکار سازد که چگونه انقطاع و غفلت از ساحت امر قدسی، به نیست‌انگاری بنیادین در مغرب‌زمین انجامیده و تمدن جدید را به سوی تهی‌شدگی معنوی سوق داده است. در امتداد این هدف بنیادین، تحقیق حاضر اهداف فرعی خود را بر تبیین دقیق و نظام‌مند ابعاد و پیامدهای تاریخی و وجودی این پدیده در ساحت‌های مختلف حیات بشر جدید معطوف ساخته است. این اهداف فرعی شامل شناسایی و تحلیل پیامدهای اخلاقی و فرهنگی نیهلزم بر انسان معاصر، ریشه‌یابی بحران‌های سیاسی و اجتماعی ناشی از سودانگاری و

خودکامگی پنهان و همچنین واکاوی چالش‌های عمیق در ساختار علم تجربی و تکنولوژی مدرن به عنوان ابزار سلطه بر طبیعت می‌باشد تا در نهایت افقی علمی برای فهم ژرف‌تر ماهیت مدرنیته و بازاندیشی و بازخوانی در مبانی آن فراهم آید و زمینه، طرح تمدن اسلامی فراهم شود.

سوالات تحقیق

سوال اصلی

چگونه نیهلیم که ریشه در نیست‌انگاشتن ولایت الهی دارد، به سرنوشت اجتناب ناپذیر مدرنیته بدل گشته است؟

سوالات فرعی

۱. نیهلیم مدرن چه پیامدهای اخلاقی و فرهنگی برای انسان و جهان معاصر دارد؟
۲. نیهلیم مدرن، چه بحران‌های را در زمینه‌های سیاسی و اجتماعی ایجاد می‌کند؟
۳. بحران‌های ناشی از نیهلیم در زمینه علم و تکنولوژی چگونه خود را نشان می‌دهد؟

فرضیه‌ها

فرضیه اصلی: چنین به نظر می‌آید که نیهلیم، نه یک انحراف تاریخی و اتفاقی و ماهوی، بلکه وضع وجودی ذاتی مدرنیته غربی است؛ وضعیتی که در آن، انسان به جای جستجوی حقیقت وجود، به اصالت دادن به انسان و ارضای امیال نفسانی خود مشغول شده و در این مسیر، از معنای حقیقی حیات طیبه^۴ و زندگی الهی دور افتاده است.

فرضیه‌های فرعی

- ۱- به نظر می‌رسد نیهلیم مدرن با نفی مرجعیت‌های متعالی و اصالت دادن به امیال نفسانی و لذت‌طلبی به افول اخلاق و فروپاشی نظام خانواده انجامیده است. در این

^۴ آیه که به «حیات طیبه» اشاره دارد، آیه ۹۷ سوره مبارکه نحل است. متن و ترجمه آیه: «مَنْ عَمِلَ صَالِحًا مِنْ ذَكَرٍ أَوْ أُنْثَىٰ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَلَنُحْيِيَنَّهٗ حَيَاةً طَيِّبَةً وَلَنَجْزِيَنَّهُمْ أَجْرَهُمْ بِأَحْسَنِ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ» ترجمه: هر کس از مرد یا زن، کار شایسته انجام دهد در حالی که مؤمن است، قطعاً او را به زندگی پاکیزه زنده می‌داریم؛ و پاداش آنان را بهتر از آنچه انجام می‌دادند، خواهیم داد. این تعبیر فقط یک بار در قرآن آمده است. از نظر مفسران، دستیابی به آن در گرو دو شرط اساسی است: ایمان و عمل صالح.

وضعیت مفاهیم حرام و حلال، ثواب و عقاب بی‌معنا شده و جرم و قوانین قراردادی جایگزین آن گشته‌اند و انسان به دلیل فطرت‌ستیزی این جریان، دچار پوچی، اضطراب سرکش و بحران هویت گردیده است.

۲- احساس می‌شود نیهلیم در عرصه نظام سیاسی مدرن، با پیش کشیدن «دموکراسی» به امری تشریفاتی و توهمی در سیطره قدرت پول، رسانه‌ها و کارتل‌ها (اتحادیه‌های) اقتصادی تبدیل شده و باطن توتالیتاریزم (تمامیت خواهی) را پنهان ساخته است. در حوزه اجتماعی نیز با اصالت یافتن سودانگاری و مادی‌گرایی، ابعاد معنوی و شخصیت انسان سرکوب شده و پدیده‌هایی چون مصرف‌زدگی مفرط و بحران‌های حاد زیست‌محیطی پدید آمده‌اند.

۳- چنین به نظر می‌آید که علم جدید با تقلیل دادن و فروکاستن معرفت به علم‌گرایی تجربی (ساینس)، مسائل اساسی و حیاتی بشر مانند غایت هستی و الهیات را به دلیل عدم امکان بررسی تجربی کنار گذاشته است. همچنین، تکنولوژی مدرن به جای پرورش طبیعت، به ابزاری برای تسلط، قهر، استخراج و استثمار مسرفانه محیط زیست مبدل شده و بحران‌های عمیق و ذاتاً غیرقابل حلی را برای جهان معاصر ایجاد کرده است.

روش‌شناسی

این تحقیق تلاش کرده است با نگاه روش‌شناسانه از روش‌های صوری، کمی‌نگر و پوزیتیویستی مرسوم در تحقیقات علوم انسانی مدرن که همواره در لایه‌های رو بنا و ظواهر متوقف می‌مانند، عبور کنند. یعنی نویسندگان با اتخاذ یک رویکرد تحلیلی-تبیینی و روشمند در اسناد کتابخانه‌یی، مباحث خود را با رویکرد تبارشناسانه و با بهره‌گیری از آراء منتقدان جدی تمدن غرب در قدم نخست ساحت باطنی و روح تاریخی مدرنیته را نشانه بگیرد و در قدم بعدی، بر مبنای روش‌شناسی حاکم بر پژوهش، به عیان‌سازی این حقیقت نهان و پنهان دست یابد که چالش‌ها و فروپاشی‌های معاصر در عرصه‌های اخلاقی، سیاسی و زیست‌محیطی، بحران‌هایی عارضی و اتفاقی نیستند؛ بلکه پی‌آمدهای تکوینی و ذاتی تمدنی هستند که بنیاد خود را نه بر اساس امر قدسی بلکه بر پایه‌یی اومانیزم (انسان محوری) و نیست‌انگاری بنیادین (نیهلیم) استوار کرده است.

روش گردآوری تحقیق

روش گردآوری داده‌ها در این مقاله بر پایه بررسی‌های کتابخانه‌یی و جستجو در اسناد و متون معتبر شکل گرفته است. نویسندگان با فیش‌برداری و مطالعه عمیق آثار مکتوب اندیشمندان منتقد مدرنیته به جمع‌آوری اطلاعات لازم پرداخته‌اند. در این مسیر، آراء و نظریات موجود در کتاب‌ها و مقالات فلسفی و اجتماعی مبنای کار قرار گرفته تا اطلاعات به‌دست‌آمده به عنوان پشتوانه‌یی محکم برای تحلیل بحران‌های جهان معاصر استفاده شود.

پیشینه تحقیق

در راستای پیشینه پژوهش باید اذعان کرد که چندین اثر از برخی نویسندگان در این عرصه نگاشته شده‌اند که ذیلاً نسبت آن را با این مقاله سنجیده و نقاط قوت و ضعف هر کدام را تبیین می‌کنیم:

۱- کتاب «**اخلاق در عصر مدرن**» نوشته دکتر داوری اردکانی، می‌باشد که دغدغه تبیین بحران و فروپاشی ارزش‌ها در جهان متجدد را دارد؛ چرا که نشان می‌دهد علم و تکنولوژی غربی چگونه بدون اعتنا به غایات اخلاقی، مسیر خود را طی می‌کنند. نقطه قوت این اثر در نگاه عمیق و غیرسطحی به گسست میان ساحت اخلاق و ارکان مدرنیته است؛ اما تمایل بیش از حد به مباحث انتزاعی و فلسفی، آن را از ارائه راهکارهای انضمامی و ملموس باز می‌دارد و در ضمن تکیه فقط بر بحران اخلاق دارد در حالیکه این مقاله برخلاف نگاه انتزاعی و صرفاً فلسفی داوری اردکانی، بحران اخلاق را به شکلی انضمامی در کنار سایر بحران‌های ملموس سیاسی، اجتماعی و تکنولوژیک ذیل یک کل ساختارمند تبیین می‌کند.

۲- کتاب «**مبانی نظری غرب مدرن**» اثر شهریار زرشناس، بنیادهای تحلیل مقاله را در شناسایی ذات اومانیسم سوژکتیو و تفسیری که مدرنیته از انسان خودبنیاد به دست می‌دهد، استوار کرده است. ویژگی بارز و مثبت این اثر، صراحت و ساختارمندی نقادانه در افشای ماهیت نفسانی تمدن جدید است که با نگاه یک‌سویه و صلب آن به تطورات مغرب‌زمین، از انعطاف تحلیل می‌کاهد و همه‌چیز را ذیل یک کل کاملاً تاریک می‌بیند. حال آنکه این مقاله با عبور از نگاه صلبی،

یک‌سویه و کلامی زرشناس به غرب، با زبانی آکادمیک و با تکیه بر تنوع نظریات متفکران مختلف، ابعاد وجودی نیهیلیزم را واکاوی کرده است.

۳- در تبیین بحران‌های مادی و زیست‌محیطی، کتاب «**علل تزلزل تمدن غرب**» به قلم اصغر طاهرزاده نقشی کلیدی ایفا می‌کند و پیوندی مستقیم میان تفکر پوزیتویستی و نابودی طبیعت برقرار می‌سازد. یعنی قوت این کتاب در عینیت و ملموس کردن بحران‌های روزآمد برای مخاطب است، اما سیطره ادبیات خطابی و رویکرد ترویجی، از انسجام و نظام‌مندی آکادمیک آن تا حدی کاسته است. بنا بر این، این پژوهش برخلاف ادبیات خطابی و ترویجی طاهرزاده، از یک متودولوژی علمی، منسجم و دانشگاهی در تحلیل ریشه‌های نیست‌انگاری بهره می‌برد.

۴- بررسی مفهوم و تبارشناسی نیست‌انگاری نیز با اتکا به کتاب «**نیهیلیزم**» نولن گرتز صورت گرفته که مرجعی برای کالبدشکافی و واکاوی لغوی و تاریخی این پدیده از قرن هجدهم به بعد است. امتیاز اصلی این اثر در ارائه سیری منسجم و همه‌جانبه از تحولات این مفهوم در فلسفه غربی نهفته است، ولی رویکرد توصیفی و درون‌تمدنی آن باعث شده که از منظر یک ناظر بیرونی یا با رویکردی قدسی-دینی به نقد مبنایی نیهیلیزم پرداخته نشود. اما این مقاله برخلاف نگاه توصیفی، تاریخی و درون‌تمدنی گرتز، با اتخاذ یک رویکرد و تحلیل تبیینی برون‌تمدنی، بحران‌های معاصر را حاصل «نسیان ولایت الهی و غفلت از امر قدسی» می‌داند.

۵- در نهایت، کتاب «**مدرنیزم و نیهیلیزم**» نوشته شین ولر، پیوند میان دگرگونی‌های فرهنگی عصر روشنگری و جریان‌های فکری نیست‌انگاری را مستند می‌سازد. قوت این منبع در نشان دادن تجلیات نیهیلیزم در پهنه هنر و فرهنگ است، اما تکرر فراوان و پراکندگی اطلاعات مکتوب در آن، گاهی ذهن را از تمرکز بر ریشه‌های وجودی و کلان بحران منحرف می‌کند. اما این اثر برخلاف پراکندگی و تکرر بیش از حد داده‌های فرهنگی و هنری در کتاب ولر، تمرکز خود را به شکلی نظام‌مند بر ریشه‌های ساختاری و پیامدهای کلان زیست‌محیطی و تکنولوژیکی نیهیلیزم معطوف ساخته است.

با تکیه بر این پیشینه‌ها، نقطه قوت اصلی و تمایز بنیادین این مقاله در عبور از نگاه‌های عرضی و سطحی به مقوله نیست‌انگاری تجلی می‌یابد. این پژوهش توانسته

است با اتخاذ یک متودولوژی و روش شناسی، نیهلیزم را نه به عنوان یک انحراف یا بحرانِ زودگذر، بلکه به مثابه وضع وجودی ذاتیِ مدرنیته غربی تبیین کند. ارزش علمی اثر در آن است که با گره زدن مفهوم نیهلیزم به غفلت از حقیقت وجود و نسیان ولایت الهی، ریشه های عمیق بحران های متکثر جهان معاصر-از بحران معنا و تضعیف خانواده تا سیطره تکنوپولی^۲ و فاجعه زیست محیطی-را ذیل یک ساختار واحد و پیوسته صورت بندی کرده و ضرورت بازاندیشی در مبانی تمدن مدرن را آشکار می سازد.

ساختار پژوهش

ساختار این مقاله با تکیه بر یک پرسش اصلی و چند پرسش فرعی شکل گرفته است؛ به این صورت که ابتدا در پی پاسخ به این مسئله بنیادین است که نیست انگاری چگونه به عنوان روح تاریخی در ذات تمدن جدید تنیده شده و به تهی شدگی معنوی جهان معاصر انجامیده است. در ادامه، پژوهش در قالب پرسش های فرعی به بررسی ملموس و عینی ابعاد این تقدیر تاریخی می پردازد تا روشن کند که نیهلیزم مدرن، در قدم اول، چه پیامدهای اخلاقی و فرهنگی برای انسان داشته است و در مرحله ی دوم، چگونه در عرصه های سیاسی و اجتماعی به خودکامگی پنهان و بحران های زیست محیطی دامن زده و در نهایت با محدود کردن دانش به علوم تجربی، چه چالش های عمیقی را در ساحت علم و تکنولوژی پدید آورده است.

۱- چارچوب مفهومی

۱-۱- نیهلیزم به مثابه وضع وجودی مدرنیته

نیهیل (Nihil) به معنای هیچ است و «ایزم» نیز به معنای ایدیولوژی؛ بنابراین معنای لغوی نیهلیزم، ایدیولوژی پوچی یا اعتقاد به هیچ است؛ اما حتی نشانه بحران در معنای لغوی نیهلیزم نیز آشکار است؛ زیرا اعتقاد به چیزی به معنای وجود چیزی

۲. تکنوپولی یا «فناوری سالاری»، وضعیتی فرهنگی و اجتماعی است که در آن تکنولوژی بر تمام ابعاد حیات بشر سیطره یافته و با حذف یا حاشیه نشین کردن سنت ها، اخلاق و ارزش های معنوی، خود به تنها مرجع تعیین کننده و جهت دهنده به افکار، رفتار و سبک زندگی انسان معاصر تبدیل می شود که بعداً در ضمن متن اصلی نیز به طور مستوفاً توضیح داده شده است.

است که به آن باور داریم، اما اگر آن چیز هیچ باشد، پس چیزی نیست که به آن ایمان آوریم و از طرف دیگر همین که می‌خواهیم درباره‌ی نیستی سخن بگوییم هست می‌شود (گرتز، ۱۳۹۹: ۱۱). از لحاظ تاریخی، ریش و واژه نیهلیم به قرن ۱۸ و به طور اخص به مباحثی که میان فلاسفه آلمانی بر سر معانی متافیزیک روشنگری جریان داشت باز می‌گردد.

اما تاریخ آنچه که نیهلیم نشان دهنده‌ی آن است می‌تواند تا گذشته‌های بسیار دورتر از قرن ۱۸ ردیابی شود. (همان: ۱۶) برای بیان دقیق این مسئله ناگزیریم که باید به معنای اصطلاحی نیهلیم رجوع نماییم. شایگان به نقل از هرمان راتوشنینگ معنای اصطلاحی مختلفی را برای نیهلیم بیان کرده است: «عام‌ترین معنای فلسفی این اصطلاح گاه به نظریاتی نسبت داده می‌شود که می‌گویند «عدم» وجود دارد؛ اما معنای دقیق‌تر فلسفی آن به پنداری گفته می‌شود که وجود را واهی و غیر واقعی می‌داند. به اعتباری می‌توان گفت: «شیوه‌ی گرگیاس که سوفسطائی معاصر سقراط بود و هرگونه وجود را انکار می‌کرد و مدعی بود که اگر هم وجود باشد قابل شناخت نیست نوعی نیهلیم فلسفی است.» (شایگان، ۱۳۷۸: ۱۳-۱۴)

بر این اساس نیهلیم در این معنا یعنی نیست انگاشتن «حقیقت وجود» و «اصالت دادن به موجود» اصولاً در تاریخ تفکر یونان باستان با اصالت دادن به «طبیعت» نزد امثال طالس و دموکریتوس و یا با اصالت دادن به ایده نزد افلاطون و یا مفهوم «صورت» نزد ارسطو، موضوع اصلی تفکر که همانا پرسش از حقیقت وجود و تدبر در مراتب ذات و مراتب تجلی و احکام و شئون اسمای الهی است به فراموشی سپرده می‌شود و به جای آن «موجود» که همان ایده‌ها، طبیعت انرژی صورت و در یک کلام تعینات و ظواهر اصالت می‌باشند. (زرشناس، ۱۳۹۳: ۲۲۶) ما بعدالطبیعه تنها با حضور آنچه حاضر است یعنی موجودیت موجودات و جوهر موجودات طبیعی شروع شده است. به همین علت هایدگر می‌گوید: «متافیزیک عنوان و نام و تاریخ تفکر

فلسفی از افلاطون تا نیچه است که در راه یافتن به حقیقت موجود به کلی از ماهیت وجود غافل مانده است». (پروتی، ۱۳۷۳: ۸۰)

از این رو، می‌توان گفت که غرب یک وقت و بازه زمانی تاریخی است که در ذیل «نیست انگاری» و بر اساس «نیهیلیزم» ظهور و فعلیت یافته است و نیهیلیزم وضع وجودی تاریخ غرب است. در اینجا منظور از نیست انگاری، نیست انگاشتن ولایت الهی و یا به عبارت دقیق تر: نسیان و انکار ولایت الهی است. یعنی با اینکه در ذیل تمدن غرب عوالم تاریخی مختلفی ظاهر شده است؛ اما همگی در ذات و روح نیست انگارانه ولایت الهی وحدت دارند و در هر کدام از آنها صورتی از نیهیلیزم ظهور و فعلیت یافته است. بر این مبنا، تمام تاریخ غرب از نقطه آغاز آن تا کنون گویی نحوی سیر در جهت فعلیت یافتن نیست انگاری بوده است که سرانجام در غرب مدرن با نیهیلیزم اومانستی و خود بنیاد انگاری نفسانی و نیهیلیزم سوژکتویستی^۶ به غایت خود رسیده است.

۲-۱- مفهوم مدرن و چگونگی ظهور آن با روح نهیلیستی

واژه مدرن از لفظ لاتین «modernus» گرفته شده است که خود مشتق از قید «modo» است و معنایی قریب به این اواخر، به تازگی، به زودی و اخیراً آمده است و ظاهراً در قرن ۵ میلادی به کار می‌رفته است؛ اما در عین حال در سده ۱۸ واژه «مدرنیست» و در قرن ۱۹ واژه «مدرنیته» به کار رفته است. (زرشناس، ۱۳۹۳: ۲۰۷)

کاهون نیز همین معنا را تأیید می‌کند و «modern» را به معنای of today یعنی امروزی یا امر بالفعل و حاضری که به جای امر موجود در گذشته قرار گرفته است بیان می‌کند. پس طبق این معنا، واژه مدرن به معنای عرفی خود نزدیک می‌شود و وصف اشیا قرار می‌گیرد در این حالت شی مدرن شیئی است که جایگزین شی قدیمی شده است. (Inkeles, 1999: 94).

^۶. موضوع قرار دادن سوژه (من اندیشینده / فاعل شناسا) به عنوان مبنای بی‌چون و چرایی فهم حقیقت و معنا که خروجی طبیعی آن چیزی نیست جز انسان محوری افراطی و غفلت از هستی مستقل از ذهن.

برخی پژوهشگران و جامعه شناسانی چون «هانا آرت» و «آنتونی گیدنز» زمان شکل‌گیری مدرنیته را قرن ۱۷ دانسته اند در حالی که «السیدر مک‌اینتایر» و «میشل فوکو» آغاز مدرنیته را قرن ۱۸ می‌دانند و همچنین اسوالد اشپینگلر و آرنولد توئین بی، آغاز شکل‌گیری مدرنیته را به قبل‌تر یعنی زمان رنسانس نسبت می‌دهند (زرناس، ۱۳۹۳: ۲۰۷) ولر، نیز با این همانی دانستن ارزش‌های مدرنیته و عصر روشنگری بر این باور است که مدرنیته دوره‌ای است که ارزش‌های مسلط بر آن همان ارزش‌های رایج در عصر روشنگری قرن ۱۸ هست. (ولر، ۱۴۰۱: ۱۴) بر همین اساس برخی از متاخرین آغاز مدرنیته را رنسانس قرون ۱۵ و ۱۶ و ۱۷ میلادی در اروپا می‌دانند؛ چرا که از آن زمان بود که بنیاد هنر، فلسفه علم، سیاست و فرهنگ جدید گذاشته شد. (داوری اردکانی، ۱۴۰۱: ۲۹۰) در واقع از دوره‌ی رنسانس به بعد بود که بشریت تلاش کرده است تا خود را از تأثیر دین، رها و آزاد سازد و بدین شکل جهان مدرن آغاز شد. (McInerney, ۱۹۹۴: ix).

حال می‌توان نتیجه گرفت که برخلاف معانی لغوی و عرفی واژه مدرن، قدیمی یا جدید بودن یک اندیشه یا رفتار، دلالت بر مدرن بودن یا عدم آن را ندارد. بلکه ملاک مدرن بودن بریدگی از هر چه غیر انسان از قبیل دین و خدا و سنت‌های دیگر و همچنین محور قرار دادن انسان و امیال او و به تعبیر بهتر: دنیای مادی است. (نبویان، ۱۳۸۹: ۲۵ - ۲۶) از همین روست که اینکلس، مدرنیته را اعتقاد به این می‌داند که انسان موجودی مختار، آزاد و عاقل بوده و می‌تواند سرنوشت خود را تحت کنترل خود درآورد. (Inkeles, 1999: V2,1) و پوپ نیز می‌گوید: «موضوع مطالعه در شأن انسان، انسان است» (کاسیرر، ۱۳۹۵: ۵۸). اگر بخواهیم اشاره به ویژگی‌های مدرنیته داشته باشیم. گریفین: گسترش خردگرایی، فردگرایی، لیبرالیزم، سکولاریزم و کاپیتالیزم را هسته‌ی اصلی و مرکزی و ویژگی‌های تعیین کننده مدرنیته و اومانیزم می‌دانند (Griffin P183) معنی اصلی اومانیزم در دوره جدید (مدرن) جز اعتقاد به اصالت بشر در مقابل خدا و جهان نیست. یعنی در همین مرحله است که بشر جز

نفس خود همه چیز را نیست می‌انگارد و در حقیقت، هوای نفس خود را معبود و اله خود قرار می‌دهد. نفسانیت پیش از دوره جدید نیز وجود داشته است؛ اما تنها در دوره جدید است که نقاب از چهره بر می‌کند و نفس بشر به عنوان بت اعظم یعنی بزرگ‌ترین بتی که در تاریخ مورد پرستش قرار گرفته است مدار و مناسبات صورت نوعی تاریخ جدید غرب قرار می‌گیرد (معارف، ۱۳۹۰: ۵۰۲، ۵۰۴). بر این اساس، اومانیزم را از منظر دینی می‌توان در یک بیان تاویلی فشرده و کوتاه به اصالت نفس اماره تعبیر کرد. در این بیان نفس اماره مقامی است که در آن امر و نهی الهی به طور کامل، تام و تمام انکار می‌شود و بشر به مثابه نفس اماره هر آنچه که خود می‌خواهد را به عنوان قانون، عقل، حق و حقوق به رسمیت می‌شناسد و اعمال می‌کند. (زرشناس، ۱۳۹۳: ۲۵).

به قول دریدا: در واقع مدرنیته ساختارهای سنتی و سبک زندگی قبلی را در هم می‌شکند و امر مقدس و خدا را از میان برداشته و عادات کهنه و میراث‌های زبانی را کم‌اهمیت جلوه داده و دنیا را به مثابه مجموعه‌ای از مواد خام که باید به طور عقلانی بازسازی شود معرفی می‌کند (Derrida, 2005 : 123).

۲- نیهیلیزم و بحران اخلاقی و فرهنگی معاصر

در این گفتار در سه بند به بحران نیهیلیزم در حوزه اخلاق و فرهنگ خواهیم پرداخت که عبارت‌اند از لذت‌طلبی و ایجاد بحران اخلاقی در بند اول، بحران‌های ناشی از انسان‌شناسی در بند دوم، بحران در نظام خانواده در بند سوم و سرانجام به مسئله گرایش به معنویت در بند چهارم در جهان معاصر غرب اشاره خواهد شد.

۲-۱- لذت‌طلبی و بحران اخلاق

تصور خوشبختی زمینی انسان در کانون اندیشه روشنگری قرار داشت و نشان‌دهنده اوج دنیوی شدن اندیشه اخلاقی و سیاسی بود که با انسان‌گرایی رنسانس آغاز شده بود. دیدرو مینویسد: «فقط یک وظیفه وجود دارد و آن خوشبخت بودن است».

(آربلاستر، ۱۳۶۷: ۲۸۶) بر این اساس تمدن مادی افعال انسان را ناشی از انرژی، طبیعی تمنیات و امیال ذاتی انسان می‌داند و خوشبختی برای او ارضای این تمنیات است. هابز نیز چنین موضعی اتخاذ می‌کند و از دیدگاه او وظیفه سیاست و اخلاق آن است که شرایط را به نحوی تضمین کنند تا انسان‌ها به ارضای تمنیات خویش پردازند و البته باید نظم و قانون وجود داشته باشد تا بحران و ناامنی به وجود نیاید. چراکه بحران خود موجب شکست اهداف انسان یعنی همان ارضای امیال او می‌شود. بنتام نیز می‌گوید: خوب یعنی خواستنی و بد یعنی نخواستنی. بنابراین و بر اساس این نگرش، امیال انسان واقعیاتی غیر قابل تغییر و نهاده شده در طبع بشرند که اخلاق باید خود را با آن‌ها سازگار کند و بالاتر از آن اخلاق باید خود را مطابق آن تعریف کند. (همان: ۳۹: ۴۰)

از این روست که مکتب یوتیلیتاریانیزم به وجود می‌آید و بر آن است که آن عملی نیکو و به جاست که متضمن نفع یا سعادت بیشتر و یا مستلزم پیامدهای گوارتر باشد. نافع در تعریف نهایی بر حسب تفسیرهای مختلف از این مکتب به امری بر می‌گردد که لذت بیشتری برای افراد یا جمع می‌آورد و درد و رنج بیشتر را از میان می‌برد به قول جرمی بنتام که از پیشوایان این مکتب است بر حسب لذت، گاه تشله بازی با شعرگویی معادل از آب در می‌آیند، لذا ارزش اخلاقی واحد دارند. انسان شناسی لیبرالیزم هم بسیار طبیعت‌گرا و هم واقعیت‌گراست یعنی آدمی را همین چیزی می‌بیند که هست و تاکنون خود را نشان داده البته برای انسان آرمان نیز قائل است؛ اما هیچگاه این آرمان‌ها را فراتر از حد انسان موجود نمی‌بیند و انسان مطلوب خود را در آسمان نمی‌نشانند غرایز، عواطف، شهوات و خرد آدمی را به رسمیت می‌شناسد و تعطیلی یا تحدید آن‌ها را طلب نمی‌کند. زهد و ریاضت در لیبرالیزم مفاهیمی ناآشناست و به همین سبب رذیلت و فضیلت معانی دیگری می‌یابند و در تربیت هدفشان تربیت انسان نرمال است. نه انسان ایده آل. انسان نرمال هم آن انسانی است که با جامعه می‌سازد و با دیگران هماهنگ است. گناهان دیگر گناه

حساب نمی‌شوند بلکه به چشم بیماری دیده می‌شوند و به همین سبب، روانکاوان و طبیبان جای علمای اخلاق را می‌گیرند یعنی بیمارها تقبیح نمی‌شوند بلکه به چشم ترحم به آن‌ها دیده شده و درمانشان نیز از روانکاوان و طبیبان خواسته می‌شود.

به بیان دیگر: «در چنین نگرشی به اخلاق و انسان، این انسان‌ها هستند که اصول اخلاقی را قرارداد کرده و به وجود می‌آورند چرا که بیرون از انسان حقیقت ثابتی که موجد اصول اخلاقی باشد وجود ندارد. لذا تغییرات در اصول اخلاقی نیز تابع مقتضیات زمان خواهد بود. بدین ترتیب گناه بی‌معنا می‌شود و بشر‌ها می‌گردند تا هر چه تمایلات نفسانی او اقتضا دارد انجام دهد و البته چون در این بین ممکن است میان ارضای اهواء انسان‌ها تعارض به وجود آید مرز و حدودی برای انسان‌ها تعریف می‌شود تا در راستای ارضای اهواء خود به ارضای اهواء دیگران لطمه وارد نکند. اخلاق بدین معنا یک «میثاق» یا «قرارداد اجتماعی» است و فرد در عین خود پرستی و خود بنیادی منحل در جامعه می‌شود بدین ترتیب جرم، جانشین گناه می‌شود و قانون اصالت پیدا می‌کند.» (آوینی ۱۳۹۲: ۶۱-۶۲).

با این وجود، جوامع صنعتی مشکلات عدیده‌ای را برای انسان به وجود آورد. یعنی بشر و انسان امروز با وجود تسلط بر طبیعت مشکلات اخلاقی، روحی و عاطفی زیادی را متحمل می‌شود؛ زیرا معنویت که از نیازهای اساسی بشر است کاملاً فراموش می‌شود و بشر در مرتبه روح شهوت قرار می‌گیرد. مشکلات انسان امروز از آن جهت است که به این امر توجه ندارد یعنی هر جا پروردگار «لذتی» نهاده است در همان جا نشانی از «کمال» نیز وجود دارد. البته اگر خود «لذت» تبدیل به «غایت و آرمان» بشر نشود. اگر نه، نه تنها لذت نقش استکمالی خویش را از دست می‌دهد بلکه به غل و زنجیری سنگین برای انسان مبدل می‌شود (آوینی ۱۳۹۲: ۴۹، ۵۳). استاد داوری اردکانی درباره وضعیت علم و اخلاق در دوران مدرن بر آن است که در قرن ۱۸ و در هنگامی که امر بر آن استوار شده بود که مقام علم به عنوان قائمه جهان تجدد تثبیت شود، یک فیلسوف می‌توانست به بحث نظری و حتی منطقی در باب نسبت میان

اخلاق و دین و علم و سیاست بپردازد؛ اما در آن زمان کسی نگران اخلاق نبود و به آینده بی اخلاقی فکر نمی کرد. متفکران جهان متجدد حتی شکاک ترین شان مثل هیوم نسبت به زندگی و نظام متجدد و آینده آن بدبین و نگران نبودند و هر نظری داشتند ناظر به مبادی و مبانی تاریخ جدید بود. داستایوفسکی گفته است: اگر خدا نباشد هر کاری مجاز است. جمله داستایوفسکی بیان فاجعه بزرگ و گزارش تاریخ تجدد است که دیگر در آن تراژدی جایی ندارد؛ زیرا این تاریخ عین تراژدی است. داستایوفسکی کار اخلاق در جهان تجدد را دشوار می یابد. با اینکه کانت فیلسوف مدرنیته است و یکی از مهمترین کتاب های اخلاق را نوشته است؛ اما مردم با کتاب اخلاق، اخلاقی نمی شوند و هر وقت و هر جا که کتاب اخلاق نباشد. نمی توان حکم کرد که مردم بی اخلاق بوده اند. تاریخ تجدد تاریخ غلبه است. در این تاریخ، اخلاق جایگاه ندارد و اگر هم جایی داشته باشد در کنار علم و آزادی و سودای قدرت و استیلای آدمی نمی تواند جلوه و اثر و رنگی داشته باشد؛ زیرا علم و سیاست و تکنولوژی هیچ کدام به اخلاق بستگی و نیازی ندارند و راه خود را مستقل از اخلاق و حتی بی توجه به فلسفه می پیمایند (داوری اردکانی، ۱۳۹۱: ۱۱، ۴)

۲-۲- بحرانهای انسان شناختی غرب: پوچی، اضطراب، مصرف زدگی

بنا بر آنچه گفته شد تمدن مدرن (غرب) تمام ظرفیت وجودی انسان را به مسائل مادی خلاصه می کند. بنابر این حتی اگر بتواند تمام نیازهای مادی همه افراد جامعه را به طور کامل تأمین کند، اما به دلیل نقصان در انسان شناسی نمی تواند ظرفیت حقیقی وجود انسان ها را اشباع کند.

توضیح آنکه: اگر جز نسبت به امور مادی تعلق خاطر دیگری در انسان نبود، طبیعتاً هیچ احساس رنجی هم نسبت به غیر امور مادی در انسان شکل نمی گرفت و تمام رنجش او در عدم کامیابی از امور دنیایی بود حال آنکه چنین نیست یعنی تعلق انسان به مسئله چون «خلود»، خود نشانه است که ظرفیت وجودی انسان بیش از امور مادی است. این مسئله را غربی ها هم درک کردند و به همین علت بود که

حتی با وعده غلبه بر بیماری و مرگ در آغاز تمدن مدرن/غرب می‌خواستند به «خلود» در دنیا برسند و چون در این امر با شکست مواجه شدند به سمت تغافل از اموری که فراتر از امور مادی است رفتند. البته این تغافل موجب غفلت مطلق انسان نمی‌شود. این احساس پوچی و این خلأ و بی‌هدفی یعنی نداشتن هدفی که به اندازه ظرفیت وجودی انسان باشد و آن را اشباع کند. و این احساسی است که به ناخودآگاه فرد و جامعه منتقل می‌شود. بدین رو، همین انسانی که در غفلت به سر می‌برد با هجوم کمترین خطر یا تذکر، غفلتش از بین می‌رود و اضطراب ظهور می‌کند. اگر اضطراب در باطن انسان نبود معنا نداشت که در آن وهله ظهور کند؛ ظهور این اضطراب ظهور همان اضطرابی است که انسان با تغافل آن را به ناخودآگاه خود هدایت کرده است. اضطراب و ناامنی ضرورت تعلق مادی است. حال اگر بنا باشد اساس توسعه و بهره‌وری از طبیعت بر افزایش تعلق مادی باشد طبیعتاً در متن این افزایش، تعلق افزایش اضطراب هم وجود دارد؛ چرا که کثرت‌ها سیری ناپذیر هستند و طبیعی است که این کثرت‌ها در انسان اضطراب ایجاد می‌کند؛ زیرا انسان به هر لذتی مشغول شود از بقیه فارغ نیست و در عین اینکه به یک لذت مادی مشغول است رنج محرومیت از دیگر لذت‌ها در او وجود دارد و اگر انسان از لذتی که به آن مشغول است دست بردارد تا به لذت دیگری برسد رنج فراغت از لذت قبلی او را تحت فشار قرار می‌دهد. حال اگر یک نوع بینش و نگرش برای انسان‌ها ایجاد شود که دائماً دامنه تعلق خاطر به پدیده‌های مادی را برای او تجویز کند و در قالب مُدگرایی و مصرف تبلیغ کند، نتیجه طبیعی آن احساس عدم امنیت و اضطراب ناشی از آن خواهد بود. به همین دلیل است که تمدن غربی و به اصطلاح مدنیت غربی حتی با فرض اینکه توانسته باشد رفاه را به صورت کامل برای همه انسان‌ها تأمین کند نتوانسته است امنیت روانی انسان‌ها را ایجاد کند (میرباقری، ج ۱، ۱۳۹۸: ۳۲، ۳۱۱) اوج بحران زمانی حادث می‌شود که در تمدن مدرنیته «درآمد سرانه و مصرف» به عنوان معیار برای توسعه یافتگی مطرح شود. (آوینی، ۱۳۹۲: ۲۴).

بحران مصرف گرایی در غرب، اندیشمندان غربی را نیز به تأمل و حتی به نفی وضعیت فعلی واداشته است. چنان که چارلز بی هندی می گوید: «مصرف زدگی در واقع نوعی تفکر جدید و تجدد به حساب می آید یعنی ما مصرف و مصرف زدگی را شاخصی برای توسعه دانستیم و سهواً جامعه پر از خسارت درست کردیم که فقیر بودن در حکم داشتن درآمد پایین تر از حد میانگین بود. حتی اگر میانگین کاملاً بالا هم بود. از آنجا که نظم رقابت آینده مدرن باعث تحریک نیازهای کاذب می شود، خودکشی، جنایت، دیوانگی و اختلالات رو به افزایش است. این جامعه است که هیچ برنده در آن نیست و واقعاً مورد قصد و نظر ما هم در ابتدا نبوده است.» (بی هندی، ۱۳۷۵: ۳۴)

همین که انسان به صورت فطری درک و احساس می کند که ظرفیت وجودی او به بیش از امور مادی تعلق دارد؛ اما تمدن مدرن نمی تواند آن را تأمین کند، او را به پوچی و بی هویتی و اضطراب می کشاند. تمدن مادی و مدیریت آن گریزی از این رنج ندارد؛ چرا که این رنج ضرورت نظام مادی است و مخلص کلام آنکه: نیست انگاری به دلیل ماهیت فطرت ستیزی که دارد باعث بیگانگی بشر با خود و دیگران و فقدان معنا و غایت متعالی برای هستی و انسان و در نهایت موجب ایجاد افسردگی می گردد. بدینسان اضطراب و افسردگی به عنوان رویکرد و عادت اپیدمیک (همه گیر و فراگیر) در می آید.

۲-۳- بحران در نظام خانواده

به موازات طرح مسئله به ظاهر علمی اصالت فرد (لیبرالسیم) یا جامعه (سوسیالیزم) در عرصه دانش و حذف خانواده در این نگاه، موضوع روابط نامشروع و فحشا در تمامی زوایای زندگی بشر نفوذ داده شد. به گونه که به علت حاکم بودن اصالت فرد یا جامعه و همچنین اندیشه مادی گرایانه، نقش و جایگاه محوری زن در خانواده نادیده گرفته شد. این مسئله را به خوبی می توان در اندیشه جامعه شناسانی چون گیدنز بازنمایی کرد: «ما باید بکوشیم بین آزادی های فردی که برای اکثر ما در

زندگی‌های شخصی‌مان ارزش زیادی دارند و نیاز به تشکیل روابط پایدار و ماندگار با افراد دیگر می‌باشد آشتی و مصالحه برقرار کنیم. ما باید صمیمانه از تنوع شکل‌های خانواده و زندگی جنسی حمایت کنیم. نه اینکه تصور کنیم همه باید در قالب واحد خانواده سنتی باشند یعنی مردان و زنان اگر خود مایل باشند می‌توانند مجرد بمانند یا آنکه زوج‌هایی که بدون ازدواج با هم زندگی می‌کنند محترم هستند و نباید طرد شوند زوج‌های مردان همجنس خواه می‌توانند خانه و کاشانه داشته باشند و کودکانی را پرورش دهند بی‌آنکه با خصومت و دشمنی روبرو شوند. طلاق نیز به معنای شوربختی نیست بلکه کسانی که فکر می‌کنند اسیر ازدواج مصیبت باری شده‌اند، می‌توانند همه چیز را از نو شروع کنند» (گیدنز ۱۳۸۷: ۲۸۶-۲۸۷).

روشن است که جدایی و فاصله گرفتن شهروندان مغرب زمین از هر نوع آیین دینی و عدم توجه به وجود خداوند و اصالت دادن به وجود خود زمینه‌های فراوانی را برای شکل‌پذیری و ترویج مفاسد اخلاقی، فرهنگی در غرب فراهم آورده است. از این رو امروزه در لیست عوامل آسیب‌زا و ویرانگر که بهداشت و سلامت جامعه غرب را تهدید می‌کند عواملی نظیر بیماری ایدز است که حاصل بی‌بندوباری جنسی بوده و به طور وحشتناکی خودنمایی می‌کند.

۲-۴- گرایش و تمایل به معنویت

با همه این احوال در فضا و شرایطی که به نظر می‌رسید موج سکولاریزم که خود برآمده از نیهیلیزم مدرن است و گریز از دین و رجوع به دنیا جوامع غربی را فرا گرفته باشد، دنیای غرب شاهد روند گرایش و توجه به امور معنوی و روحانی در قالب عرفان‌های نوظهور یا رجوع به عرفان‌های شرقی، هندی و یا ادیان اسلام و مسیحیت شده است. اهمیت این موضوع برای برخی از جامعه‌شناسان و اندیشمندان غربی به نحوی بوده که آن را به عنوان یک پدیده مهم و قابل بررسی به صورت فصولی جداگانه در آثار خود آورده‌اند.

در این رابطه گیدنز می‌نویسد: «هرچند کلیساها در دهه‌های اخیر شاهد کاهش تعداد اعضای خود بوده اند؛ ولی سایر شکل‌های فعالیت دینی رو به رشد و شکوفایی رفته اند. جامعه شناسان از اصطلاح «جنبش‌های نوین دینی» برای اشاره به کل طیف وسیع فرقه‌ها، کیش‌ها و گروه‌های دینی و معنوی جدیدی استفاده می‌کنند که اخیراً در کشورهای غربی به موازات ادیان مرسوم پدیدار شده اند. اغلب اعضای این جنبش‌ها افرادی تحصیل کرده و از طبقه متوسط هستند. برای بسیاری از مردم پاسخ پرسش‌های بغرنج مربوط به زندگی و معنا که با دیدگاه‌های عقل‌گرایانه پاسخ رضایت بخشی نمی‌یابند در دین یافت می‌شود. پس جای شگفتی نیست که در این روزگار دگرگونی‌های پرشتاب بسیاری از مردم پاسخ پرسش‌های خود و آرامش و تسکین خاطر خود را در دین می‌جویند و می‌یابند» (گیدنز، ۱۳۸۷: ۸۱ - ۸۰۲).

۳- نیهلزم و بحران در نظام سیاسی و اجتماعی

در این گفتار از بحران سیاست داخلی یعنی چالش دموکراسی در بند اول و بحران در سیاست خارجی و بین‌المللی در بند دوم سخن خواهد رفت و همچنین در حوزه بحران اجتماعی نیز به مسئله سودپرستی در بند سوم و مسائل زیست محیطی در بند چهارم پرداخته خواهد شد.

۳-۱- چالش در دموکراسی

در تلقی عمومی «دموکراسی» و «مشارکت سیاسی» یکی از اشکال رایج و متداول مشارکت اجتماعی محسوب می‌گردد و تحقق آن نیز با مکانیزم انتخابات و رأی‌گیری حاصل می‌شود. به این ترتیب، قدرت و اختیارات مردم به قوا و نهادها منتقل می‌گردد. اما آنچه که از چشم عموم پنهان می‌ماند و به تعبیر بهتر: پنهان می‌گذارند. آن است که در نظام لیبرال دموکراسی، اهداف سرمایه داری، کارتل‌ها (گروه از

شرکت‌ها) و تراست‌های^۷ اقتصادی هستند که دیپلماسی سیاسی دولت‌های مدرن را رقم می‌زنند. از همین رو تصمیم‌گیری، قانون‌گذاری اعتبارات و اختیارات سیاسی به طبع میزان قدرت پول و سرمایه رقم می‌خورد و در این میان احزاب سیاسی نیز به عنوان کانون قدرت، رأی و آراء مردم را با دادن وعده‌ها، آرزوها و هزینه‌های هنگفت و نیزنگ و حيله‌های تبلیغاتی به خود جلب می‌کنند و اساساً حضور و مشارکت سیاسی در نظام لیبرال ضرورتاً و لزوماً در ساختار و قالب‌هایی که خود تعریف کرده اند، یعنی احزاب و اصناف سیاسی صورت می‌گیرد. البته احزاب نیز به مثابه ماشین جذب و جمع آرا نمی‌توانند خارج از چهارچوب نظام لیبرال سرمایه داری ایفای نقش کنند. به عبارت دیگر از یک سو با کانالیزه شدن و سوق دادن مجاری و بسترهای جریان اختیارات در تصمیم‌گیری و قانون‌گذاری سیاسی توده‌ها از حضور فعالانه و آزادانه فرا حزبی منع می‌گردند و از سوی دیگر، احزاب و اصناف نمی‌توانند مستقل از شرکت‌ها و کارتل‌های اقتصادی و سرمایه‌داری عمل کنند. به این ترتیب، قدرت اقتصادی قدرت سیاسی را در قبضه می‌گیرد و در چنین قدرت سیاسی ای، دموکراسی به یک امر تشریفاتی و لوکس تبدیل می‌شود. (چامسکی، ۱۳۷۹: ۱۱).

بنابراین باید اذعان نمود که جوهر دموکراسی سرمایه‌سالارانه است و در عمل نیز اگرچه به انتخابات توجه می‌شود؛ اما مکانیزم‌های رفتار سیاسی و عناصر هدایت کننده افکار عمومی و سیطره ادبیات رسانه یی به گونه است که در نهایت اراده طبقاتی سرمایه داران و محافل صاحب سرمایه اعمال شده و پیش برده می‌شود؛ زیرا مکانیزم‌های تبلیغاتی، نظام‌های آموزشی، تربیتی و رسانه‌یی تمدن مدرن امکان هر نوع تفکر مستقل، انتقادی و خلاف آمد و عادت و خارج از چهارچوب مشهورات عصر جدید را عملاً غیر ممکن یا بسیار دشوار ساخته است.

^۷ . تراست‌ها به کسانی گفته می‌شود که چند شرکت مستقل، سهام و مدیریت خود را به یک هیئت مرکزی می‌سپارند تا به جای رقابت با هم به طور هماهنگ عمل کنند و اهداف شان این است که قیمت‌ها را بالا ببرند، تولید را محدود کند تا تقاضا بالا برود و در نتیجه بازار را در اختیار خود در آورند.

از این روست که اسپنگلر نیز با انتقاد شدید به این وضعیت می گوید: «همان طور که در قرن نوزدهم تاج و عصای سلطنتی را وسیله ظاهرسازی و نمایش ساختند اینک «حقوق ملت» را در مقابل انبوه مردم نشان می دهند... پول جریان انتخابات را اداره کرده و آن را به نفع پول داران خاتمه می دهد و جریان انتخابات به صورت یک بازی ساختگی در خواهد آمد که تحت عنوان اخذ تصمیم ملت به معرض نمایش عمومی گذارده می شود. حس قدرت طلبی که در زیر لفافه دموکراسی به فعالیت مشغول است. شاهکار خود را به چنان خوبی انجام داده که حتی وقتی مردم را به شدیدترین وضع به قید رقیب و بردگی می کشد اینان به قدری اغفال شده اند که تصور می کنند معنای آزادی همین است و هرچه طوق اسارت تنگ تر می شود به نظر مردم چنین جلوه می کند که دایره آزادی وسیع تر شده است... (اسپنگلر، ۱۳۶۹: ۸۸، ۹۴) پس می توان گفت: دموکراسی های غربی و مدرن، پیچیده ترین و پیشرفته ترین انواع نظام های توتالیتار (تام گرا) هستند و به همین علت در آن ها باطن توتالیتاریزم در پس نهادهای اجتماعی و سیاسی (احزاب) که ظواهرشان بر حقیقت وجودشان دلالت ندارد پنهان شده است. «خواست همگانی» و «انتخابات آزاد» توهماتی بیش نیست و از میان این دو حیل که با آرای مردمان را در سیطره یک اتمسفر رسانه ای در جهت مؤلفه های خاصی جهت دهند آنسان که غالب مردمان تردیدی در استقلال و آزادی خویش پیدا نکنند و یا مردمان را به زور تطمیع و تهدید در جهت خواسته های خویش برانند، مسلماً راه اول، فریبکارانه تر است و به همین علت ماندگارتر. اگرچه این هر دو راه در واقع دو صورت از یک امر واحد هستند. بنابراین طرفداران (جامعه باز) اگر هنوز معتقدند که مصداقی برای این معنا می تواند موجود باشد باید دست از این توهم که غرب را مصداقی برای جامعه باز بدانند بردارند. (آوینی ۱۳۹۶ الف: ۱۲۷، ۱۲۹)

گذشته از تمام ایرادات فوق، یکی از نظریه پردازان در این عرصه، حتی در مفهوم کلمه «مردم» در عبارت «دموکراسی حکومت مردم به وسیله مردم» تشکیک می کنند:

«دموکراسی را می‌توان مسامحتاً این چنین معنا کرد حکومت مردم بر خویش بر اساس قوانینی که خودشان وضع کردند. حال آنکه مردم در این تعریف یک لفظ موهوم است و مصداق ندارد. یعنی کدام مردم؟ مگر ممکن است که مردم در همه امور به اشتراک نظر دست یابند؟ پس در تعیین مصداق ناچار باید به طور مشروط لفظ مردم را به توده از مردم اطلاق کرد که بر خود و همچنین گروه‌های دیگری از جمعیت یک کشور که با آن‌ها اشتراک نظر ندارند حکومت می‌کنند» (آوینی، ۱۳۹۶ الف: ۵۸) همین تشکیک در معنای مردم را دیوید هلد نیز در کتاب مدل‌های دموکراسی نیز انجام می‌دهد. (بنگرید به هلد ۱۳۶۹: ۱۴ - ۱۵) در همین راستا بیان این نکته نیز خالی از فایده نیست که دیدگاه‌های اندیشمندان لیبرالیزم درباره دموکراسی همواره به طرز مشخصی ضد و نقیض بوده است. در سده نوزدهم لیبرال‌ها غالباً دموکراسی را یک آیین تهدید کننده یا خطرناک به شمار می‌آوردند به همین علت آن‌ها به تکرار عقاید نظریه پردازان سیاسی متقدم نظیر افلاطون و ارسطو پرداختند و دموکراسی را به عنوان یک نظام حکومتی که توسط مردم عوام اداره می‌شود و به زیان حکمت و مالکیت است، معرفی می‌کردند. (هیوود، ۱۳۷۹: ۹۳) به همین علت لرد آکتون معتقد بود: در مورد دموکراسی باید اذعان داشت که توده‌های جدید انتخاب کنندگان که کاملاً جاهل اند یعنی به آسانی به تعصب و احساسات فریب می‌خورند و در نتیجه نا استوارند. (آربلاستر ۱۳۶۷: ۱۱۴) جان استوارت میل نیز همین نظر را تأیید می‌کرد و می‌گفت: خردمندی سیاسی به طرز نابرابری تقسیم شده و کلاً مرتبط با موضوع تحصیلات است. افراد تحصیل نکرده بیشتر در معرض عمل کردن بر طبق منافع طبقاتی تنگ‌نظرانه قرار دارند در حالی که تحصیل کردگان این توانایی را دارند که خردمندی و تجربه خود را در راه خیر دیگران به کار گیرند. از این رو استوارت میل تأکید می‌کرد که سیاستمداران برگزیده مردم به جای آنکه مظهر عقاید رأی دهندگان باشند. باید عقاید خویش را ابراز کنند. او پیشنهاد کرد که یک نظام رأی دادن چندگانه به وجود آید که بر مبنای آن افراد

بی سواد را از حق رأی دادن محروم کرده و حق یک، دو، سه و یا چهار رأی را بر حسب میزان تحصیل و موقعیت اجتماعی به افراد مختلف بدهد. (به نقل از هیوود، ۱۳۷۹: ۹۴).

از طرف دیگر اعتقاد به حقانیت رأی اکثریت بیانگر روح کمی انگار دموکراسی است. نظام دموکراسی فرض را بر این قرار می دهد که در هر مسئله آن رأی و نظری که کفه آن به لحاظ عددی سنگین تر بود حق با اوست و این چیزی نیست جز یک کمیت انگاری محض. در حالی که باید توجه داشت در تفکر دینی هر آنچه که عموم مردم بر آن اتفاق یابند، لزوماً حقیقت و عدالت نخواهد بود و اکثریت آرا ضرورتاً متمایل به جانب حق و عدالت نیست. (آوینی، ۱۳۹۶ الف: ۶۲، ۶۷) در هر حال دموکراسی های مدرن هر صورتی که داشته باشند؛ اعم از لیبرال، سوسیالیستی یا فاشیستی بر پایه مفهوم مدرن «قدرت» سامان یافته اند که به اعتقاد برخی اندیشمندان منصف غربی، در جوهر این مفهوم مدرن از قدرت توتالیتاریزم نهفته است. از این رو، این «قدرت» تصرف گرا، استیلاجو و سرکوبگر است و میل به فراگیر شدن و تمرکز دارد؛ زیرا نفسانیت مدار است. (Leyland ۱۹۹۴: ۳۵) مبتنی بر چنین دیدگاهی به مقوله «قدرت» است که ماکیاولی به عنوان آغازگر نگاه جدید به مسئله سیاست و شخص حاکم در دوران جدید کتاب شهریار را نگاشته است.

اما واضح است که در چنین نگرشی به قدرت، امکان سوء استفاده از آن را برای شهریاران به طور فزاینده فراهم می شود. از این روست که جان لاک برای جلوگیری از سلب مالکیت شخصی و آزادی های شهروندان و مونتسکیو نیز برای جلوگیری استفاده فساد آمیز از قدرت، نظریه تفکیک قوا را مطرح کردند (۱۲۳: ۱۹۹۱، Merrill) اما دیری نپایید که این نظریه با اشکال مختلفش دچار اشکال و نارسایی گردید به نحوی که نتوانست آن اهدافی را که برای آن مقرر کرده بودند و انتظارش را

می‌کشیدند برآورده سازد^۸ بدین جهت، در وهله بعد برای آنکه جبران نقصان نظریه تفکیک قوا انجام شود، مسئله شفافیت ساختار حکومت و نظریاتی مانند دولت شیشه به عنوان معیاری برای حکمرانی خوب که در آن فساد ریخ نمی دهد مطرح شد.

با یک نگاه ریشه و عمیق تر نسبت به مقوله «قدرت» در می‌یابیم که آنچه غربی‌ها از «قدرت» تصور کرده اند مربوط به زمان تاریخی عالم غربی است و لزوما تلازمی با دیدگاه و نگرش اسلامی و دینی ندارد چراکه اولاً قدرت آن طور که در دیدگاه غربی مذموم است، در دیدگاه اسلامی نیست؛ زیرا قدرت منشأ انجام یا ترک عمل است» (صدرالمتألهین ۱۳۶۴: ۲۶۸) اما هدف اصلی سیاست و حکومت در اندیشه دینی هدایت و رشد امت و کمک به تربیت و تهذیب معنوی و پرورش تمام ظرفیت وجودی آنهاست و یا حداقل فراهم کردن شرایطی که منجر به این غایات گردند می‌باشد (میرباقری ۱۳۹۸: ۳۳۵) در حالی که قوانین مورد نظر دموکراسی‌ها که ماهیتاً بشری هستند به این دلیل که با مصلحت راستین وجود آدمی و نیازهای او برای رشد آشنا نمی‌باشند قادر به تأمین این غایات نیستند و اساساً دموکراسی‌های مدرن برای خود چنین شأن و مقامی نیز قائل نیستند و این یک ضعف و نقص اساسی است که رژیم‌های دموکراتیک، غالباً به تأمین معاش مردم و اداره آن توجه دارند و نه چیز دیگر.

۳-۲- بحران سیاست خارجی و بین‌المللی

نیپهیلیم مدرن غرب در عرصه سیاست خارجی نیز نه تنها بدون بحران نماند بلکه خود بزرگترین بحران را در تاریخ بشریت به وجود آورد. غرب با تکنولوژی تسلیحاتی خیره کننده گام بر سده بیستم گذاشت. اما در همان دهه‌های نخستین قرن بیستم، نیپهیلیم آشکار به دلیل بی‌اعتبار دانستن ارزش‌های دینی که نطفه‌اش در رحم

^۸. (برای مطالعه بیشتر نک جواهری طهرانی و کدخدایی، ۱۳۹۱ الف: ۹۹-۱۲۲)

اندیشه‌های عصر روشنگری و از مدت‌ها قبل بسته شده بود و هم به دلیل گرایش‌های فرصت طلبانه، استعمارگرایی و سلطه‌جویانه که باز در اثر عامل ضعف و فقدان روح ایمانی در نهاد و کانون‌های قدرت غرب شکل پذیرفته بود، تکنولوژی تسلیحاتی غرب علیه انسانیت به کار گرفته شد. در نتیجه دو جنگ جهانی وحشتناکی از کشتار و ویرانی بر روی پرده تاریخ غرب به نمایش گذاشته شد که حاصل آنها بیش از ۷۰ میلیون کشته و زخمی و مجروح بوده است. این آمار از تلفات در نوع خود در تاریخ بشریت از لحاظ جنایت بی‌نظیر است که نمایان‌گر جلوه جدید از خشونت و غضب است که در تاریخ بی‌سابقه می‌باشد.

نکته حائز اهمیت این است که الفبای ایدیولوژیک و فرهنگی این دو جنگ جهانی در نظریات فلسفی فلسفه طبیعت‌گرایی غرب رقم خورده است. هنگامی که وجود خدا به پوچی گرفته شود و یا مضامین دینی به نحو پراگماتیستی^۹ توجیه شود و یا مورد سخره و استهزاء قرار گیرد و اعتقادی به معاد و روز حساب در بین نباشد بسیاری از آسیب‌ها و آفات و عوارض سوء نظیر جنگ و خونریزی را به دنبال خواهد داشت.

در واقع «خشونت» خصوصیت روحی ملتی می‌شود که از خدا به عنوان لطیف‌ترین حقیقت جدا شده و به ماده نزدیک می‌گردد و عالم ماده مطلوب او می‌شود. لذا به همان اندازه حکم مطلوب آن‌ها یعنی عالم ماده بر روحشان سرایت کرده است و از آن جهت که ماده پایین‌ترین درجه وجود را داراست و کثرت و عدم وحدت و لطافت به کمترین نحو در آن وجود دارد، روحیه خشونت و مقابله با امور قدسی در تمدن غربی به صورتی بی‌سابقه ظهور کرده است. این یک قاعده تکوینی

^۹. پراگماتیسم نتیجه عملی یک تئوری را معیار درستی یا نادرستی آن می‌داند در این باره پراگماتیست معروف آمریکایی ویلیام جیمز وجود خدا را به صورت جمله شرطی بیان می‌کند و می‌گوید اگر اعتقاد داشتن به وجود خدا به زندگی شما معنی و آرامش می‌دهد پس خدا وجود دارد.

است که اگر روحی به خدا نزدیک شد چون خداوند عین غنا و بی نیازی و قرار است آن روح نیز آرامش و آسودگی از دنیا را در خود می‌یابد. بر عکس اگر کسی به ماده نزدیک شد، خصوصیات ماده در روح او سرایت می‌کند چون ماده ذاتاً عبارت است از کثرت، تفرقه و تقسیم. به همین جهت اگر انسانی به تمدن مادی مدرن نزدیک شود آنچه پیش می‌آید نمی‌تواند چیزی جز انواع مشاجرت‌ها باشد. (طاهرزاده، ۱۴۰۱: ۷۴)

در چنین عالمی وحشت، جنگ آینده بر صلح و آرامش ظاهری سایه افکنده و از فرصت و امکان بشر برای پرداختن آرام به زندگانی فردی ملی و جهانی خویش کاسته است. (مارکوزه، ۱۳۵۹: ۲۶) چنانچه یکی از پژوهشگران در رابطه با نوع صلحی که در این روزگار وجود دارد می‌گوید: «در عالم نیهیلیزم، حتی صلح نیز بر مبنای ترس از یکدیگر بنا گشته است. اما چگونه می‌توان آنچه میان مثنی‌گرگ که به خون یکدیگر تشنه‌اند و از ترس یکدیگر برقرار کرده‌اند را مصداق مفهوم صلح دانست؟ در واقع دشمنی‌ها هنوز باقی است و فقط ترس است که مانع ابراز خصومت می‌شود ترس از یکدیگر» (آوینی، ۱۳۹۸: ۹۱)

۳-۳- بحران اجتماعی

در عصر جدید (مدرن) با تبدیل سودمندی به معیار مسلط همه کنش‌ها، امور اخلاقی و معنوی انسان بر اساس معیار فوق مورد ارزش‌گذاری و داوری قرار می‌گیرد. حاصل چنین نگرشی آن است که فایده و سودمندی ملاک مفید بودن است و به تعبیر آوینی که در مقاله «در برابر فرهنگ واحد جهانی» دارد و می‌گوید: هر فعالیتی [در جهان مدرن] خواه هنری یا غیر هنری تنها در صورتی دوام و بقا خواهد داشت که از لحاظ اقتصادی سودآور باشد. لذا فرد مجبور است خود را به نظام آموزشی و تحصیلی موجود تسلیم و به جامعه‌پذیری خود اقدام کند و به پرورش استعدادهای فردی مناسب بازارکار و صنعت بپردازد. در این نگرش اگر بتوان ماشین را به جای انسان آورد که مهارت لازم را انجام دهد و از نظر اقتصادی به صرفه باشد، ماشین جایگزین

انسان خواهد شد. در واقع برای کار انسان ارزش و اعتباری بیش از کار یک ماشین لحاظ نخواهد شد. (آوینی، ۱۳۹۶ ج ۱: ۴۸)

اساساً چون نظام آموزش غربی بر محور تعلیم و تربیت مطلق یا تعلیم و تربیت اخلاقی انسانی استوار نشده است و بلکه هدف اصلی آن آموزش مهارت‌های فنی لازم و تأمین کادرهای تخصصی برای دست یافتن به توسعه است پس لاجرم حتی انسان‌ها و انجینران شان نیز چون ماشینی پنداشته می‌شوند که فاقد تمایزات شخصی و کیفیات روحی اند انگار انجینر/مهندس، ماشینی است که او را می‌توان در خدمت هر نوع اعتقادی به کار گماشت چرا که تعهد او را صرفاً در قبال تخصصش خلاصه می‌کنند و لاغیر. در واقع فرد می‌آموزد که نظام موجود چه خصایصی را لازم می‌داند و کدام بخش از شخصیت او بی‌ارزش محسوب می‌شود و در نتیجه فرد ناچار می‌شود که شخصیت خود را طوری تنظیم کند که با معیارهای مفید بودن مطابقت داشته باشد. به طور خلاصه بخش عمده از شخصیت هرکس که بخواهد نقشی در جامعه صنعتی به عهده گیرد باید سرکوب شود به این معنا که کلیه ابعاد «غیر سودمند» شخصیت یک انسان باید حذف گردد یا در هر حال امکان ابراز پیدا نمی‌کند.

بدین ترتیب، انسان که تحت تاثیر تمدن مدرن زندگی می‌کند به تعبیر گلد: نسبت به بخش عظیمی از احتیاجات، علایق و استعدادهای خود بیگانه می‌گردد. حذف کردن یا بی‌ارزش دانستن بخشی از نفس در جامعه صنعتی که فقط در جهت «سودمندی» عمل می‌کند بسیاری از افراد را به علت از دست دادن بخشی از شخصیت خود دچار دلتنگی می‌سازد. (گلد، ۱۳۸۳: ۹۵)

بر این اساس تحت اوضاع کنونی دنیای غرب دیگر هیچ کس جایی را که باید به نحو به هنجار و به سبب طبیعت خود اشغال کند اشغال نمی‌کند. منظور از اینکه می‌گویند دیگر «کاست‌ها» وجود ندارند همین است؛ زیرا کاست در معنی سنتی اش چیزی نیست جز طبیعت فردی با تمام مجموعه قابلیت‌های مخصوصی که این

طبیعت با خود دارد و هر انسانی را مستعد اجرای وظایف خاص متناسب با طبیعت و ظرفیت خود می‌کند. از آنجا که به عهده گرفتن وظیفه از هر نوع که باشد دیگر با هیچ قاعدهٔ مشروعی تحمیل نمی‌شود نتیجه‌گریز ناپذیر آن این است که هرکس خود را مجبور می‌بیند که هر نوع کاری را که می‌تواند به دست آورد انجام دهد. کاری که غالباً برای آن کمترین صلاحیت را دارد. آنچه در اینجا کمترین تأثیر را اعمال می‌کند تفاوت طبیعت میان یک انسان و انسان دیگر است. نفی این تفاوت‌ها که نفی هرگونه سلسله مراتب اجتماعی را به همراه می‌آورد علت همه بی‌نظمی‌هاست.

در هر صورت، متجددان و نظریه پردازان غربی همین نفی را بعدها با نام «برابری» تا رتبه یک اصل بالا بردند. با اینکه به آسانی به عنوان یک غرب شناس، می‌توان نشان داد که «برابری» در هیچ جا ممکن نیست، به این دلیل ساده که ممکن نیست دو موجود واقعاً متمایز و در عین حال از هر نظر کاملاً یکسان وجود داشته باشد و به همان اندازه آشکار کردن همهٔ نتایجی که از این اندیشه ناشی می‌شود آسان است. اندیشه‌هایی که به نام آن در روش‌هایی مانند در نظر گرفتن تعلیمات یکسان برای همه، مدعی تحمیل یکنواختی کامل بر همه شده اند. گویی همه به یک اندازه توانایی فهم چیزهای یکسان را دارند و گویی روش‌های یکسان برای فهماندن این چیزها بدون استثنا برای همه مناسب است. چنین نظام آموزشی هدفش فقط انباشت مفاهیم ناچیز و نامتجانس است و در آن کیفیت کاملاً قربانی کمیت شده است. باید توجه شود که در اوضاع کنونی یک شخص صرفاً در موارد استثنایی و به صورت تصادفی وظیفه مناسب خود را انجام می‌دهد و همچنین این نیز ممکن است رخ دهد که از یک شخص بخواهند وظایف کاملاً متفاوتی را متوالیاً انجام دهد. گویی او می‌تواند قابلیت‌های خود را به میل خویش تغییر دهد. این امر ممکن است در عصر تخصصی شدن مفرط امور تناقض آمیز به نظر آید؛ ولی در واقع خصوصاً در قلمرو سیاست غربی قضیه از این قرار است. (گنون ۱۳۸۸: ۱۰۵، ۱۰۹) بنابراین بی‌راه نیست که مدرک‌گرایی لازمهٔ این نظام آموزشی است که در غرب پایه‌گذاری

شده است. وقتی شرط تحصیل امتیازات اجتماعی، داشتن مدارک آکادمیک باشد، فی نفسه مدرک گرایی اشاعه پیدا خواهد کرد.

۳-۴- بحران زیست محیطی

تاریخ تمدن را انسان که غربی‌ها نگاشته اند تاریخ غلبه انسان‌ها بر طبیعت در جهت تمتعی مسرفانه است. به همین جهت تاریخ تمدن را از نظرگاه «تکامل تاریخی» ابزار می‌نگرند و به تبع آن ابزار را برای تصرف مسرفانه و بی‌محابای انسان بر طبیعت خواهان اند. (همان، ۱۳۹۶ ج ۱: ۲۳-۲۴)^{۱۰} تمدن غربی با بینشی به علوم تجربی خود می‌نگرد که همین علوم نیز به نفع او تمام نمی‌شود. نمونه ساده آن بحران محیط زیستی است که از محصولات این علوم حاصل شده است. (طاهرزاده، ۱۴۰۱: ۶۰) در واقع به سبب آنکه در دوره جدید، بشری به وجود آمد که خود را مدیر و مدبر و انجینر جهان می‌دانست و ملاکی بیرون از خود برای رفتارش نمی‌پذیرفت. از این رو در طبیعت و جامعه تصرف مسرفانه کرد و در این تصرف استنادش به علم بود و با مدد علم عمل کرد.

ما می‌دانیم که احکام علم یکسره احکام خبری هستند یعنی در علم نمی‌توان از باید و نباید گفت. باید و نبایدهای علم در روش علم مضمّن است. در روش علم پوزیتیویستی که متناسب با دوران مدرن است مسئله اخلاق و باید و نبایدهای اخلاقی جایی ندارند. (داوری اردکانی، ۱۴۰۱: ۲۵۳) چون بنیاد تفکر مدرن بر جدا کردن طبیعت از ماوراء الطبیعه است. بر این اساس، در علم جدید طبیعت همچون مادر برای انسان و همچون خود آدمی مخلوق خداوند و به ویژه مخلوقی که آدمی باید به

^{۱۰} این نویسنده پرکار و غرب شناس قهار در خصوص بحران محیط زیست و منشأ آن به صورت تفصیلی در مقالات تمدن اسراف و تبذیر، عمق فاجعه دیکتاتوری اقتصاد نظام سیاره را به بحث و نقد پرداختند و نظرات اندیشمندان غربی را در این خصوص مطرح کرده اند اما از آنجا که فرصت بیان آن در این مختصر نیست برای مطالعه بیشتر به همان مقالات ارجاع داده می‌شود. (ر.ک: آوینی، ۱۳۹۲)

مراقبت و پرورش آن در ضمن استفاده از مواهب آن پیردازد نیست، بلکه همچون منبع خام انرژی است که باید مورد استخراج و استثمار آدمی قرار گیرد و در نظر آورده می‌شود. از این رو، برای هر چه بیشتر استفاده کردن از طبیعت بشر جدید نیاز به تکنولوژی دارد. بر این اساس تجدد نه تنها سبب ساز شکل‌گرفتن محیط زیست مناسب با انسان نشد بلکه با سلطه و قهر بر طبیعت محیطی، آلوده، مصنوعی، خشک و بی روح و در نهایت، غیرانسانی را به وجود آورد. به گونه‌ای که تأثیر زیان‌بار فعالیت‌های بشر بر روی جهان طبیعی موجب ترس و نگرانی عده‌ی زیادی از اندیشمندان شده است و نگرانی عمومی نسبت به محیط زیست به شکل‌گیری جنبش‌ها و احزاب «سبز» انجامیده است. هر چند که این احزاب فلسفه‌ها و تفکر گوناگونی دارند؛ اما رشته‌ی مشترک و پیوند دهنده‌ی هم‌آنها دغدغه‌ی دفاع از محیط زیست جهان حفاظت از منابع آن، به جای به انتها رساندن آن و حفاظت از باقیمانده گونه‌های جانوری است. (گیدنز، ۱۳۸۷: ۸۸۲)

در ادامه به برخی از این نگرانی‌های اندیشمندان غربی در حوزه‌ی محیط زیست اشاره می‌شود. از باب مثال یک اقتصاددان ممکن است این سؤال به جا را مطرح کند که هنگامی که زمین؛ یعنی تنها جایگاهی که برای زیستن در اختیار داریم به موادی آلوده گردد که موجب نقص بدنی کودکان یا نوادگان ما شود پیشرفت اقتصادی یا به اصطلاح سطح بالای زندگی چه معنایی خواهد داشت؟ (شوماخر، ۱۳۶۵: ۱۰۹) باید بپذیریم که «دنیای پیش روی ما دنیایی است که بیش از هر زمان دیگر آلوده است؛ آلوده به دود ماشین‌ها/موتورها و کارخانجات، پس آمده‌های آزمایش‌های هسته‌ی و..... معضل آلودگی امروزه به حدی جدی می‌باشد که جامعه‌ی جهانی مجبور است تا هزینه‌های هنگفتی را برای رفع آن متحمل شود که در صورت فقدان این آلودگی می‌توانست بسیاری از معضلات را در مقیاس جهانی حل کند. برای نمونه: تنها در سطح جهانی در سال ۱۹۸۳ بیش از ۳۹ میلیارد دالر خرج کنترل آلودگی و

پیش‌گیری شده است که بی‌شک این رقم‌ها در سالهای بعدی افزایش داشته است. (هوارو؛ ۱۳۸۹: ۱۵)

به سادگی نمی‌توان گفت نخستین بار چه کسی توجه مردم را به تأثیرهای نیرومند باران رادیواکتیو که از آزمایش بمب‌های هسته‌ناشی می‌شود جلب کرد. البته تردیدی نیست که لینوس پاولینگ، شیمی‌دان و برنده جایزه نوبل که پیشتر چهره سیاسی داشت عامل نخستین انتقادهایی بود که در مقیاس گسترده نسبت به آزمایش جنگ افزارهای هسته‌ای مطرح شد. اعتراض نامه‌وی در مجامع علمی جهان دست به دست گشت و بیش از ۱۰ هزار تن از اعضای این مجامع آن را امضا کردند. توجه مردم به موضوعی جلب شد که ناشی از علم بود و پیامدهای سیاسی و اجتماعی بسیاری داشت. در نهایت به سبب کوشش‌های پاولینگ دولت‌های آمریکا و روسیه بنا به ملاحظه‌های انسانی ناگزیر شدند پیمان منع آزمایش‌های بمب هسته‌ای را امضا کنند (مندلسون و دیگران، ۱۳۶۹: ۸۳) در پایان باید گفت: بحران محیط زیست امری ذاتی تمدن مدرنیته است و هرچه برای تدبیر بیندیشند ممکن است کاهش یابد؛ اما منتفی نمی‌شود؛ زیرا ریشه در نسبت خودبینانه و سوپرکتیویستی میان بشر و طبیعت دارد. نسبتی که در هیئت تکنولوژی مدرن ظاهر گردیده است. (زرشناس، ۱۳۸۷: ۱۰۶)

۴- نیهلیم و بحران در علم و تکنولوژی

در این گفتار همان‌طور که از عنوان آن بر می‌آید به مسئله بحران در علم که ناشی از روش علم جدید است در بند اول و به بحران مربوط به تکنولوژی در بند دوم پرداخته خواهد شد.

۴-۱- بحران در علم

باید دانست موضوع «انحطاط و بحران عمیق مضمون محوری و جوهری اندیشمندان پست مدرن و به خصوص وگلین است. اما وگلین این انحطاط را صرفاً فساد در حوزه

اخلاق یا بحرانی در قلمرو اقتصاد و سیاست به معنای معمول آن نمی‌داند. بلکه نکته جالب در اندیشه او این است که وی دقیقاً همان چیزی را که تجدد بزرگترین دستاورد خویش می‌داند یعنی تفکر و علم را غرقاب در گرداب انحطاط می‌بیند» (کچوئیان ۱۳۸۳: ۲۰ - ۲۱)

وگلین معتقد است که از همان آغاز دعوت روشنگری به علم تجربی، طلیعه‌های بحران تجدد در قلمرو علم و حیات جمعی قابل رؤیت بود. این دعوت خیلی سریع در حوزه علم به علم‌گرایی منجر گردید. (Voegelin, ۱۹۸۶: XXIII) این سیر در ابتدا با رشد ریاضیات و فیزیک و دست‌کم گرفتن و غفلت از اشکال دیگر معرفت خصوصاً فلسفه و الهیات و یا علوم روحی آغاز شد. در مرحله بعد از حدود نیمه قرن هفدهم میلادی این عقیده پیدا شد که علم جدید می‌تواند جهان بینی ای بیافریند که جایگزین نظم دینی روحی یا فهم دین از انسان جامعه و تاریخ گردد و در نهایت مرحله پایانی این حرکت که صورت تام آن را می‌سازد در قرن نوزدهم میلادی است. یعنی همان زمانی که متفکرینی نظیر اگوست کنت هرگونه معرفتی را به غیر از ساینس ناممکن اعلام کردند. مشخصه علم‌گرایی آن گونه که در این مرحله ظاهر شد؛ یکی، تبدیل علوم ریاضی فیزیکی به عنوان الگوی تمامی علوم است. دوم اینکه، تمامی قلمروهای هستی می‌تواند توسط علوم طبیعی مورد تحقیق قرارگیرد و روش این علوم در مورد آن‌ها به کار گرفته شود و مشخصه سوم این است که واقعیت‌های غیر قابل دسترس علم طبیعی بی ربط و یا مطابق بیان صورت‌های حاد علم‌گرایی وهمی هستند. بر این اساس، روش علم بر مسائل ماهوی مقدم می‌شود. (۵ - Voegelin, ۱۹۵۲: ۴) برآیند این رویکرد آن است که مسائل اساسی بشری صرفاً به اعتبار اینکه از طریق روش تجربی قابل بررسی نیستند کنار گذاشته می‌شوند. بر این اساس حتی سؤالات و مسائل قابل طرح در علم نیز مشخص و معین می‌شوند و اجازه طرح سؤالات دیگری و لو مهم ترین و حیاتی ترین سؤالات انسانی از قبیل پرسش از سعادت، معاد، معنا، غایت و هدفی حیات و زندگی انسان داده نمی‌شود.

حال آنکه روش‌ها به اعتبار کارایی آن‌ها در ربط با مسائل انسانی ارزشمند بوده و باید بر این اساس ارزیابی شوند؛ اما در حالت برعکس یعنی اگر روش‌ها معیار علم و ارزشمندی مسائل انسانی گردند آنگاه معنای اصلی علم به عنوان توضیح حقیقی ساخت واقعیت، جهت دهی نظری انسان در جهان و ابزار عمده انسان برای درک موقعیت خویش در جهان از دست می‌رود و در واقع قلب رابطه واقعی معنادار میان علم و انسان اتفاق می‌افتد.

علم از درون زندگی انسانی و تلاش برای پاسخگویی به سؤالات مطروحه در خلال زندگی سر بر می‌آورد سؤالات مختلف روش‌های مختلفی را برای پاسخگویی توجیه می‌کنند. اما اگر روش علم معیار علم گردد نه تنها ابزار یعنی علم بر صاحب ابزار غالب می‌گردد، بلکه اصولاً معنای علم نیز تحریف و خدشه دار می‌شود. (۵- Voegelin، ۱۹۵۲:۴) بر این اساس، رویکرد پوزیتیویستی و اثبات‌گرایی^{۱۱} نه تنها منجر به تراکم بی‌معنای داده‌های تجربی و اهتمام به مسائل و موضوعات بی‌اهمیت جزئی و مواجهه با داده‌های تجربی معنادار بر پایه اصول نظری نامربوط و ناقص می‌گردد. بلکه بالاتر از آن امکان طرح مسائل و مشکلاتی که مسائل اصلی بشری

^{۱۱}. در زمینه روش‌شناسی که حاکم در پژوهش‌های علوم مدرن می‌باشد باید گفت که دانشمندان غربی معمولاً بر مبنایی سه پارادایم به طرح سوال تحقیقی اش می‌پردازد: (۱) پارادایم پوزیتیویستی؛ (۲) پارادایم انتقادی-مارکسیستی؛ (۳) پارادایم تفسیری؛ که هر سه این نگاه منحصر به علم مدرن و ماده گرایانه است یعنی اساساً این نگاه متعارف در عصر معاصر نه تنها نسبت با امر دینی دارد که اولاً و بذات بریده از دیانت به صورت بندی مساله‌ای فکری و علمی شان همت می‌گذرانند. هر چند برخی روشنفکران و به ویژه روشنفکران دینی در جامعه ما هم دیده می‌شود که به جای آنکه به تولید نظریه علم دینی و روش شناسی مبتنی بر اندیشه و منابع و تمدن اسلامی گام بر دارد مثلاً بخاطر برجسته کردن وجه اکادمیک نوشته‌های شان بر مبنایی روش‌شناسی پارادایمیک و نظام مند مدرن، امر دینی و قدسی را بازسازی میکنند که به نظر می‌رسد این خلط روشی یا ریشه در عدم فهم ماهوی دارد که التفات به تبعات چنین روش شناسی ندارد و یا هم ناشی از جهل آن از ماهیت علم دینی بر می‌خیزد که در این مورد ضروری است نویسندگان ما با اهتمام و احتیاط علمی قدم بردارند یعنی طرح سوال از دانش دینی با رویکرد پوزیتیویستی یا انتقادی مارکسیستی و یا تفسیری و حتی پست مدرن نه تنها یک خطای معرفتی بلکه هضم کردن بنیان‌های معرفتی دینی بر دل تمدن به غایت نهیلیستیک مدرن خواهد بود که باید در جای خاص خودش این بحث روش شناسانه به طور مستوفی مورد واکاوی قرار گیرد.

بوده و می‌توانند منجر به خروج از زندان تجدد/مدرن گردند را نیز از بین می‌برد.
(کچوئیان، ۱۳۸۳ : ۱۵۸-۱۵۹).

ایدیولوژی غربی تجدد که می‌توان آن را نوگرایی نامید. تصور فاعل گزینشگر (سوژه) و تصور خداوند را که به آن وابسته بود برانداخت. همان‌گونه که تأملات در روح را با تشریح جسد و مطالعه در اتصالات مغز جایگزین کرد. نوگراها معتقدند که نه جامعه، نه تاریخ و نه هیچ فردی منتظر اراده یک وجود متعالی که باید به درگاه آن سر تسلیم و ارادت نهاد نیست. یعنی فرد مقهور هیچ چیز نیست جز قانون طبیعی. (تورن، ۱۳۸۱ : ۳۳) اساساً اصالت علم جدید یا ساینسیسم یکی از ویژگی‌های مهم تفکر مدرن است. علوم جدید بر پایه عقل مدرن و نسبت استیلاجویانه تکنیکی بشر با هستی بنا شده است و ماهیتاً با علوم سنتی و معنوی تفاوت دارد. در واقع، تفکر دینی صورت علمی خاص خود را پدید می‌آورد و تفکر خود بنیاد و نیست‌انگار (نهیلیزم) صورت علمی مطابق با ویژگی‌های بشر جدید.

همان‌طور که پیش از این نیز و در مباحث قبل بیان شد. بشر غربی عقل جزوی منقطع از وحی را که در دوران مدرن خاصیت نفسانی و خودبنیاد نیز پیدا کرده است مبنا و معیار و اصل قرار می‌دهد. نتیجه چنین نگرشی پلورالیزم (کثرت زدگی) و نسبی اندیشی خواهد بود؛ زیرا اهواء آدمی متکثر است و وقتی عقل بشر ذیل نفسانیت او و یا ذیل ادراک حسی و تجربی قرار گیرد، لاجرم موجب نسبی‌انگاری خواهد شد. (زرشناس ۱۳۸۷ : ۴۷، ۴۹) اعتقاد به حقایق برتر که مقوم معنادار دیدن طبیعت است پیوسته با پیشروی و توغل در کثرت کمتر و کمتر می‌شود تا آنجا که به نفی تمامی حقایق عالیه منجر می‌گردد. انسان مدرن بعد از انکار وحدت حقیقی خود در مرکز کثرت واقع شده و اعتبار وحدت می‌کند و این همان اسطوره جدید انسان مداری است. (پارسانیا، ۱۳۹۶ : ۱۱۱) یکی از خصایص علم جدید هنگامی که مشاهده صرف حوادث را ترک می‌کند و می‌خواهد از انبوه جزئیات، نتیجه فوری مشاهده مطلبی را استخراج کند، این است که نظریه‌هایی را می‌سازد که صرفاً جنبه

فرضی دارد و با توجه به مبدأ کاملاً تجربی خود ممکن هم نیست چیزی بیش از این باشد؛ زیرا حوادث و وقایع که به خودی خود همواره به صور مختلف قابل تبیین هستند هیچ‌گاه نتوانسته و نخواهد توانست حقیقی بودن هیچ نظریه را تضمین کند. یعنی هر قدر هم بر تعداد این وقایع افزوده شود نمی‌تواند نقص مذکور را برطرف سازد. از این رو، این فرضیه‌ها در حقیقت بیش از آنکه حقایق مستنبط از تجربه باشند ملهم از افکار پیش‌ساخته و گرایش‌های فکری و مسلط روحیه جدید است. به علاوه می‌دانیم در عصر ما فرضیه‌ها با چه سرعت فزاینده متروک می‌شوند و فرضیه‌های دیگر جای آن‌ها را می‌گیرند. همین تغییرات مداوم کافی‌ست نشان دهد که تا چه حد چنین فرضیه‌هایی سست و ناپایدارند و نمی‌توان برای آن‌ها ارزش معرفت واقعی قائل شد. بدین ترتیب این فرضیه‌ها در ذهن خود دانشمندان نیز بیش از پیش جنبه قراردادی و غیر واقعی به خود می‌گیرند.

با این وصف، این نظریه‌های موهوم از این جهت خطرناک اند که چون عنوان علمی دارند و می‌توانند قشر وسیعی از عامه را تحت تأثیر خود قرار دهند و در واقع همین طور هم شده است. به این معنی که امروز عموم مردم این نظریه‌ها را به جد می‌گیرند و آن را کورکورانه و به صورت عقاید جزمی می‌پذیرند. این پذیرش نیز نه تنها مادام که نظریه‌های مذکور دوام می‌آورند، بلکه مخصوصاً هنگامی که دانشمندان آن‌ها را رها کرده اند و حتی مدت‌ها بعد از آن صورت می‌گیرد.

البته دوام و بقای این نظریه‌ها در ذهن عامه نیز از طریق آموزش ابتدایی به وسیله کُتبی تأمین می‌شود که ساده نویسان برای مردم عام می‌نویسند مخصوصاً این کتاب‌ها در این زمینه نقش اساسی دارند؛ زیرا نویسندگان‌شان به جای آنکه این نظریه‌ها را چنان که واقعاً هست یعنی به صورت فرضیات، آن هم از دید کسانی که آن‌ها را تنظیم و تدوین کرده اند بیان کنند، همواره آن‌ها را به صورت سطحی و در عین حال با لحنی بسیار قاطع عرضه می‌دارند و مطلب کاملاً معنادار دیگر این است که اغلب ساده نویسان عادت دارند به اینکه نوشته‌های خطابی کم و بیش

شدیدالحن خود را بر ضد هرگونه اندیشه دینی نشر دهند و همین امر نقش آنان را در تخریب فکری عصر ما به روشنی کامل نشان می‌دهد. اینها همگی خود می‌توانند نشانه از سیر دانش جدید به سوی انحلال یا انقراض نهایی باشد (گنون ۱۳۸۹: ۱۴۲، ۱۴۴)

۴-۲- بحران تکنولوژی

«سوپرکتیویزم»^{۱۲} در قالب نسبت استیلاجویانه تکنیکی مابین آدم و عالم تجلی می‌یابد و به صورت تکنولوژی مدرن و نظام تکنیک خودنمایی می‌کند. بنابراین، علم جدید ذاتاً در پیوند با تکنولوژی قرار دارد؛ زیرا نسبت آن با طبیعت سیطره طلبانه و تکنیکی و کمی انگار است و تکنولوژی جدید نیز صرفاً یک ابزار نیست بلکه تکنولوژی تجسم و صورت متجسد یک تفکر است. از این روست که هایدگر می‌گوید: تعریف تکنولوژی به صرف ابزار و وسیله که برای رسیدن به هدفی باشد با اینکه درست است؛ اما تعریف حقیقی آن نیست چرا که تکنولوژی نحوی از انکشاف است که تعرض و در افتادن با طبیعت را در پی دارد در حالی که ابزار پیشامدرن جهان طبیعت را به نظم در آورده و از آن مراقبت و نگهداری می‌کرد؛ اما تکنولوژی به نظم درآوردن طبیعت را با مفهوم تعرض و در افتادن با طبیعت پی‌جویی می‌کند. (هایدگر، ۱۳۹۵: ۳، ۱۴)

مبنای منطقی علوم جدید تقلیل طبیعت به تصویری اعتباری، کمی و محاسبه پذیر به منظور تصرف در آن است. علم جدید بدون این تصویر کمی انگار از طبیعت قادر به تصرف استیلاجویانه مطلوب خود نیست. باید توجه داشت که تمایز ماهیت علم نوین با دانش‌های پیشین در همین نکته است که تصرف در محیط و تولید ابزار را مقدم بر حقیقت یابی و کشف راه‌های تأمین سعادت بشری قرار می‌دهد. از دیدگاه

^{۱۲} سوپرکتیویزم یا ذهن‌گرایی مکتبی فلسفی است که حقیقت و ارزش‌ها را وابسته به ذهن و تجربه‌ی فردی می‌داند، نه به واقعیت عینی و بیرونی. بر اساس آن، «آنچه هست» تابع ادراک و تفسیر سوژه (انسان آگاه) است. در این دیدگاه، شناخت و معنا از درون انسان سرچشمه می‌گیرد نه از جهان مستقل بیرونی. نتیجه آن، تأکید بر آزادی، خودآگاهی و نقش فعال انسان در ساختن واقعیت خویش است.

تجددگرایان، علم جدید نه غایت‌گرا و نه با حوزه ارزش‌ها پیوند می‌خورد. بلکه تنها به دنبال شناسایی و حل معضلات زندگی انسان در تعامل با محیط است. بر این پایه است که گفتمان تجددگرایی، راه حل تمامی مسائل جامعه را در به کارگیری علوم جدید می‌داند و کارشناسی برای ریشه‌یابی و حل مسائل را از علوم اجتماعی می‌خواهد، بی‌آنکه متوجه این نکته باشد که نتایج این علوم با ارزش‌های اخلاقی و یا دینی در تعارض اند. (جمالی، ۱۳۹۴: ۹۶ - ۹۷).

این نکته حائز اهمیت است که تکنولوژی با مقتضیات، ویژگی‌ها و صفات کنونی اش در عهد یونان و روم باستان یا تمدن‌های باستانی شرق و یا قرون وسطی امکان تحقق نداشته است. نه به این دلیل که آن زمان به قول مشهور علم پیشرفت نکرده بود بلکه به این دلیل که سمت و سو و جهت‌گیری معرفتی آن تمدن‌ها اساساً به سمت برقراری نسبت استیلاجویانه تکنیکی با عالم نبوده است و درک آنها از طبیعت نیز مبتنی بر کمی‌انگاری استثمارگرایانه و ابزار نبوده است. بلکه به تعبیر تورگینف در کتاب پدران و پسران «طبیعت برای آنها معبد بوده است نه کارخانه.» (به نقل از زرشناس، ۱۳۸۷: ۵۳) به تعبیر آوینی: تکنولوژی در دو ساحت کلی و فردی محقق شده است. تکنولوژی در ساحت کلی تبدیل به ولایت تکنولوژی می‌شود که البته این ساحت صرفاً در غرب محقق شده است و در مشرق زمین نیز صرفاً در ژاپن تحقق یافته و آن هم به علت شرایط خاص آیین شینتو که فاقد یک نظام معین اخلاقی است که بر آن اطلاق شریعت نمی‌شود.^{۱۳} در این ساحت تکنولوژی خلیات متناسب با خویش را ایجاد می‌کند که یکبار در حوزه اخلاقیات و فرهنگ ظاهر می‌شود و یک

^{۱۳}. آوینی در مقاله «راز سرزمین آفتاب» به صورت مفصل راجع به نسبتی که ژاپن با مدرنیته برقرار ساخت و جایگاه و ویژگی‌های آیین شینتو و نقش آن در به وجود آمدن این نسبت مباحث خود را مطرح می‌کند. جهت پرهیز از اطاله کلام خوانندگان محترم را به همان جا ارجاع می‌دهیم یعنی به کتاب (فردایی دیگر ۱۳۹۸: ۱۱، ۳۲).

بار در حوزه هنر و بار دیگر به صورت علم و عقل و حکومت و غیره. به عنوان مثال؛ به وجود آمدن اخلاق ماشینی در غرب نشان دهنده آن است که اخلاق تکنولوژیک به مثابه یک شریعت درآمده است و مردم در مغرب زمین به این شریعت ایمان آورده‌اند. از این رو، از جهت دیگر، تکنولوژی مدرن به علت جوهر نیهیلیستی آن همه نیازهای بشر را در جنبه مادی و حیوانی وجودش خلاصه کرده است و با ارضای گسترده این سواائق تا حد اشباع او را نسبت به حیات معنوی خویش غفلت بخشیده است و در نهایت در این فرهنگ حقیقت وجود بشر که همان فطرت الهی اوست مغفول واقع می‌شود. علی‌رغم آنکه تکنولوژی مدرن خود را نسبت به فرهنگ‌های مختلف بی‌طرف نشان می‌دهد؛ اما در باطن فرهنگ واحدی را بر زندگی بشر تحمیل می‌کند که تاب تحمل دیگر فرهنگ‌ها را نمی‌آورد.^{۱۴}

اما تکنولوژی در ساحت فردی تبدیل به محصولات تکنولوژی می‌شود. این درست است که در ساحت فردی محصولات تکنولوژی همان حکم ساحت کلی تکنولوژی را

^{۱۴}. مدرنیته به عنوان بخشی از سیر تطور تاریخی نیهیلیزم غرب همچون یک ایدیولوژی مطرح شد. ایدیولوژی‌یی که می‌خواهد نسخه واحدی برای تمام بشریت بنویسد و همه جهان و انسان‌ها را در جسم و رفع نیازهای دنیایی خلاصه کند یعنی در مینا و جهان بینی (مادی گرایانه) بین نظریه‌پردازان مدرن هیچ مشکل وجود ندارد بلکه تفاوت نظر بر سر ایدیولوژی و روایات است که یکی خود را فمینیست، دیگری مارکسیست و گروه سوم خود را منسوب به ایدیولوژی‌های همچون سوسیالیست و یا لیبرالست می‌دانند. پس بر خلاف شبه‌روشنفکران و بهتر بگوییم غرب‌زدگان و سرسپردگان دنیایی مدرن که برخی نظریه‌پردازان دینی را از روی خصم، دشمنی و در نهایت حاشیه‌کشاندن آنها «ایدئولوک» می‌خواند. نمی‌توان به انسان دیندار که جهان‌بینی الهی و غیر مادی دارد چنین مفاهیم نیهیلیستیک و ماتریالیستی را بار کرد. بلکه اگر مواجهه‌ی علمی داشته باشیم این شبه‌روشنفکران و حتا روشنفکران است که در چنین کانتکست با شیفتگی و شیدایی پیش می‌رود و سرانجام نسبت خود را با زیست‌جهان و سنت و تاریخ خویش نمی‌داند و در وادی حیرت و بحران خرد به سر می‌برد و به معنای واقعی کلمه «ایدئولوک» هستند. بنا بر این انتظار می‌رود پژوهشگران ما در جهان اسلام در استفاده‌ی مفاهیم مدرن بسیار با احتیاط برخورد کنند چون اینها تنها مفهوم و یا واژه خنثی نیست که در اختیار ما باشد تا در آن تصرف کنیم بلکه با خودش روح و جوهر خاص (نیهیلیستی) را نیز به همراه دارد که اگر از این مفاهیم استفاده کنیم مجبوریم اقتضائات و اثرات آن را نیز بپذیریم.

ندارند؛ اما هر یک از محصولات تکنولوژی متناسب با ماهیت خویش از کلیت تکنولوژی بهره می برند. مثلاً اره برقی از این کلیت همان بهره را ندارد که کمپیوتر دارد و کمپیوتر نیز همان بهره را ندارد که انرژی اتمی دارد. انسان با آوردن یک تلفن به خانه اش همه تکنولوژی غرب را نیاورده است. بلکه به همان میزانی که تلفن از آن کلیت بهره دارد انسان هم ناچار از قبول اقتضائات آن است. در عین حال آیا می توان از تلفن استفاده کرد و به آن تعلقی نداشت؟ در واقع ولایت همراه با تعلق است و هر چقدر تعلق بیشتر باشد قبول ولایت خواه ناخواه بیشتر است. بنابراین، قبول ولایت به نسبتی رجوع دارد که ما با شیء برقرار می کنیم. ولایت تکنیک یکی از انواع ولایت است که اگر محقق شود با هر نوع ولایت دیگری در تعارض است. پذیرش ولایت تکنیک آدم را به پرستش لوازم و مقتضیات تکنولوژی نیز می کشاند. مثلاً پرستش بت ماشین (موتر) در کشورهای جهان سوم!

اما باید توجه داشت که پذیرش موجبیت ها و ضرورت های وسایل تکنولوژیک، غیر از قبول ولایت آن در معنای کلی است. درست است که موجبات و ضرورت های محصولات تکنولوژی انسان را نیازمند می کند؛ اما موجبیت همان جبر نیست. موجبیت اختیار انسان را به طور مطلق نفی نمی کند. اگرچه محدود می کند. اما جبر مطلقاً مخالف با اختیار است و تکنولوژی چقدر بیشتر به سوی اتوماسیون (خودکار سازی) می رود و بیشتر اختیار بشر را باز می گیرد.

با این همه، به اعتقاد برخی نویسندگان و نظریه پردازان این عرصه، این را یک حکم مطلق نمی داند و سر پیروزی و غلبه بر ولایت تکنولوژی را نیز در همین می داند که یک حکم مطلق نیست اگر چه که ممکن است عمومیت داشته باشد. از این رو، تقوا را راه خروج از هر ولایتی غیر از ولایت خدا و رسیدن به مقام «خليفة اللهی» و «عبدالله» می داند. ایشان بیان می کنند که نمی توان اعتقاد به خليفة اللهی انسان داشت و در عین حال معتقد بود چیز دیگری فوق اختیار و اراده انسان در عالم وجود داشته باشد. چرا که خليفة الله مظهر اسم مختار است و البته بدیهی است که این

منافاتی با ارادهٔ مطلق خدا و اختیار مطلق او ندارد (آوینی ج ۳، ۱۳۹۶: ۱۶۷-۱۷۴) بر این اساس، انسان امروزی هر چند اندیشهٔ خود را از اعتقاد به اصول و مبانی منجز و ثابت دینی زینت داده است در عین حال در بند اسارت فضای مکانیستی گرفتار آمده و سیستم ماشینی را جایگزین روحیه و خلق و خوی انسانی کرده است. (رهنمایی، ۱۴۰۲: ۲۳۹)

کسی نیست که در ضرورت توسعهٔ امکانات مادی برای اجتماعات بشری تردیدی داشته باشد و این موضوع در نفس خود خطا نیست؛ خطا آنجاست که انتخاب این مسیر بدون اعتنا به حقیقت وجود بشر و نسبت میان روح و جسم او انجام شود. تکنولوژی مدرن چون توسعهٔ خویش را از اهداف بشر جدید اخذ کرده است. توسعه تکنولوژی نیز در جهت همان مقاصد رخ می‌دهد. به بیان سید احمد فرید: «تکنولوژی آخرین مرحلهٔ نیهیلیزم و نیست انگاری است.» (دیباچ ۱۳۸۶: ۴۱۰) به همین علت از دیگر چالش‌های مهم غرب مدرن شکل گرفتن تکنوپولی در سایه توسعهٔ نیهیلیزم تکنولوژیک است.

واژهٔ «تکنوپولی» که به معنای نظام انحصارگری تکنولوژی می‌باشد از دو کلمهٔ تکنولوژی و مونوپولی ترکیب شده است. (بیات ۱۳۸۱: ۴۰) تکنوپولی فرهنگی است با اوضاع و شرایط خاص و دارای شاخصه‌ها و خصلت‌های ویژهٔ خود و در عین حال از روح و روانی معین برخوردار است. از دیدگاه پستمن: «دوران تکنوپولی موقعیتی است که فرهنگ جامعه تسلیم محض تکنولوژی شده است و دیگر توان دفاع از خود را ندارد.» (پستمن، ۱۳۷۱: ۱۲۱) به عبارتی فن و تکنیک در دوران مدرن پس از آنکه بار ایدیولوژی یافت و به تکنولوژی تبدیل شد، در راه گسترش حوزه‌های نفوذ خود با موانعی روبرو شد که ریشه در فرهنگ و تمدن، تاریخ، دین، آیین نظام خانواده و ادب و ادبیات جوامع بشری داشت. این عناصر مانع و مزاحم، باید از سر راه برداشته می‌شدند و راه ستیز و مقابله با آن‌ها اعلام و اعلان جنگ و کشاندن آن‌ها به

میدان‌های نبرد و منازعه یگانه راه ممکن آن بود که در قالب و پوست آن باورها رفت و آنها را از درون تخریب و متحول و بازسازی کرد. (همان، ۸)

نتیجه‌گیری

این پژوهش با طرح این پرسش که نسبت نیهیلیزم با مدرنیته چیست و این نسبت چگونه در ساحت‌های مختلف حیات غربی تجلی یافته است، کوشید نشان دهد که فهم وضعیت کنونی انسان معاصر، بدون درک جایگاه نیهیلیزم به مثابه سرنوشت گریز ناپذیر مدرنیته، ممکن نیست. مسئله اصلی آن بود که چگونه غفلت از حقیقت وجود و کنار نهادن ولایت الهی، به صورت‌بندی تاریخی خاصی انجامیده که در آن انسان خودبنیاد، جایگزین مرجعیت قدسی شده و انسان محوری اصالت یافته است. تحلیل‌های انجام شده، با تکیه بر مبانی نظری طرح‌شده در متن، مؤید آن است که فرضیه پژوهش - مبنی بر ذاتی بودن نیهیلیزم برای مدرنیته غربی - به نحو منطقی قابل دفاع است. زیرا نشان داده شد که مدرنیته، به سبب ابتنا بر اومانیزم، سکولاریزم و خودبنیادی عقل، نه صرفاً بستر ظهور نیهیلیزم، بلکه تحقق تاریخی آن است. یعنی هنگامی که ربوبیت و هدایت الهی از عرصه حیات فردی و جمعی کنار گذاشته می‌شود و انسان منشأ تشخیص خیر و حقیقت تلقی می‌گردد، نتیجه طبیعی این چرخش، نیست‌انگاری حقیقت وجود و تقلیل معنا به سطح خواست‌ها و تمایلات بشری خواهد بود. از این‌رو، نیهیلیزم را باید روح تاریخی مدرنیته دانست، نه عارضه بیرونی بر آن.

این مدعا تنها در سطح مباحث انتزاعی باقی نماند، بلکه پیامدهای آن در حوزه‌های گوناگون زیست انسانی به شکل انضمامی بررسی شد. در اخلاق، فرهنگ، خانواده، سیاست، روابط اجتماعی و نیز در علم و تکنولوژی، نشانه‌های بحران معنا، لذت‌طلبی، نسبی‌انگاری، فروپاشی مرجعیت‌های ارزشی و غفلت از غایت حقیقی حیات انسانی آشکار گردید. به بیان دیگر، عقل جزوی منقطع از وحی، که در دوران مدرن خاصیتی خودبنیاد یافته است، به کثرت‌زدگی و ناپایداری معیارهای معرفتی و ارزشی انجامیده و همین امر، بی‌ثباتی ساختارهای معنایی را در پی داشته است. بدین ترتیب، آنچه در ظاهر به صورت بحران‌های پراکنده فرهنگی و اجتماعی جلوه می‌کند، در عمق خود ریشه هستی‌شناختی دارد.

بر این اساس، پاسخ به سؤال اصلی مقاله روشن می‌شود: نسبت نیهیلیزم و مدرنیته، نسبت عرضی و اتفاقی نیست، بلکه نسبتی درونی و ساختاری است؛ مدرنیته صورت تاریخی نیست‌انگاری حقیقت وجود است و نیهیلیزم افق معنایی مسلط بر آن. از همین منظر، بحران‌های معاصر غرب را نمی‌توان صرفاً به خطاهای مدیریتی یا تحولات مقطعی فروکاست، بلکه باید آن‌ها را در پرتو مبانی معرفتی و هستی‌شناختی این تمدن فهم کرد. در عین حال، صداقت در بیان نتایج اقتضا می‌کند که تأکید شود این تحلیل، ناظر به یک خوانش کلان و مبنایی از تاریخ مدرنیته در علوم انسانی است و مدعی احاطه بر تمامی لایه‌های پیچیده آن نیست. با این همه، انسجام استدلال‌ها و پیوند میان مبانی نظری و نمودهای عینی، نشان می‌دهد که فرضیه پژوهش از پشتوانه منطقی کافی برخوردار است و می‌تواند چارچوبی تبیینی برای فهم ریشه‌های عمیق بحران‌های کنونی فراهم آورد.

در مجموع، دستاورد این تحقیق در آن است که نیهیلیزم را از سطح یک مفهوم فلسفی صرف فراتر برده و آن را به مثابه وضع وجودی و روح تاریخی مدرنیته تفسیر می‌کند؛ تفسیری که امکان بازاندیشی در مبانی تمدنی و تأملی جدی‌تر درباره نسبت انسان با حقیقت وجود را فراهم می‌سازد. چنین تأملی، اگرچه در این مقاله به اجمال طرح شده، افقی برای پژوهش‌های آینده می‌گشاید و ضرورت بازگشت به پرسش از معنای حقیقی حیات و به تعبیر: قرآنی «حیات طیبه» را یادآور می‌شود.

مآخذ

قرآن کریم

- ۱- آربلاستر، آنتونی. (۱۳۶۷). لیبرالیسم: غرب، ظهور و سقوط (عباس مخبر، مترجم). نشر مرکز.
- ۲- آوینی، سید مرتضی. (۱۳۹۲). توسعه و مبانی تمدن غرب (چاپ سوم). نشر واحه.
- ۳- آوینی، سید مرتضی. (۱۳۹۶). آغازی بر یک پایان (چاپ ششم). نشر واحه.
- ۴- اشپنگلر، اسوالد. (۱۳۶۹). فلسفه سیاست (هدایت‌الله فروهر، مترجم). وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی و نشر نظر.
- ۵- بیات، عبدالرسول. (۱۳۸۱). فرهنگ واژه‌ها. مؤسسه اندیشه و فرهنگ دینی.

- ۶- بی‌هندی، چارلز. (۱۳۷۵). عصر تضاد و تناقض (محمود طبوع، مترجم). مؤسسه خدمات فرهنگی رسا.
- ۷- پارسانیا، حمید. (۱۳۹۶). نماد و اسطوره. کتاب فردا.
- ۸- پروتی، جیمز. (۱۳۷۳). هایدگر و الوهیت (محمدرضا جوزی، مترجم). انتشارات حکمت.
- ۹- تورن، آلن. (۱۳۸۰). نقد مدرنیته (مرتضی مردیها، مترجم). انتشارات گام.
- ۱۰- چامسکی، نوام. (۱۳۷۹). بهره‌کشی از مردم (حسین مرتضوی، مترجم). نشر دیگر.
- ۱۱- جمالی، مصطفی. (۱۳۹۴). استمرار انقلاب با کدام روایت؟ (چاپ دوم). تمدن نوین اسلامی.
- ۱۲- داوری اردکانی، رضا. (۱۳۹۱). اخلاق در عصر مدرن (چاپ اول). سخن.
- ۱۳- داوری اردکانی، رضا. (۱۴۰۱). علوم انسانی و برنامه‌ریزی توسعه. انتشارات نقد فرهنگ.
- ۱۴- دیباج، موسی. (۱۳۸۶). آرا و عقاید سید احمد فردید: مفردات فردیدی. علم.
- ۱۵- زرشناس، شهریار. (۱۳۸۷). مبانی نظری غرب مدرن (چاپ سوم). کتاب صبح.
- ۱۶- شوماخر، ای. اف. (۱۳۶۵). کوچک زیباست (علی رامین، مترجم). سروش.
- ۱۷- شایگان، داریوش. (۱۳۸۷). آسیا در برابر غرب (چاپ سوم). امیرکبیر.
- ۱۸- صدرالمآلهین، محمد بن ابراهیم شیرازی. (۱۳۶۵). مفتاح الغیب: تعلیقات ملاعلی نوری (محمد خواجوی، مصحح و مقدمه‌نویس). مؤسسه مطالعات و تحقیقات فرهنگی.
- ۱۹- طاهرزاده، اصغر. (۱۴۰۱). علل تزلزل تمدن غرب (چاپ هفتم). لب‌المیزان.
- ۲۰- کاسیرر، ارنست. (۱۳۹۵). فلسفه روشنگری (یدالله موقن، مترجم؛ چاپ چهارم). انتشارات نیلوفر.
- ۲۱- کچوئیان، حسین. (۱۳۸۳). تجدد از نگاهی دیگر. گنج معرفت.

- ۲۲- گرتز نولن. (۱۳۹۹). نیهیلیسم (تورج حوری، مترجم؛ چاپ اول). مازیار.
- ۲۳- گنون، رنه. (۱۳۸۸). بحران دنیای متجدد (حسن عزیزی، مترجم؛ چاپ دوم). حکمت.
- ۲۴- گیدنز، آنتونی، و برد، کارن. (۱۳۸۷). جامعه‌شناسی (حسن چاوشیان، مترجم). نشر نی.
- ۲۵- مارکوزه، هربرت. (۱۳۵۹). انسان تک‌ساختی (محسن مؤیدی، مترجم). انتشارات امیرکبیر.
- ۲۶- معارف، سید عباس. (۱۳۹۰). نگاهی دوباره به مبادی حکمت انسی. نشر پرستش.
- ۲۷- مندلسون و دیگران. (۱۳۶۹). چند بحث و نظر درباره تکنولوژی (عبدالحسین آذرنگ، مترجم). انتشارات دریا.
- ۲۸- میرباقری، سید محمد مهدی. (۱۳۹۸). حکمت حکومت (جلد ۱). تمدن نوین اسلامی.
- ۲۹- نبویان، سید محمود. (۱۳۸۹). جستارهایی در باب دین و دنیای مدرن. پرتو ولایت.
- ۳۰- نوگلد، الوین. (۱۳۸۳). بحران جامعه‌شناسی غرب (فریده ممتاز، مترجم). شرکت سهامی انتشار.
- ۳۱- ولر، شین. (۱۴۰۱). مدرنیسم و نیهیلیسم (مرتضی لک، مترجم؛ چاپ اول). کتاب آبان.
- ۳۲- هایدگر، مارتین. (۱۳۹۵). فرهنگ و تکنولوژی: مجموعه مقالات (شاپور اعتماد، مترجم). سازمان چاپ و انتشارات.

33- Derrida, J. (۲۰۰۵). Rogues: Two essays on reason (P.-A. Brault & M. Naas, Trans. Stanford University Press.

34- Griffin, R. (۲۰۰۷). Modernism and fascism: The sense of a beginning under Mussolini and Hitler. Palgrave Macmillan.

- 35- Hauriou, A. (١٩٦٢). Droit constitutionnel, institutions, droit administratif politiques (٢nd ed.).
- 36- Inkeles, A. (١٩٩٩). A model of modern man. In modernizing critical concepts (Vol. ٢). Routledge.
- 37- McNerny, R. (١٩٩٤). Modernity and religion. University of Notre Dame Press.
- 38- Merrill, T. W. (١٩٩١). The constitutional principle of separation of powers. The Supreme Court Review.
- 39- Voegelin, E. (١٩٥٢). The new science of politics. The University of Chicago Press.
- 40- Voegelin, E. (١٩٨٦). Political religions (T. J. DiNapoli & E. S. Easterly III, Trans.). Lewiston, NY: E. Mellen Press.

معاون محقق مظہرالدین لبیب

بررسی جغرافیایی طبیعی و انسانی ولسوالی کلفگان تخار

Natural and Human Geographical Study of Kalafgan District, Takhar

Assist. Researcher: Mazharuddin Labib

Abstract

Kalafgan District, endowed with natural resources, historical background, and cultural heritage, is considered one of the important regions of Takhar Province. Located 49 kilometers from the provincial capital, its economy is primarily based on agriculture, animal husbandry, and horticulture. The presence of valuable salt, gold, and coal mines has further enhanced the economic significance of this area. Archaeological findings in the Kor Valley have revealed evidence of Neanderthal human settlement, confirming the historical importance of the region. In addition, numerous historical remains including Kohna Qala, Foladbeg, and the Choni area attest to the ancient civilizational background of Kalafgan. Moreover, over the centuries, Kalafgan has been one of the important centers of mysticism and Sufism and is regarded as the birthplace of prominent mystics and Sufis such as Abu al-Hasan Kharaqani. This research aims to identify and explain the characteristics of the natural and human geography of Kalafgan District. The

research method is descriptive-analytical, and data were collected through library sources, historical documents, field reports, and direct observation. The findings indicate that underground mines, mountains, historical monuments and mounds, and shrines, along with the historical and mystical heritage, have played a significant role in shaping the identity, cultural importance, and natural status of Kalafgan District.

Keywords: Natural geography, Human geography, Underground resources, Kalafgan District.

چکیده

ولسوالی کلفگان با برخورداری از منابع طبیعی، پیشینه تاریخی و میراث فرهنگی، از مناطق مهم ولایت تخار به شمار می‌رود. این ولسوالی در فاصله ۴۹ کیلومتری مرکز ولایت قرار دارد و اقتصاد آن عمدتاً بر زراعت، مالداري و باغداری استوار است. وجود معادن ارزشمند نمک، طلا و زغال سنگ بر اهمیت اقتصادی این منطقه افزوده است. یافته‌های باستان‌شناسی دره کور، شواهدی از سکونت انسان‌های نئاندرتال را آشکار ساخته و جایگاه تاریخی این منطقه را به اثبات رسانده است. همچنین، آثار تاریخی متعددی از جمله کهنه‌قلعه، فولادبیگ و منطقه چونی، بیانگر پیشینه کهن تمدنی کلفگان هستند. افزون بر این، کلفگان در طول قرون متمادی یکی از مراکز مهم عرفان و تصوف بوده و خاستگاه عارفان و صوفیان برجسته‌ای چون؛ ابوالحسن خرقانی، شیخ عرب گزستان به شمار می‌رود. این پژوهش با هدف شناسایی و تبیین ویژگی‌های جغرافیای طبیعی و انسانی ولسوالی کلفگان انجام شده است. روش پژوهش توصیفی - تحلیلی بوده و داده‌ها با استفاده از منابع کتابخانه‌ای، اسناد تاریخی، گزارش‌های میدانی و مشاهده مستقیم گردآوری شده است. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که معادن زیرزمینی، کوه‌ها، آثار و تپه‌های تاریخی و زیارتگاه‌ها، در کنار پیشینه تاریخی و عرفانی، نقش مهمی در شکل‌گیری هویت، اهمیت فرهنگی و جایگاه طبیعی ولسوالی کلفگان داشته است.

کلیدواژگان: جغرافیای طبیعی، جغرافیای انسانی، منابع زیر زمینی، ولسوالی کلفگان.

مقدمه

ولسوالی کلفگان در ولایت تخار، از موقعیت جغرافیایی مطلوب و آبوهوای نسبتاً مساعد برخوردار بوده و افزون بر منابع زیرزمینی ارزشمندی چون معادن نمک و زغال سنگ، دارای کوه‌های سر به فلک کشیده، دره‌های عمیق، تپه‌ها و قلعه‌های تاریخی از ادوار گوناگون است. حتی آثاری از انسان‌های نئاندرتال نیز در این منطقه کشف شده که گواهی روشن بر قدامت دیرینه آن محسوب می‌شود. این گنجینه‌های ارزشمند طبیعی، تاریخی و تمدنی، جایگاه کلفگان را در بستر تاریخ و منابع کشور برجسته ساخته و آن را به منطقه‌ای با غنای چشمگیر در وجوه گوناگون تبدیل نموده است.

از سوی دیگر، مردم کلفگان عمدتاً ترک‌تبار بوده و از تنوع زیستی خاصی برخوردارند؛ رنگ پوست ساکنان از سفید و روشن تا گندمی و تیره متغیر است و رنگ چشم بیشتر آنان سیاه و قهوه‌ای می‌باشد. این تنوع طبیعی در کنار ویژگی‌های اخلاقی برجسته‌ای چون مهمان‌نوازی، سخت‌کوشی و مهربانی، هویت فرهنگی منحصر به فردی به این منطقه بخشیده است. با وجود تمام این قابلیت‌ها، تاکنون پژوهش جامعی در خصوص ابعاد مختلف طبیعی، تاریخی و انسانی کلفگان انجام نشده است؛ از این رو، پژوهش حاضر می‌کوشد تا تصویری روشن و مستند از این منطقه ارائه نماید.

پیشینه تحقیق: تاکنون پژوهش‌های محدودی در خصوص ولسوالی کلفگان تخار انجام شده است. بیشتر منابع موجود در این زمینه، به صورت پراکنده در متون تاریخی، جغرافیایی و گزارش‌های محلی به منطقه اشاره کرده‌اند، اما اثری مستقل و جامع که به بررسی همه‌جانبه جغرافیای طبیعی و انسانی این ولسوالی پرداخته باشد، یافت نمی‌شود. با این حال، اثر ناچاپ غلام سخی جلدراقی با عنوان «سیر

تاریخی و اجتماعی کلفگان» از جمله کارهای ارزشمند در این حوزه به شمار می‌رود که متأسفانه هنوز به چاپ نرسیده است. سایر تحقیقات انجام‌شده در سطح ولایت تخار نیز عمدتاً بر جنبه‌های کلی سیاسی یا تاریخی متمرکز بوده و به جزئیات محلی و بومی کلفگان توجه چندانی نداشته‌اند. از این رو، پژوهش حاضر می‌کوشد تا خلای موجود را پر کرده و تصویری جامع و منسجم از این منطقه ارائه نماید.

سوالات تحقیق

۱. موقعیت جغرافیایی و ویژگی‌های طبیعی ولسوالی کلفگان چگونه است؟
۲. معادن زیر زمینی، دره کور و تخت سلیمان چه نقشی در ساختار طبیعی این منطقه دارند؟
۳. زیارت‌گاه شیخ ابوالحسن خرقانی چه تأثیری بر هویت دینی و فرهنگی منطقه داشته است؟

هدف: پژوهش حاضر با هدف شناسایی و تبیین جامع مؤلفه‌های جغرافیایی (طبیعی و انسانی) مؤثر در ساختار هویتی، اجتماعی و فرهنگی ولسوالی کلفگان تخار انجام می‌شود تا زمینه‌ای برای شناخت بهتر این منطقه و برنامه‌ریزی‌های آتی فراهم آورد.

مبرمیت: با توجه به کم‌بود منابع مکتوب و پژوهش‌های منسجم درباره ولسوالی کلفگان، انجام این پژوهش از ضرورت بالایی برخوردار است؛ زیرا شناخت دقیق قابلیت‌های طبیعی، معدنی و فرهنگی این منطقه می‌تواند نقشی کلیدی در برنامه‌ریزی‌های توسعه‌ی، گردشگری و حفاظت از میراث محلی ایفا نماید.

روش تحقیق: این پژوهش با رویکرد توصیفی-تحلیلی و با استفاده از منابع کتابخانه‌ی، اسناد تاریخی، گزارش‌های میدانی و مشاهده مستقیم انجام شده و گردآوری داده‌ها از طریق مطالعه متون جغرافیایی، تاریخی و فرهنگی مرتبط با منطقه تخار و کلفگان صورت گرفته است.

چشم‌اندازی به پهنای تخار

در یکی از منابع تاریخی در مورد تخار چنین نگاشتند: «تخارستان یا طخارستان نام سرزمین کهن و نام ولایتی در خراسان بزرگ در نخستین سده‌های اسلامی، واقع در امتداد کرانه‌های جنوبی جیحون (دریای آمو) علیا و سفلا بود که از خاور به بدخشان از شمال به کرانه‌های جنوبی رود جیحون و از جنوب به رشته کوه‌های هندوکش محدود بوده است و در برخی از ادوار تاریخی در مفهوم و وسیع‌تری همه نواحی مرتفع، وابسته به بلخ توابع در دو کرانه رود جیحون را در بر می‌گرفته است» (سیدی، ۱۳۹۳: ۱۲۲).

تخار یکی از ولایت‌های شمال شرقی افغانستان می‌باشد. مرکز آن شهر تالقان بوده که از عرض‌البلد ۳۶،۷۳۹ درجه شمالی و طول‌البلد ۶۹،۵۳۷ درجه شرقی می‌باشد. نظر به شرایط توپوگرافی کمترین ارتفاع آن از سطح بحر ۳۸۸ متر، بیشترین ارتفاع آن ۵۷۶۲ متر و ارتفاع میانه آن در حدود ۱۹۵۶،۶ متر می‌باشد. این ولایت دارای حدود ۱۲۴۷۰ کیلومتر مربع مساحت و نفوس آن ۱۰۷۳۳۱۹ نفر می‌باشد. در شمال با رودخانه آمو و کشور تاجکستان، در جنوب با ولایت پنجشیر، در شرق با ولایت بدخشان و در غرب با ولایات کندز و بغلان هم‌سرحد است. ولایت تخار دارای ۱۷ واحد اداری بوده و به شمول نواحی شهر دارای ۱۳۹۲ قریه است. شهر تالقان مرکز ولایت بوده و نمک‌آب، فرخار، ورسج، هزارسموچ، بهارک، خواجه غار، اشکمش، چال، کلفگان، رستاق، چاه‌آب، ینگ‌قلعه، دشت‌قلعه، بنگی، خواجه بهاوالدین و درقد از ولسوالی‌های این ولایت به شمار می‌رود. کوه نمک‌آب، عنبرکوه، لته‌بند، تخت سلیمان و کوه‌های چال از جمله کوه‌های معروف این ولایت می‌باشد. در جنوب ولایت تخار کوه‌های خشک و در شرق آن سلسله کوه خواجه محمد و کوه‌های کلفگان نیز واقع است (اطلس خطرات و حوادث در افغانستان، ۱۳۹۸: ۱۰۶). تخار برای پیشرفت صنعتی نیازمند مواد خام معدنی است. مطالعات زمین‌شناسی نشان می‌دهد این ولایت ذخایر غنی دارد، اما متأسفانه هنوز از آن‌ها

بهره‌برداری کامل و استندر نشده است. استفاده معقول از این معادن، آینده اقتصادی تخار را روشن می‌کند. از مهم‌ترین معادن آن می‌توان به معدن نمک در ولسوالی‌های نمک آب، اشکمش، رستاق و کلفگان، معادن طلا در ولسوالی‌های چاه آب، خواجه‌غار، کلفگان و دشت قلعه، معدن ذغال سنگ در ولسوالی کلفگان و همچنان در برخی مناطق ولایت تخار می‌توان به گوگرد، سولفور و آهن اشاره کرد. از نظر جغرافیای طبیعی، ولایت تخار به دلیل تنوع ناهمواری‌ها، از مناطق کوهستانی تا دشت‌های هموار، دارای شرایط اقلیمی متفاوتی است. وجود رودخانه‌ها، چشمه‌ها و زمین‌های حاصل‌خیز، این ولایت را به یکی از مناطق مناسب برای زراعت و باغداری در شمال شرق افغانستان تبدیل کرده است. پوشش گیاهی، مراتع طبیعی و منابع آبی نیز نقش مهمی در توسعه دامداری و تأمین معیشت مردم این ولایت دارند. با در نظر داشت این جغرافیا، بیشتر باشندگان تخار در روستاها سکونت دارند و فعالیت‌های اقتصادی آنان عمدتاً بر زراعت، باغداری، مالداري و تجارت محلی استوار است. شهر تالقان، به‌عنوان مرکز ولایت، مهم‌ترین کانون اداری، اقتصادی و فرهنگی منطقه به شمار می‌رود و نقش اساسی در ارائه خدمات به ولسوالی‌های اطراف ایفا می‌کند.

ولایت تخار از لحاظ ترکیب قومی، از ولایت‌های متنوع الاقوام افغانستان محسوب می‌شود. اقوام اوزبیک، تاجیک و شماری از اقوام دیگر در بخش‌های مختلف این ولایت زندگی می‌کنند. این تنوع قومی در کنار اشتراکات فرهنگی، زبانی و مذهبی، زمینه همزیستی و تعامل اجتماعی را در میان باشندگان این ولایت فراهم ساخته است.

نگاهی به وجه تسمیه کلفگان

درباره وجه تسمیه کلفگان نظریات و روایات مختلف آمده است، محترم غلام سخی جلدراقی در اثر خود تحت عنوان «سیر تاریخی و اجتماعی کلفگان» در این خصوص چنین نوشته‌اند: «کلفگان مرکب از دو واژه اوزبیک «کپه+کان» که عبارت از ایجاد

و احداث خانه‌های موقتی که از چوب‌های دراز و باریک، نی و نمد مطابق سلیقه‌های بیگیم‌ها» (جلدراقی، ۱۴۰۳: ۳) ساخته می‌شود، که اکثراً مردمان کوچی (مالداران منطقه، به‌منظور چراندن مواشی خود، به مناطق چول^{۱۵} و بیلاق کوچ می‌کنند) از آن کپه استفاده می‌کنند.

همچنان کان، کان در زبان اوزبیکی به‌معنای معدن است که دال بر موجودیت معادن نمک و زغال‌سنگ در این ولسوالی است. به بیان دیگر، اصل نام «کلفگان» از کلمه «کلوگان» آمده. لغتنامه دهخدا این واژه را به معنای «محل وصول درآمدهای گمرکی» معنی کرده. به خاطر قرار گرفتن این محل بر سر راه جاده ابریشم، مردم امروز هم اغلب «کلفگان» را «کلوگان» تلفظ می‌کنند (جلدراقی، ۱۴۰۳: ۴) و یا به روایت دیگر، نقل قول‌های از مردم محل، کلفگان از ترکیب کلمه‌های «کله+افگن» گرفته شده است که گویا هر دشمنی به این منطقه حمله کند بلافاصله سرش از تنش جدا می‌شود.

ولسوالی کلفگان در بخش شرقی ولایت تخار واقع شده است. این ولسوالی از شرق با ولسوالی کشم ولایت بدخشان، از غرب با منطقه لته‌بند ولایت تخار، از جنوب با ولسوالی فرخار و از شمال با ولسوالی رستاق هم‌مرز است (دانشمند تورک‌اوغلی، ۱۳۹۷: ۹۴). مرکز ولسوالی کلفگان در فاصله حدود ۴۹ کیلومتری مرکز ولایت تخار قرار دارد.

موقعیت جغرافیایی و ویژگی‌های طبیعی

ولسوالی کلفگان پس از گذر از ناحیه سالنگ‌ها در ارتفاعات بلند موقعیت دارد، اما این منطقه دارای اقلیم متنوع بوده و هم مناطق سردسیر و هم گرمسیر را در بر

۱۵. واژه «چول» ریشه در زبان تکری داشته و به‌معنای سرزمینی گرم، خشک، بیابانی و توأم شوره‌زار است.^{۱۵} مالداران در آخرهای فصل زمستان به این منطقه کوچ می‌کنند، زیرا نسبت به مناطق سرسبز زودتر بهار می‌رسد. در مقابل، واژه «بیلاق» که آن نیز واژه اصیل ترکی است، به مناطق خنک و سرسبز اطلاق می‌شود. کوچ‌نشینان و مالداران در فصول بهار و تابستان، به‌منظور چراندن رمة‌های خود، به‌طور موقت به این مناطق بیلاقی نقل مکان می‌کنند.

می‌گیرد. در فصل تابستان آب‌وهوای آن نسبتاً معتدل، ملایم و خوشایند بوده و شرایط مناسبی برای زندگی و فعالیت‌های روزمره فراهم می‌سازد. در مقابل، زمستان‌های این ولسوالی بسیار سرد و سنگین می‌باشد و بارش برف و یخبندان در آن به‌طور معمول مشاهده می‌شود. این شرایط سخت اقلیمی، زندگی مردم محل را گاهی با چالش‌هایی روبه‌رو می‌سازد. با این حال، باشندگان منطقه با این وضعیت طبیعی سازگار شده و زندگی خود را بر اساس شرایط اقلیمی تنظیم نموده‌اند.

اراضی ولسوالی کلفگان شامل موارد زیر می‌باشد: زمین‌های آبی ۱۹۰۰ هکتار، زمین‌های للمی (دیم) ۲۷۲۱۴ هکتار، زمین‌های باغداری ۷۱۲ هکتار، زمین‌های بکر ۲۹۲۵ هکتار، زمین‌های جبه‌زار ۶۵۷ هکتار، ساحات جنگلات ۱۰۰۰ هکتار، چراگاه‌ها ۱۴۱۲۷ هکتار، ساحه شهری ۳۷۶ هکتار و مجموع کل اراضی ۴۸۹۶۶ هکتار می‌باشد (جلداری، ۱۴۰۳: ۸). اکثریت مردم ولسوالی کلفگان به زراعت، مالداري و باغداری اشتغال دارند. با وجود پیشرفت‌های تکنولوژیکی، هنوز هم بسیاری از آنان در این امور از ابزارهای سنتی و قدیمی استفاده می‌کنند.

فراورده‌های زراعتی مردم کلفگان شامل غله‌جاتی چون؛ گندم، جو، جواری، نخود، زغیر، شرشم، ماش، باقلی، کنجد و غیره می‌باشد. در بخش سبزیجات نیز محصولات مانندی؛ پیاز، کچالو، شلغم، زردک، لبلبو، ملی، گلپی، بامیه، کدو، بادرنگ، خربوزه، تربوز، بادمجان سیاه، بادمجان رومی و نظایر آن کشت می‌گردد. میوه‌های این ولسوالی نیز شامل سیب، زردآلو، ناک، آلوبالو، گیلان، آلوچه، انگور، شفتالو، توت، خرمالو (نوع میوه شبیه املوک)، بهی، چهارمغز، بادام، پسته و امثالهم. با توجه به آب‌وهوای مناسب و نسبتاً سرد، سیب کلفگان از کیفیت بسیار بالایی برخوردار بوده و در نمایشگاه‌های داخلی و خارجی شهرتی ویژه یافته است.

ولسوالی کلفگان از موقعیت جغرافیایی مطلوب و آب‌وهوای مساعد برخوردار است. این منطقه افزون بر منابع زیرزمینی، دارای کوه‌های سر به فلک کشیده، تپه‌ها و قلعه‌های تاریخی از ادوار گوناگون است و حتی آثاری از انسان‌های نئاندرتال نیز

در آن یافت شده است. این گنجینه‌های ارزشمند، جایگاه کلفگان را در بستر تاریخ و منابع کشور برجسته ساخته است. در ادامه، به اختصار به برخی از این منابع طبیعی و باستانی اشاره می‌شود.

معادن نمک و زغال سنگ

الف) معدن نمک

معادن نمک ولایت تخار از قرن‌ها به این طرف مورد استفاده مردم افغانستان قرار دارد. در این ولایت چندین معدن نمک در مناطق مختلف وجود دارد. مهم‌ترین معادن نمک ولایت تخار عبارت از معدن نمک لته بند، قروق سای و ارچه کوتل کلفگان، معدن نمک تاقچه خانه نمک آب، معدن نمک در چاه آب و در ولسوالی چال می باشد. علاوه بر این در این ولایت از سالیان متمادی، آسیاب‌های نمک وجود دارد که نمک عادی را تولید می‌نمایند. سه معدن فعال نمک ولایت تخار سالانه ۷۵۰۰۰ تن نمک تولید می‌کند. قابل ذکر است که معادن نمک ولسوالی نمک آب و کلفگان، از جمله بزرگترین معادن نمک در افغانستان است که دارای اهمیت فراوان می‌باشد.

۱. معدن نمک لته بند

ولایت تخار به ساحه یک میلیون مترمربع معدن نمک لته بند را با شرکت اکاشه قرار داد کرده است. این شرکت باید به حجم ۵۰۲۸ تن در سال استخراج نماید، ولی تولیدات پائین دارد.

۲. معدن نمک قروق سای

این معدن دارای ساحه ۴۰۰۰۰۰ مترمربع بوده و حجم استخراج آن سالانه ۵۰۸۲ تن تثبیت گردیده و با شرکت اکاشه برای ده سال قرار داد شده است.

۳. معدن نمک ارچه کوتل

این معدن دارای ساحه وسیع بوده و فعلاً ساحه ۱۵ کیلومتری آن در معرض استخراج بوده، حجم استخراج سالانه آن ۵۰ هزار تن تعیین گردیده است. معدن نام‌برده برای ۱۰ سال با شرکتی به نام ویستکو قرار داد شده است (پوپل، سایت، ۱۳۹۵).

ب) معدن ذغال سنگ

معدن ذغال سنگ کلفگان در شمال گزستان واقع شده که فاصله از مرکز ولایت تخار حدوداً ۱۵ کیلومتر است. با وجود تحقیقات گسترده دربارهٔ معادن ذغال سنگ کشور، تاکنون تحقیق جامعی بر روی معدن گزستان صورت نگرفته و تنها گزارش‌های محدودی از سوی وزارت معادن و پترولیم افغانستان منتشر شده که بیشتر به‌طور کلی به معادن تخار پرداخته است.

بر اساس منوگرافی تهیه‌شده توسط پنج تن از دانشجویان دانشکدهٔ انجیری دانشگاه تخار، «معدن ذغال سنگ گزستان در کلفگان»، تنها معدن ذغال سنگ این ولایت است که حدود ۱۲ سال پیش به بخش سکتور خصوصی واگذار شده است. این معدن روزانه بین ۵۰ تا ۱۰۰ تن ذغال سنگ استخراج می‌کند و به ازای هر تن، بخش سکتور خصوصی مبلغ ۲۲۰۰ افغانی به دولت پرداخت می‌نماید. معدن دارای چهار صوف (تونل) به عمق ۲۵۰ متری است و بیش از ۱۰۰ کارگر در آن مشغول به کار می‌باشند. ذغال سنگ استخراجی در سه درجهٔ کیفی (باکیفیت، متوسط و عالی) دسته‌بندی می‌شود و مجموع ذخیرهٔ آن حدود ۵۰ میلیون تن برآورد گردیده است (بایقرا و دیگران، ۱۴۰۴: ۱۸).

درهٔ کور

«درهٔ کور»^{۱۶} واقع در قریه باستانی چنار گنجشکان، یکی از مهم‌ترین محوطه‌های باستانی ولسوالی کلفگان به شمار می‌رود. بر اساس تحقیقات انجام‌شده توسط باستان‌شناسان آمریکایی، این محوطه از قدمتی چندین هزار ساله برخوردار است. یافته‌های باستان‌شناسی به‌دست‌آمده از درهٔ کور، شواهدی از سکونت و زندگی انسان‌های نئاندرتال در این منطقه را نشان می‌دهد و اهمیت تاریخی و باستانی آن را به اثبات می‌رساند (مرادی، جلد اول، ۱۴۰۳: ۲۰۶). قریهٔ باستانی چنار گنجشکان

درهٔ کور در گویش محلی ساکنان قریه چنار گنجشکان و قریه‌های اطراف، با نام‌های «درهٔ کور» و «آغیل»^{۱۶} کور» شناخته می‌شود.

در بخش شرقی ولسوالی کلفگان واقع شده است. این قریه از سمت شرق با قریه مادابه در ولسوالی کشم ولایت بدخشان هم‌مرز است، از سمت غرب به مرکز ولسوالی کلفگان راه دارد، از شمال به قریه باغ بالا و از جنوب به قریه بابۀ درویش محدود می‌شود. قریه باستانی چنار گنجشکان در میان دو کوه بزرگ به نام‌های «کوه جگدلک» و «کوه حیدر» واقع شده است. این موقعیت جغرافیایی، بر اهمیت طبیعی و تاریخی این قریه افزوده است. بر اساس روایت‌های تاریخی، در گذشته، مسیر تاریخی جاده ابریشم از میان این قریه عبور می‌کرد و نقش مهمی در رفت‌وآمد کاروان‌های تجاری و ارتباط میان مناطق مختلف ایفا می‌نمود. امروزه نیز همین مسیر به‌عنوان شاهراه عمومی ولایت‌های تخار و بدخشان مورد استفاده قرار می‌گیرد و از مهم‌ترین راه‌های ارتباطی این دو ولایت به شمار می‌رود.

به‌قول نورالله تالقانی؛ «چنار گنجشکان در ۳۶ درجه و ۴۴ دقیقه عرض البلد شمالی و ۶۹ درجه ۵۹ دقیقه طول البلد شرقی موقعیت دارد، یکی از کانون‌های بودوباش انسان‌های نئاندرتال به شمار می‌رود. در تابستان ۱۹۶۶، گروهی از باستان‌شناسان به رهبری باستان‌شناس مشهور لوئی دوپری (Louis Dupree)، پروفیسور انسان‌شناسی از ایالات متحده آمریکا، تصمیم گرفتند تحقیقات باستان‌شناسی را در این منطقه انجام دهند. از جمله همکاران دوپری، «هاروارد» (Howard) متخصص فسیل‌های حیوانات و نیز داکتر پرکینز (D. Perkins) بودند که پیش‌تر در آق کوپریک بلخ نیز حفاریات انجام داده بودند. این پژوهشگران در پی گسترش تحقیقات خود بودند و در شمال غرب این محوطه تاریخی، دو غار دیگر نیز شناسایی شد که یکی «درۀ کور» و دیگری «مغاره هزارگوسفند» در بخش غربی بدخشان موقعیت دارد (تالقانی، ۱۳۶۱: ۲۰۰). در جریان کاوش‌های باستان‌شناسی لوئی دوپری و همکارانش در محوطه درۀ کور، واقع چنار گنجشکان ابزارهای سنگی، فسیل‌های جانوری و مجموعه انسان کشف شد. این یافته‌ها از مهم‌ترین شواهد حضور انسان در دوره پارینه‌سنگی در افغانستان به شمار می‌روند.

همچنین، آثار دوره نوسنگی در محوطه‌های دره کور و هزارگوسفند نیز شناسایی شده است. کشف نخستین مجسمه انسان متعلق به دوره پارینه‌سنگی میانه در دره کور، اهمیت باستان‌شناختی این منطقه را بیش از پیش آشکار ساخت (سایت، zendagi). در دوران حاکمیت شوری و پس از آن، کاوش‌های باستان‌شناختی در تخارستان، محوطه‌های استقرار متعددی از ادوار پارینه‌سنگی، نوسنگی، مس‌سنگی و آهن را آشکار ساخته است. مجموعه‌های سنگی بازایی‌شده از این محوطه‌ها، نشان‌دهنده تنوع فناوری ابرسازی و الگوهای معیشت جوامع پیش‌تاریخ منطقه است. بقایای سکونتگاهی، شامل استقرارگاه‌های روباز و پناهگاه‌های غاری (از جمله غارهای موستری)، در بخش‌های کوهستانی و دشت‌های هموار تخارستان شناسایی شده‌اند. کشفیات شاخص در جنوب آمودریا، شورتوگی و دره کور در چنار گنجشکان، همراه با بقایای فسیل‌شده انسانی، گواهی بر قدمت چندین هزارساله حضور انسان در این سرزمین دارند. این داده‌ها زمینه‌ساز بازسازی الگوهای مهاجرت، تطابق زیست‌محیطی و تحولات فرهنگی جوامع نخستین در تخارستان کهن به‌شمار می‌روند (مرادی، جلد اول، ۱۴۰۳: ۲۰۳). عبدالحی حبیبی در آثار خود، دره کور و چنار گنجشکان را مربوط به پنجاه هزار سال دانسته است. همان

بنابراین، قریه چنار گنجشکان یکی از قریه‌های مهم ولسوالی کلفگان ولایت تخار به‌شمار می‌رود که از موقعیت جغرافیایی ویژه‌ای برخوردار است. این قریه در ناحیه‌ای کوهستانی میان دره‌ها و ارتفاعات طبیعی قرار گرفته و از نظر طبیعی دارای چشم‌اندازهای زیبا و منابع طبیعی قابل توجه می‌باشد. چنار گنجشکان علاوه بر ویژگی‌های جغرافیایی، از نظر تاریخی نیز اهمیت دارد و در نزدیکی آن محوطه‌های باستانی مهمی شناسایی شده است که نشان‌دهنده سابقه طولانی سکونت انسان در این منطقه می‌باشد. وجود آثار تاریخی و موقعیت راهبردی این قریه، آن را به یکی از مناطق قابل توجه در ولسوالی کلفگان تبدیل کرده است. مردم این قریه عمدتاً به

زراعت و مالداری مشغول بوده و زندگی آنان با شرایط طبیعی منطقه سازگار شده است.

کوه تخت سلیمان

کوه تخت سلیمان در فراز این ولسوالی قرار داشته و از سمت جنوب به ولسوالی فرخار و از جانب شرق به ولسوالی کشم ولایت بدخشان متصل است. این کوه، که در امتداد سلسله کوه‌های هندوکش به‌شمار می‌رود، ارتفاعی بالغ بر ۲۸۰۰ متر از سطح دریا دارد.

تخت سلیمان به دلیل برخورداری از اقلیم سرد، پوشش طبیعی بکر و سرسبز، منابع آبی یخین و فراوان و نیز جوی‌بارهای خوش‌آوا، در سال‌های اخیر شمار قابل توجهی از گردشگران را از نقاط مختلف کلفگان، ولسوالی‌های همجوار و حتی ولایت‌های گوناگون کشور به سوی خود جلب کرده است. این بازدیدکنندگان با استقرار خیمه‌های سیار، ایام را در فضایی آرام و دلپذیر سپری می‌نمایند که خود گواهی بر شرایط مساعد اقلیمی و طبیعی این منطقه است.

شایان ذکر است که اهالی کلفگان به مهمان‌نوازی شهره منطقه است؛ چنانکه پیشتر نیز اشاره شد، ساکنان بومی و مالداران این منطقه در فصل تابستان به ییلاق کوچ کرده و از گردشگران با ماست و قیماق طبیعی پذیرایی می‌نمایند. این رفتار مهمان‌پسندانه که با روی‌گشاده و استقبال گرم همراه است، نشان‌های آشکار از فرهنگ اصیل مهمان‌نوازی مردم کلفگان محسوب می‌شود.

درباره نام و وجه تسمیه این کوه مشهور، روایت‌هایی میان مردم وجود دارد که از زبان بزرگان محل به‌گونه‌ای شفاهی به ما رسیده است. همچنین آقای جلدراقی در اثر منتشر نشده خود، این حکایت را چنین نقل کرده‌اند: «سلیمان پادشاه و افسانه گونه‌یی است که می‌گویند: یکی از امیران امیر تیمور به‌نام سلیمان ۶ قرن پیش با لشکر ده هزار نفری بخاطر تسخیر چین در ساحات کشم و کلفگان مستقر شده بودند

از طریق منجمین خبر مرگش را با گزیدن غوندال^{۱۷} دریافت نمود و چارهٔ نجات را می‌جست تا مکانی را برگزیند از گزند غوندال نجات یابد. این کوه با داشتن برف و نقطه بلند، بخاطر در امان ماندن و امکان زندگی برای خزندگان غیر ممکن دانسته مکانی تابستانی خویش با تخت خواب رویایی انتخاب می‌کند که مطبخ‌اش در جرشاه کشم بوده بعد از پختن غذا از آنجا از طریق دره جیم که ملازمان و لشکریان صف بسته بودند تا غذا را دست به دست سرد نشده بر این کوه می‌رساندند با گذشت روزگارش که امیر میل تناول انگور را می‌کند و دستور می‌دهد که از قندوز برایش انگور بیاورد، سپس انگور آورده شده را فارغ از تشویش درحال خوردن بوده ناگهان دیدند که غوندالی کوچکی در خوشهٔ انگور چسپیده هم‌زمان نیش می‌زند و در نتیجه امیر سلیمان جان می‌دهد بخاطر همین تخت سلیمان به نامش مسمی می‌گردد» (جلد راقی، ۱۴۰۳: ۳۷).

چنانکه پیشتر نیز اشاره شد، ولسوالی کلفگان از وجوه گوناگون اعم از پیشینهٔ پر بار تاریخی، میراث تمدنی و همچنین بسترهای طبیعی از غنایی چشمگیر برخوردار است. آثار تاریخی متعددی در این منطقه جای گرفته که گواه روشنی بر قدمت دیرینهٔ آن محسوب می‌شود. از جمله می‌توان به کهنه قلعه با قدمت در حدود سه هزار سال، فولادبیگ با پیشینهٔ نزدیک به دو هزار سال و نیز منطقهٔ چونی با عمری چندقرنه اشاره کرد (همان، ۳۶). افزون بر این، دیگر مناطق تاریخی نیز در نقاط مختلف کلفگان پراکنده‌اند که همگی مؤید جایگاه تاریخی و تمدنی این خطه‌اند.

در بعد طبیعی نیز، کوه‌های معروف پیرامون کلفگان از جمله تخت سلیمان، مومن آی، قره دونگ، اوزون قیره، آلمه‌لیک و جگده‌لیک، در فصل بهار با

نوعی خزندهٔ زهراگین.^{۱۷}

چشم‌اندازهای دل‌انگیز و هوایی معتدل و خوش، جلوه‌های ویژه به این منطقه می‌بخشند.

ویژگی‌های بشری

مردم ولسوالی کلفگان از نظر قومی عمدتاً ترک‌تبار هستند. رنگ پوست ساکنان این ولسوالی از سفید و روشن تا گندمی و تیره متغیر است و رنگ چشم بیشتر آنان سیاه و قهوه‌ای می‌باشد. مردم این منطقه به مهمان‌نوازی، سخت‌کوشی و مهربانی شهرت دارند (دانشمند تورک‌اوغلی، ۱۳۹۷: ۹۵). بر اساس احصائیه‌های موجود در سطح ولسوالی و ولایت تخار، حدود ۹۸ درصد باشندگان بومی ولسوالی کلفگان را اوزبیک‌های (قرلق) تشکیل می‌دهند. همچنین حدود یک درصد از باشندگان دارای ریشه عرب و نزدیک به یک درصد دیگر متعلق به قوم تاجیک و سایر اقوام هستند. زبان رایج و غالب مردم این ولسوالی، زبان اوزبیکی (گویش قرقلق) است. مجموعه نفوس این ولسوالی ۹۴۰۰۰ هزار تن ثبت مدیریت قریه‌جات بوده است. اما از آمار دقیق و نهایی سال‌های پسین جمعیت ولسوالی کلفگان تاکنون تعیین و منتشر نشده است. این ولسوالی در حدود ۱۱۷ قریه را در خود جا داده که معروف‌ترین آن‌ها عبارت‌اند از؛ زردآلو دره، چهارتوت، آق‌بلاق، سرآسیاب، گزستان، خرقان، ناوان، زیرشخ، چنار گنجشکان، سرقوروق، قره‌تو و باغبالا می‌باشد (جلدراقی، ۱۴۰۳: ۱۱).

کلفگان از لحاظ حوزه بزرگ مردمی به چهار بخش تقسیم شده است که عبارت از؛ حوزه گجی، حوزه قورقسایی، حوزه آق‌بلاقی و حوزه خرقانی. که در این میان پایگاه مردمی حوزه گجی اکثریت است. در منابع تاریخی، از قوم «گجی» به‌عنوان شاخه‌ای از قبایل قرقلق یاد شده است. این قوم به دو فرقه اصلی «بای‌گجی» و «میده‌گجی» تقسیم می‌شود که در ولسوالی کلفگان اکثریت جمعیت را تشکیل می‌دهند. پراکندگی سکونت گجی‌ها فراتر از کلفگان بوده و در ولسوالی‌ها و ولایت‌های گوناگون از جمله در هزار سموچ (گجی‌قیشلاق)، بغلان (گجی در دند شهاب‌الدین)، بدخشان (گجی‌قیشلاق در ارگو) و حتی در مناطقی از ایران چون

آذربایجان (گجی قلعه) و خرم‌آباد (تپه‌گجی قیشلاق) نشانه‌هایی از نام و جای این قوم بر جای مانده است. این گستردگی نام‌های مکانی، بیانگر پراکندگی جغرافیایی چشم‌گیر و احتمالاً کوچ‌روی تاریخی این قوم در پهنه کلفگان و فراتر از آن بوده است. سعید عظیمی در اثر خود که به زبان اوزبیکی نوشته شده است، با عنوان «تورکچه قیشلاق لر و اوروغ‌لر حقیده» (درباره قشلاق‌ها و تبارهای ترک) به بررسی جایگاه قوم گجی پرداخته است. وی ضمن اشاره به فهرست ۹۲ قبیله اوزبیک و تفاوت نسب‌نامه‌های موجود در منابع مختلف، یادآور می‌شود که در برخی شجره‌ها، قبیله گجی در ردیف ۳۳ ثبت شده، حال آن‌که در بعضی دیگر از این نسبت‌نامه‌ها ذکری از آن به میان نیامده است. با این همه، عظیمی تأکید دارد که همین قوم گجی، همان ساکنان کنونی ولسوالی کلفگان ولایت تخار است و در روزگار خود از جمله قبایل بزرگ و تأثیرگذار به‌شمار می‌رفته است. این منابع، افزون بر ارزش نسب‌شناختی، گواهی بر پیوند نام‌های تاریخی با زیست‌بوم‌های امروزی منطقه دارد (عظیمی، ۱۴۰۲: ۳۵).

در دو دهه اخیر، گسترش کمی و کیفی مدارس و مکاتب در ولسوالی کلفگان، همراه با اقبال روزافزون مردم به فراگیری معارف، ارتقای چشمگیر سطح سواد را به دنبال داشته است؛ به گونه‌ای که هم‌اکنون نرخ باسوادی در مناطق شهری به حدود ۷۰ درصد رسیده، در حالی که این میزان در نواحی پیرامونی میان ۴۰ تا ۵۰ درصد در نوسان است و در قریه‌های دورافتاده همچنان نسبتاً پایین باقی مانده است (جلدراقی، ۱۴۰۳: ۳۳). هم‌زمان، توسعه فناوری‌های ارتباطی و دسترسی به رسانه‌ها، شوق و ذوق عمومی را برای آموختن، پاسداشت فرهنگ بومی و توسعه زبان محلی برانگیخته است؛ پدیده‌ای که در بستر تاریخی و اجتماعی منطقه، نشان از تحولی امیدبخش در نگرش جامعه به علم و هویت دارد.

مولانا عبدالباقی مرادی یکی از شاعران این دیار به وصف کلفگان چنین سروده

است:

بنام ای کلفگان چشمه سارت	به حیرت برد مارا آبشارت
همه عالم تماشای تو دارند	تعجب می‌کند در مرغزارت
مزمین شد به رنگ زعفرانی	نمایان است در این فصل خزان
پدیدار می‌شود رنگین کمان‌ها	ز موج سبزه‌زاران در بهارت
تو داری کوه چون تخت سلیمان	به تاریخ زرین است افتخارت
نیاکانم به تو مسکن گزیند	برای زندگانی اعتبارت
برای خاطرات چیزی نوشتم	بیاد سرزمین من بکار است

بررسی پیشینه تاریخی کلفگان نشان می‌دهد که این منطقه در طول قرون متمادی، خاستگاه و زیست‌گاه صوفیان و عارفان نام‌آوری چون شیخ ابوالحسن خرقانی، ابراهیم خواجه و سید میر حسین ولی بوده، داملا عرب گزستانی همچنین زیارتگاه موسوم به «سنگ پیغمبر» از دیگر نشانه‌های عرفانی آن به‌شمار می‌رود. اگرچه پرداختن به هریک از این شخصیت‌ها و مکان‌ها، خود مجالی مستقل می‌طلبد، در این نوشتار کوشش می‌شود تا به‌عنوان نمونه‌ای شاخص، زیارتگاه شیخ ابوالحسن خرقانی مورد بررسی قرار گیرد. این گزیدگی، نه از سر کمرنگ‌انگاری دیگر بزرگان، بلکه بنا بر ضرورت اختصار و امکان بسط تحلیلی دقیق‌تر در باب یکی از مهم‌ترین حلقه‌های عرفانی این دیار است.

زیارت‌گاه شیخ ابوالحسن خرقانی

زیارت شیخ ابوالحسن خرقانی در قریه خرقان ولسوالی کلفگان ولایت تخار موقعیت دارد. اما درباره زادگاه و زیارت شیخ بزرگ روایات مختلف وجود دارد. در برخی منابع ایرانی زیارت‌گاه خرقانی و بسطامی در شهر تالقان کشور ایران یاد نموده‌اند و در برخی منابع مرقد وی را در ولایت پکتیا قید نموده است. درحالی‌که بعضی مورخین و نویسندگان با شواهد عینی و با تثبیت حدود اربعه و مسافت بین تالقان-خرقان ولسوالی کلفگان را خواستگاه این بزرگواران می‌شمارند. غلام سخی جلدراقی

نویسنده اثر «سیری تاریخی و اجتماعی کلفگان» تاکید می کند که: «تاریخ گواه است که تالقان در حمله چنگیزخان و مسمی شدن این منطقه بعد از مقاومت های مردمی که نهرها پر از خون می گردد تا ترکیب اسم «توله قان یا توللی قان»^{۱۸} را به خود می گیرد» (جلدراقی، ۱۴۰۳: ۴۳). روایات مختلفی از بزرگان منطقه کلفگان که از نسل به نسل و سینه به سینه تا امروز به گوش ما رسیده است بعید از حقیقت نیست. باتوجه به این یک باب مکتب در مرکز ولسوالی کلفگان تحت نام «لیسه ابوالحسن خرقانی» مسمی است که دهه ها به این سو جهت آموزش و پرورش نونهالان به عهده دارد.

علی بن جعفر معروف به خواجه ابوالحسن خرقانی متولد سال ۳۴۸-۴۲۳ ق. در خرقان است. گویند چون محمود غزنوی در جنگ خوارزم پیروز شد و آواز حق شناسی و خداجویی و کرامات خرقانی را شنید به خرقان آمد تا وی را ملاقات نماید. این حکایت را صاحب نظر مرادی در کتاب خود «تاجیکان خراسان تاریخ، فرهنگ و سرنوشت/جلد دوم» به نقل از کتاب «تذکره الاولیا» اثر شیخ فریدالدین عطار چنین نوشته است: سلطان خرقان آمد و یکی دو روز بیاسود، کسی را نزد شیخ خرقانی فرستاد و گفت برو شیخ را ترغیب کن و به ملاقات ما آید، اگر نیامد این آیت را بخوان «اطیعوالله واطیعوالرسول واولی الامر منکم» فرستاده آمد و پیام را گفتم. شیخ عذر خواست وی آیت را خواند. شیخ گفت ما چنان در اطیعوالله مصروفیم که هنوز به اطیعوالرسول نرسیده ایم، تا چه رسد به اولی الامر. سلطان لباس سلطنتی را بر ایاز پوشانید و خود در لباس اسلحه داران به راه افتاد و ایاز را امر داد که پیشتر از خودش باشد. چون به خدمت رسید، شیخ با استقبال ایاز بر نخاست و در وی ننگریست و دست سلطان را گرفته گفت: آن را که بر خلق جهان پیشی داده اند تویی، پیش او بنشین، سلطان در تعجب شد و بنشست و چند ساعت در خدمت شیخ بود

توله قان یا توللی قان، کلمه اوزبیکی بوده که به معنای خون پر شدن است.^{۱۸}

و از مواعظ و حکم وی مستفید شد. چون برخاست بدره زر نزد شیخ گذاشت و التماس نمود که شیخ آن را قبول کند، شیخ پاره نان جوین که از خوراک خودش بود، نزد سلطان گذاشت که بخورد سلطان هرچه وشید نان از گلویش فرو نرفت. شیخ گفت: چنانکه این لقمه ترا گلوگیر می‌شود، این بدره ما را در گلو نیز فرو بندد آن را به مستحقان بخش کن (مرادی، جلد دوم، ۱۴۰۳: ۸۳۶). بر بنیاد روایت‌های موجود، نگارنده با یکی از بزرگان قریه خرقان مصاحبه کرده و وی نیز همین ماجرا را تأیید نموده گفته است: «سلطان محمود غزنوی، پس از لشکرکشی به هند و عدم توفیق در آن نبرد، عازم مناطق بدخشان و تخار می‌شود تا به دیدار عرفا و مشایخ وقت نائل آید. پس از ملاقات با شیخ ابوالحسن خرقانی، آن عارف نامدار، برای سلطان دعا فرمود و یک چپن نیز به او هدیه می‌کند و در لشکرکشی بعدی، سلطان محمود موفق به فتح هند می‌گردد. همچنین در برخی منابع آمده است که سلطان تصریح کرده: «از تالقان به سوی خرقان خواهیم رفت» (مصاحبه: سعادت اوغلو، ۱۴۰۵/۴/۱۷). این شواهد و روایت‌ها همگی حاکی از آن است که زادگاه اصلی شیخ ابوالحسن خرقانی، قریه خرقان در ولسوالی کلفگان بوده است.

ابوالحسن خرقانی با دانشمندان، علما و شیوخ زمانش چون، شیخ ابو سعید فضل الله ابوالخیر، ابو علی سینا، سلطان محمود غزنوی، شیخ السلام خواجه عبدالله انصاری، ناصر خسرو دهلوی، شیخ یحیی سجستانی، خواجه ابو عبدالله طاقی، شیخ ابولیت فوشنجی، شیخ ابو عبدالله مالانی و دیگران، در ارتباط بوده است.

چنانچه مولانای بلخی در اثر بی‌نظیر خویش با عنوان «قول رسول صلی الله علیه و آله وسلم که انی لاجد نفس الرحمن من قبل الیمن» در مورد شیخ الخرقانی چنین می‌گوید:

تاچه گفت از وحی غیب آن شیرمرد
کندر این ده شهرپاری می‌رسد
می‌زند بر آسمان‌ها خرگهی
از من او اندر مقام افزون بود
حیله‌اش وا گفت ز ابرو و ذقن
یک به یک وا گفت از گیسو و رو
از صفات و از طریق و جا و بود
نور او بالای سقف هفتمین

این سخن پایان ندارد باز گرد
گفت: زین سو بوی یاری می‌رسد
بعد چندین سال میزاید شهی
رویش از گلزار حق گلگون بود
چیست نامش؟ گفت: نامش ابوالحسن
قد او و رنگ او و شکل او
حیله‌های روح او را هم نمود
جسم او همچون چراغی بر زمین

(بلخی، ۱۳۸۳: ۱۱۶-۱۱۷)

این منظومه، یک پیر یا عارف روشن‌بین، با الهام از غیب، آمدن روحانی را پیش‌بینی می‌کند. مقصد اصلی این شعر، بشارت ولادت «شیخ ابوالحسن خرقانی» است که با نشانه‌هایی همچون نام «ابوالحسن»، چهره‌ی نورانی و جایگاه والای روحانی‌اش معرفی می‌شود. توصیف جزئیات ظاهری (قد، رنگ و شکل) و بیان ویژگی‌های باطنی او (هم‌چون چراغی بر زمین و نوری فراتر از آسمان)، نشان‌دهنده‌ی این است که تولد او نه یک رخداد معمولی، بلکه طلوع حقیقتی آسمانی در کالبدی انسانی است. در واقع، شاعر با زبانی نمادین و با بهره‌گیری از پیش‌گویی عارفانه، این ولادت را پیوندی میان زمین و ملکوت معرفی می‌کند و بدین‌ترتیب، جایگاه عرفانی خرقانی را در سلسله‌ی اولیای الهی به تصویر می‌کشد. ویا در شعر ذیل حضرت مولانا، پیش‌گویی تولد ابوالحسن خرقانی را پس از مرگ

بایزید بسطامی مژده می‌دهد و در مورد ویژگی‌هایش نیز چنین می‌نویسد:

از عدم پیدا شد و مرکب بتاخت
بوالحسن، بعد وفات بایزید
آن‌چنان آمد که آن شه گفته بود
از چه محفوظ است؟ محفوظ از خطا
وحی حق، والله اعلم بالصواب

زاده شد آن شاه و نرد ملک باخت
از پس آن سال‌ها آمد پدید
جمله‌ی خواهی او، ز امساک وجود
لوح محفوظ است او را پیشوا
نی نجوم است، نه رمل و نه خواب

(بلخی، بی‌تا: ۵۹۲)

به هر روی، در گذشته آیین‌های زیارتی محلی در مناطق گوناگون کلفگان رواج داشته است. این آیین‌ها غالباً با مجموعه‌ای از مناسک نمادین همراه بودند که در روزهای مشخصی از هفته، به‌ویژه روز چهارشنبه، به‌جا آورده می‌شدند. از جمله این مراسم می‌توان به آویختن پارچه‌های رنگارنگ بر فراز زیارت‌گاه‌ها، افروختن چراغ‌های پیه‌سوز (روغنی)، قربانی کردن جانورانی چون گوسفند و ماکیان، توزیع نذور نظیر کلوچه‌های روغنی و شیرینی و پاکیزه‌سازی (جاروب) پیرامون مکان‌های متبرکه اشاره کرد. شایان ذکر است که غالب زائران را قشر زنان تشکیل می‌دادند که با توسل و نیایش، حل مسائل و دشواری‌های خویش را از این زیارت‌گاه‌ها مسئلت می‌جستند.

اما در دو دهه اخیر، تحولاتی چشمگیر در این زمینه رخ داده است. با گسترش حضور علمای دینی و ترویج گفتمان اصلاحی مبتنی بر متون و آموزه‌های رسمی، این زیارت‌گاه‌ها به تدریج با انتقاد و نهی شرعی مواجه شدند. در نتیجه، بسامد مراجعه به این مکان‌ها کاهش یافته و بسیاری از آنها عملاً متروک یا کمرونق گردیده‌اند؛ تحولی که از منظر جامعه‌شناسی دین، نمودی از گذار از سنت‌های محلی به سوی الگوهای هنجاری رسمی‌تر به شمار می‌رود.

نتیجه

نتایج این پژوهش نشان می‌دهد که ولسوالی کلفگان از نظر جغرافیایی، تاریخی، اقتصادی و فرهنگی، از مناطق مهم ولایت تخار به‌شمار می‌رود. نام «کلفگان» ریشه در زبان ترکی-اوزبکی «کپه» و «کان» دارد که بیانگر پیشینه سکونت و شیوه‌های سنتی زندگی در این منطقه است. موقعیت جغرافیایی مناسب، اراضی حاصل‌خیز و شرایط اقلیمی مساعد، زمینه رونق زراعت، باغداری و مالداري را فراهم ساخته و تولید انواع غله‌جات، سبزیجات و میوه‌های باکیفیت، به‌ویژه سیب کلفگان، جایگاه اقتصادی این ولسوالی را تقویت کرده است. افزون بر آن، وجود معادن نمک در

لته‌بند، قروق‌سای و ارچه‌کوتل، ظرفیت‌های معدنی منطقه را نشان می‌دهد. یافته‌های تاریخی و باستان‌شناختی، به‌ویژه محوطه باستانی «دره کور» در قریه چنار گنجشکان، بیانگر قدمت چندین هزار ساله سکونت انسان در این منطقه است. همچنین، حضور آثار تاریخی، زیارتگاه‌ها و شخصیت‌های برجسته عرفانی، از جمله شیخ ابوالحسن خرقانی، شیخ عرب گزستان، ابراهیم خواجه و سید میر حسین ولی، نشان می‌دهد که کلفگان علاوه بر ظرفیت‌های طبیعی و اقتصادی، از جایگاه ارزشمند تاریخی، فرهنگی و معنوی نیز برخوردار است. از این‌رو، حفاظت از میراث تاریخی و فرهنگی، بهره‌برداری اصولی از منابع طبیعی و معرفی ظرفیت‌های این ولسوالی، می‌تواند در توسعه پایدار و تقویت هویت تاریخی و فرهنگی آن نقش مؤثری ایفا کند.

مآخذ

- ۱- بایقرا و دیگران. (۱۴۰۴)، معدن ذغال سنگ گزستان کلفگان. منوگراف، دانشگاه تخار. اثر ناچاپ.
- ۲- بلخی، مولانا جلال‌الدین. (۱۳۸۳)، مثنوی معنوی. چاپ پانزدهم. انتشارات: امیر کبیر. تهران-ایران.
- ۳- بلخی، مولانا جلال‌الدین. (بی‌تا). مثنوی معنوی. تایپ و تصحیح از نسخه «کلاله خاور» توسط حسین گُرد، نسخه الکترونیکی.
- ۴- بی‌نام. (1398)، اطلس خطرات حوادث در افغانستان. وزارت دولت در امور رسیدگی به حوادث. کابل-افغانستان.
- ۵- تالقانی، نورالله. (۱۳۶۱)، افغانستان ما قبل آریایی‌ها. ناشر: ریاست کمیته دولتی طبع و نشر جمهوری دموکراتیک افغانستان. کابل-افغانستان.
- ۶- جلدراقی، غلام سخی. (۱۴۰۳)، سیر تاریخی و اجتماعی کلفگان. اثر ناچاپ.
- ۷- دانشمند تورک‌اوغلی، سلطان مسعود. (۱۳۹۷)، تاریخ و فرهنگ ترکان قرلق. ناشر: مطبعه صنعتی خالد. کابل-افغانستان.

۸- سیدی، عبدالواحد. (۱۳۹۳)، بازشناسی افغانستان (تاریخ رویدادهای سیاسی و اقتصادی و روابط اجتماعی خراسان-افغانستان و کشورهای هم‌مردیف آسیایی). جلد هشتم. مزارشریف. افغانستان.

۹- عظیمی، سعید. (۱۴۰۲)، تورکچه قیشلاق‌لر و اوروغ‌لر حقیده. جلد اول، مزارشریف-افغانستان.

۱۰- مرادی، صاحب‌نظر. (۱۴۰۳)، تاجیکان خراسان (تاریخ، فرهنگ و سرنوشت). جلد اول، انتشارات بدخشان. چاپ: معین، مشهد-ایران.

۱۱- مرادی، صاحب‌نظر. (۱۴۰۳)، تاجیکان خراسان (تاریخ، فرهنگ و سرنوشت). جلد دوم، انتشارات بدخشان. چاپ: معین، مشهد-ایران.

سایت‌ها:

۱۲- پوپل، کریم. (۱۳۹۵)، معادن نمک در افغانستان. سایت پژواک. مراجعه: ۱۷ سرطان ۱۴۰۵ هـ. ش. دسترسی به سایت:

<https://pajhwok.com/fa/opinion/%D9%85%D8%B9%D8%A7%D8%AF%D9%86-%D9%86%D9%85%DA%A9-%D8%AF%D8%B1-%D8%A7%D9%81%D8%BA%D8%A7%D9%86%D8%B3%D8%AA%D8%A7%D9%86>

۱۳- نخستین زیستگاه‌های بشر عصر حجر در افغانستان، مراجعه: ۱۰ سرطان ۱۴۰۵ هـ. ش، دسترسی به سایت:

https://www.zendagi.com/new_page.htm۱۶۸

مصاحبه:

۱۴- حبیب الرحمن سعادت اوغلو، ماستر روابط بین الملل، باشنده خرقان ولسوالی کلفگان، چهارشنبه ۱۷ سرطان ۱۴۰۵ هـ. ش. توسط نویسنده مقاله هذا.

څېړنوال وجيه الله ظهير

پر افغانستان د امريکا متحده ايالاتو د يرغل سياسي

لاملونه

Political Causes of the United States' Political Invasion of Afghanistan

Researcher: Wajihullah Zahir

Abstract

The United States' invasion of Afghanistan is considered one of the significant events in Afghanistan's contemporary political history. This study aims to identify and analyze the major political causes of the invasion. The study employs a historical-analytical method, with information collected from library-based sources. The findings indicate that several factors played an important role in the United States' military action, including Afghanistan's political conditions at the time, political disagreements between the Islamic Emirate and the United States, the presence of al-Qaeda and the issue of handing over Osama bin Laden, changes in U.S. foreign policy following the September 11 attacks, international political support, and Afghanistan's geopolitical significance. The study concludes that the invasion was not the result of a single political cause; rather, it emerged from the interaction of several domestic and external political causes and had profound

effects on Afghanistan's national sovereignty and independence.

Keywords: Afghanistan, United States, Islamic Emirate, Political Causes, Geopolitics.

لنډيز

د امریکا یرغل د افغانستان په معاصر سیاسي تاریخ کې له مهمو پېښو څخه گڼل کېږي. د دې څېړنې موخه د دغه یرغل د مهمو سیاسي لاملونو پېژندنه او شننه ده. په دې څېړنه کې له تاریخي او تحلیلي مېتود څخه کار اخیستل شوی او معلومات یې له کتابتوني سرچینو څخه راټول شوي دي. د څېړنې موندنې ښيي چې د امریکا د پوځي اقدام تر شا د افغانستان د هغه وخت سیاسي شرایط، د اسلامي امارت او امریکا ترمنځ سیاسي اختلافات، د القاعدې حضور او د اسامه بن لادن د سپارلو موضوع، د سپټمبر تر یوولسمې نېټې وروسته د امریکا په بهرني سیاست کې رامنځته شوي بدلونونه، نړیوال سیاسي ملاتړ او د افغانستان جیوپولیتیک اهمیت مهم رول درلود. څېړنه دې پایلې ته رسېږي چې دغه یرغل د یو واحد سیاسي لامل پایله نه وه، بلکې د یو شمېر کورنیو او بهرنیو سیاسي لاملونو د متقابل اغېز په پایله کې رامنځته شو او د افغانستان پر حاکمیت او خپلواکۍ یې ژورې اغېزې پرېښودې. **کلیدي کلیمې:** افغانستان، امریکا، اسلامي امارت، سیاسي لاملونه، جیوپولیتیک.

سریزه

افغانستان د خپل ځانگړي جیوپولیتیک موقعیت، کورنیو سیاسي بدلونونو او د نړیوالو قدرتونو د سیالیو له امله د معاصر تاریخ په بېلابېلو پړاوونو کې د مهمو سیاسي او پوځي پېښو شاهد پاتې شوی دی. پر افغانستان د امریکا متحده ایالاتو پوځي یرغل هم له هغو مهمو پېښو څخه دی چې د افغانستان پر سیاسي، امنیتي او ټولنیز حالت او پر سیمه یې د پام وړ اغېز وکړ.

د دغه يرغل پر مهال اسلامي امارت د افغانستان پر ډېرو برخو حاکميت درلود او د هېواد د سياسي نظام چارې يې پر مخ وړلې، خو له ډېرو هېوادونو سره يې سياسي او ډيپلوماتيکې اړيکې محدودې وې او نړيوال رسميت يې هم پراخ نه و. دغه وخت په افغانستان کې د القاعدې حضور او د اسامه بن لادن د سپارلو موضوع د اسلامي امارت او امريکا متحده ايالاتو ترمنځ له مهمو اختلافي مسئلو څخه وه. د دغو اختلافاتو دوام د دواړو لورو ترمنځ د اړيکو د خرابوالي سبب شو او د افغانستان بهرنی سياسي وضعيت يې هم اغېزمن کړ.

د سپټمبر د يوولسمې نېټې تر بريدونو وروسته د امريکا په بهرني او امنيتي سياست کې د پام وړ بدلون رامنځته شو او افغانستان د امريکا د پوځي اقدام اصلي هدف وگرځېد. د بوش د کترین، د نړيوال ايتلاف جوړېدل، د امريکا د اقدام نړيوال ملاتړ او د افغانستان جيوپوليتيک موقعيت هغه مهم بهرني شرايط وو چې د پوځي يرغل په رامنځته کېدو کې يې ونډه لرله. امريکا دغه اقدام د خپلې امنيتي تگلارې او د احتمالي گواښونو د مخنيوي په چوکاټ کې توجیه کاوه؛ خو د افغانستان له نظره، پر يوه خپلواک هېواد د بهرني ځواک پوځي مداخله د حاکميت او خپلواکۍ له اصولو سره تړلې مهمه سياسي او حقوقي مسئله وه.

د دې پېښې پايلې يوازې د حکومتونو ترمنځ پر سياسي اختلافاتو محدودې نه شوې، بلکې افغان ولس د جگړې، مرگ ژوبلې، ويجاړيو او پراخو بشري او مادي زيانونو له درنو پايلو سره مخامخ شو. له همدې امله، د افغان ولس د حاکميت او خپلواکۍ پر وړاندې د بهرني پوځي يرغل اغېزې د دې پېښې د ارزونې مهم اړخ جوړوي او د جگړې په پايلو کې د افغان ولس مظلوميت له پامه نه شي غورځول کېدای.

د څېړنې موخه

د دې څېړنې موخه پر افغانستان د امريکا د پوځي يرغل د کورنيو او بهرنيو سياسي لاملونو پېژندنه او تحليل دی.

د خپرنې مېرْمیت

د دې خپرنې مېرْمیت په دې کې دی چې د امریکا د پوځي یرغل تر شا مهم سياسي لاملونه روښانه کوي او د افغانستان د معاصر سياسي تاريخ د مهمې پېښې په درک کې مرسته کوي.

د خپرنې مېتود

په دې خپرنه کې له تاريخي - تحليلي مېتود څخه کار اخېستل شوی دی. اړوند معلومات د کتابتوني سرچينو له لارې راټول شوي او د تاريخي اسنادو، کتابونو، علمي اثارو او نورو اړوندو سرچينو پر بنسټ تحليل شوي دي.

د خپرنې پوښتنې

اصلي پوښتنه

پر افغانستان د امریکا د پوځي یرغل مهم سياسي لاملونه کوم وو؟

فرعي پوښتنې

۱. د یرغل په رامنځته کېدو کې د افغانستان د هغه مهال کورنيو سياسي شرايطو او د اسلامي امارت دريځ څه رول درلود؟
۲. د سپټمبر د يوولسمې پېښې، د بوش دکتريڼ، نړيوال ايتلاف او د افغانستان جيوپوليتيک موقعيت د امریکا د پوځي یرغل په رامنځته کېدو کې څه رول درلود او له بهرنيو سياسي لاملونو سره يې اړيکه څه وه؟

د خپرنې جوړښت

د دې خپرنې مطالب د موضوع د روښانتيا او منظمې خپرنې لپاره په دوو اساسي برخو کې تنظيم شوي دي. په لومړۍ برخه کې د امریکا د پوځي یرغل کورني سياسي لاملونه خپرل شوي دي. په دې برخه کې د اسلامي امارت رامنځته کېدل او د واکمنۍ لنډه پېژندنه، د اسلامي امارت سياسي انزوا او د نړيوال رسميت محدوديت،

او په افغانستان کې د القاعدې حضور او د اسامه بن لادن د سپارلو پر سر اختلاف تر بحث لاندې نیول شوي دي.

په دویمه برخه کې د امریکا د پوځي یرغل بهرني سیاسي لاملونه خپرل شوي دي. په دې برخه کې د سپټمبر د ۱۱ مې پېښې او د بوش دکتړین، د نړیوال ایتلاف جوړېدل او د امریکا د پوځي اقدام نړیوال سیاسي ملاتړ، او د افغانستان جیوپولیتیک اهمیت او د امریکا سیمه ییزې ستراتیژیکې موخې خپرل شوي دي. په پای کې د خپرني مهمې موندنې او پایله وړاندې شوې ده. د خپرني د همدې جوړښت له مخې، په لومړۍ برخه کې د امریکا د پوځي یرغل کورني سیاسي لاملونه خپرو.

لومړۍ: پر افغانستان د امریکا د یرغل کورني سیاسي لاملونه

د امریکا د یرغل د کورنیو سیاسي لاملونو د روښانولو لپاره د افغانستان د هغه وخت د داخلي سیاسي وضعیت خپرنه اړینه ده. په دې دوره کې د اسلامي امارت واکمني، محدود نړیوال رسمیت او سیاسي اړیکې، په افغانستان کې د القاعدې حضور او د اسامه بن لادن د سپارلو پر سر اختلاف هغه مهمې مسئلې وې چې له امریکا سره یې د افغانستان پر سیاسي اړیکو اغېز درلود. له همدې امله، په دې برخه کې د دغو موضوعاتو تاریخي شالید او سیاسي اغېزې خپرل کېږي.

۱- د اسلامي امارت رامنځته کېدل او د واکمنۍ لنډه پېژندنه

د شلمې پېړۍ په وروستیو کلونو کې د افغانستان اوږدې کورنۍ جگړې او سیاسي بې ثباتۍ د مرکزي حکومت واک کمزوری کړ او هېواد یې له سختو سیاسي او امنیتي ستونزو سره مخامخ کړ. په دغو شرایطو کې د طالبانو اسلامي غورځنگ (اسلامي امارت) رامنځته شو او په تدریج سره یې د افغانستان په بېلابېلو سیمو کې خپل نفوذ پراخ کړ.

انديشمند ليکي، اسلامي امارت په ۱۳۷۳ ل. کال کې په کندهار کې د يو سياسي او پوځي جريان په توگه رامنځته شو چې د سني حنفي مذهب پر بنسټ ولاړ و(انديشمند، ۱۳۹۲، ۲۰۹ مخ.).

د غورځنگ د رامنځته کېدو او پراختيا په بهير کې د ملا محمد عمر مجاهد مشرۍ مهم رول درلود، نوموړي د شوروي د يرغل پر مهال خپل جهادي فعاليت پيل کړی و، او وروسته يې په کندهار کې د ديني عالمانو او جهادي کسانو ترمنځ پراخ نفوذ پيدا کړ. د غورځنگ له رامنځته کېدو سره يې مشري پر غاړه شوه او د ياد سياسي او پوځي جريان بهير يې رهبري کړ. وروسته، د اسلامي امارت د واکمنۍ پر مهال، د «اميرالمؤمنين» په توگه د هغه رهبري تثبيت شوه. نوموړي نسبتاً په لنډه موده کې د هېواد په ډېرو سيمو کې د اسلامي امارت واک ټينگ کړ (صفاري، ۱۳۹۸، ۳۰۷ مخ.).

د اسلامي امارت د رامنځته کېدو پر مهال د افغانستان سياسي او امنيتي حالت د تحريک د وياند(وکيل احمد متوکل) له څرگندونو په ښه ډول تر يو بريده معلومېږي. نوموړي له عربي ژبې «المجله» مجلې سره په هغه مرکه کې چې د ۱۹۹۶ ز. کال د اکتوبر په ۲۳ مه خپره شوې، ويلي چې د مجاهدينو له واک ته رسېدو وروسته د افغانستان خلکو د سولې او ثبات تمه لرله، خو په کابل کې د واک پر سر د بېلابېلو ډلو او مشرانو ترمنځ نښتو دغه تمه کمزورې کړه. د نوموړي په وينا، د همدې وضعيت په غبرگون کې د طالبانو په نوم د ديني مدرسو يوې ډلې پرېکړه وکړه چې د موجودو ناامنيو پر وړاندې غبرگون ونښي او د کندهار د خلکو ستونزو ته د پای ټکی کېږدي. د امارت د چارو له پراخېدو سره هغوی د هېواد په گڼو سيمو کې خپل واک ټينگ کړ او په کندهار کې يې د خپل نفوذ بنسټ پياوړی کړ (پژواک، لاديان او حسني، ۱۳۸۹ مخ.).

خواتي، پر دې باور دی چې طالبان د شريعت د پلي کولو، د امنيت د ټينگښت او د افغانستان د جغرافيايي يووالي د ساتنې په شعار راڅرگند شول. د نوموړي په وينا، په هغو سيمو کې چې طالبانو واک ترلاسه کړ، د وسله والو ډلو او سيمه ييزو

پاتکونو د نفوذ په کمولو سره یې امنیت ټینګ کړ، چې په پایله کې یې د خلکو ملاتړ ترلاسه کړ او نفوذ یې پراخ شو. له دې لیدلوري، د امنیت ټینګښت او د وسله‌والو ډلو د نفوذ محدودول د اسلامي امارت د لومړنیو بریاوو له مهمو لاملونو څخه ګڼل کېدای شي (خواتي، ۱۳۸۹، ۳۲۱ مخ.).

ابراهیم عطایي د اسلامي امارت د چارو د لومړنیو موخو په اړه لیکي چې د امنیت ټینګښت، د فساد او وسله‌والو ډلو پر وړاندې مبارزه او د خلکو د ستونزو کمول د هغوی له لومړنیو موخو څخه وو؛ خو د نفوذ او دولتي واک له پراخېدو سره یې سیاسي موخې هم پراخې شوې. د نوموړي په وینا، دغه غورځنګ د مجاهدینو د اسلامي دولت پر ځای اسلامي امارت رامنځته کړ او د اسلامي حکومت، د شریعت د تطبیق، د امنیت او پولو د ساتنې، د اقتصادي نظام د اسلامي کولو او د هېواد د بیارغونې موخې یې مطرح کړې. په دې توګه، د طالبانو غورځنګ له یوه محدود امنیتي او ټولنیز جریان څخه د یو پراخ سیاسي نظام د جوړولو پر لور وده وکړه (عطایي، ۱۳۸۳، ۳۸۸-۳۸۷ مخونه).

له پورته بحث څخه څرګندېږي چې د اسلامي امارت راڅرګندېدل د اوږدو کورنیو جګړو، د مرکزي واک کمزورتیا او د سیاسي نظم د نشتون له شرایطو سره تړاو درلود. اسلامي امارت په همدې شرایطو کې د امنیت، سیاسي نظم او د شریعت د تطبیق موخې مطرح کړې او د هېواد پر ډېرو برخو یې واک ټینګ کړ. د دوی د واکمنۍ له پراخېدو سره د افغانستان بهرني سیاست هم بدلون وموند، خو له ډېرو هېوادونو سره محدودو اړیکو د اسلامي امارت سیاسي انزوا او د نړیوال رسمیت محدودیت رامنځته کړ، چې په راتلونکې برخه کې به وڅېړل شي.

۲ - د اسلامي امارت سیاسي انزوا او د نړیوال رسمیت محدودیت

د هر حکومت نړیوال دریځ تر ډېره له نورو هېوادونو سره د سیاسي او ډیپلوماتیکو اړیکو او نړیوالو بنسټونو کې د هغه له حضور سره تړاو لري. اسلامي امارت هم د خپلې

لومړۍ واکمنۍ پر مهال له محدود نړيوال رسميت او سياسي انزوا سره مخامخ و، چې له ډېرو هېوادونو او نړيوالو سازمانونو سره يې د عادي اړيکو د پراختيا مخه ونیوله. سره له دې چې اسلامي امارت د واک له ترلاسه کولو وروسته د افغانستان ډېره برخه تر خپل واک لاندې راوسته، خو په نړيواله کچه يې پراخ رسميت ترلاسه نه کړ. يوازې پاکستان، سعودي عربستان او متحده عربي اماراتو د اسلامي امارت حکومت په رسميت وپېژاند. د رسميت پېژندنې دغه محدود وضعیت يې نړيوال دريځ کمزوری کړ او له ډېرو هېوادونو سره يې د رسمي ډيپلوماتيکو اړيکو د پراختيا زمینه محدوده شوه (صفاري، ۱۳۹۸، ۳۰۸ مخ.).

په ملگرو ملتونو کې د افغانستان د استازيتوب موضوع هم د دې محدود نړيوال رسميت څرگنده بېلگه وه. سره له دې چې اسلامي امارت په افغانستان کې واک درلود، د ملگرو ملتونو په سازمان کې د افغانستان څوکۍ ورته ونه سپارل شوه او د پخواني حکومت استازی په دغه سازمان کې پاتې شو. د افغانستان د څوکۍ د استازيتوب مسلې وښوده چې اسلامي امارت په نړيواله کچه د افغانستان د حکومت په توگه پراخ رسميت نه درلود (صفاري، ۱۳۹۸، ۳۲۳ مخ.).

دغه راز د نړيوال رسميت د محدوديت ترڅنگ، ملگرو ملتونو د اسلامي امارت پر وړاندې يو لړ بنديزونه هم لگولي وو. د سپټمبر له پېښې مخکې پر ځينو لوړپوړو چارواکو د سفر محدوديتونه، د وسلو د ترلاسه کولو بنديزونه او په بهرنيو هېوادونو کې د هغوی د شتمنيو او مالي حسابونو کنگل کېدل، د دغو بنديزونو له مهمو برخو څخه وو. يادو اقداماتو له نړيوال نظام سره د افغانستان تعامل نور هم محدود کړ او د سياسي انزوا د دوام زمینه يې برابره کړه (پيکار، ۱۳۸۹، ۲۹۳ مخ.).

د نړيوالو هېوادونو له لوري مطرح شوې سياسي غوښتنې هم د اسلامي امارت د نړيوال منل کېدو پر بهير اغېز درلود. د حکومت د جوړښت، بشري حقونو، د ښځو د کار او زده کړو او سياسي مشارکت په اړه د بېلابېلو هېوادونو او نړيوالو بنسټونو

غوښتنې د دواړو لورو ترمنځ د اختلاف له موضوعاتو څخه وې او د اسلامي امارت د رسمیت بهیر یې له ستونزو سره مخامخ کړی و (زرملاوال، ۲۰۰۹، ۱۶۰ مخ). د دغو سیاسي او ډیپلوماتیکو محدودیتونو اغېز او په بهرنیو هېوادونو کې د افغانستان د استازولویو په فعالیتونو کې هم څرګند و. په ګڼو هېوادونو کې د افغانستان ډیپلوماتیکې استازولۍ فعالې نه وې او له بهرنیو هېوادونو سره د افغانستان رسمي تعامل محدود پاتې و. د هغه مهال د بهرنیو چارو د وزیر (وکیل احمد متوکل) د څرګندونو له مخې، له نړۍ سره د افغانستان بهرنۍ اړیکې محدودې وې او په بهرنیو هېوادونو کې د افغانستان استازولۍ هم ډېرې کمې وې (صفاري، ۱۳۹۸، ۲۲۳ مخ).

له امریکا سره د اړیکو وضعیت هم د دې سیاسي انزوا یوه مهمه بېلګه وه. که څه هم د کلینټن ادارې له اسلامي امارت سره د ځینو موضوعاتو په اړه مذاکراتي اړیکې لرلې، خو دغه اړیکې د رسمي ډیپلوماتیکو اړیکو د عادي کېدو سبب نه شوې. په ۱۹۹۷ ز. کال په کابل کې د امریکا سفارت وتړل شو او تر دې وروسته د دواړو لورو ترمنځ رسمي ډیپلوماتیک تعامل نور هم محدود شو (Katzman, 2011, p. 5).

همدارنګه، امریکا له ۱۹۹۸ ز. کال وروسته د افغانستان لپاره د یو پراخ بنسټه حکومت پر جوړېدو ټینګار کاوه او غوښتل یې چې په دغه سیاسي جوړښت کې د اسلامي امارت ترڅنګ نورو افغان سیاسي جریانونو ته هم ونډه ورکړل شي. د ۲۰۰۱ ز. کال د اګست په دویمه د دواړو لورو ترمنځ په خبرو کې د پراخ بنسټه حکومت، د لویې جرګې د جوړولو او د پخواني پاچا محمد ظاهر د ونډې موضوعات هم مطرح شول (خرم، ۱۳۹۸، ۱۴۷ مخ).

په ټولیز ډول ویلای شو چې د اسلامي امارت محدود نړیوال رسمیت، نړیوال بندیزونه، کمزورې ډیپلوماتیکې اړیکې او له بېلابېلو بهرنیو لورو سره سیاسي اختلافاتو د افغانستان نړیوال سیاسي دریځ محدود کړی و. له امریکا سره د دغو اختلافاتو ترڅنګ، په افغانستان کې د القاعدې حضور او د اسامه بن لادن د سپارلو پر سر

اختلاف هم د دواړو لورو ترمنځ سياسي واټن زيات كړى و، چې په دې برخه كې به يې مهم اړخونه وڅېړو.

۳- په افغانستان كې د القاعدې حضور او د اسامه بن لادن د سپارلو پر سر اختلاف

د اسلامي امارت د واكمنۍ پر مهال په افغانستان كې د القاعدې حضور او د اسامه بن لادن پاتې كېدل د اسلامي امارت او امريكا ترمنځ د اختلاف له مهمو موضوعاتو څخه وو. په ځانگړي ډول، امريكا ته د بن لادن د سپارلو پر سر د دواړو لورو اختلاف ورو ورو زيات شو او وروسته د امريكا د سياسي فشارونو او پوځي يرغل له مهمو موضوعاتو څخه وگرځېد.

القاعدې له افغانستان سره اړيكي د شوروي ضد جگړې له دورې څخه لرلې او د دې سازمان يو شمېر غړي په افغانستان او پاكستان كې پاتې شول. په ۱۹۹۶ز. كال كې اسامه بن لادن له سوډان څخه افغانستان ته راغى او په جلال اباد كې يې د يو شمېر افغان مجاهدينو له مشرانو ملاتړ ترلاسه كړ. وروسته د اسلامي امارت د نفوذ له پراخېدو سره بن لادن او ملگري يې د اسلامي امارت تر واک لاندې سيمو ته لاړل او خپل حضور ته يې دوام ورکړ (مژده، ۱۳۸۱، ۴۲ مخ).

د اسلامي امارت د واكمنۍ له ټينگښت سره د القاعدې فعاليتونه پراخ شول او افغانستان د دې سازمان د فعاليتونو له مهمو مركزونو څخه وگرځېد. په همدې لړ كې د اسامه بن لادن د فعاليتونو او د هغه د سپارلو موضوع د اسلامي امارت او امريكا متحده ايالاتو ترمنځ د اړيكو له مهمو اختلافي مسايلو څخه شوه (مژده، ۱۳۸۱، ۴۳ مخ).

د بن لادن د سپارلو غوښتنه په لومړي سر كې د امريكا له لوري د امنيتي اندېښنو په چوكاټ كې مطرح شوه. د امريكا د هغه مهال د دريځ له مخې، په افغانستان كې د القاعدې حضور او د بن لادن فعاليتونه د امريكا له امنيتي گټو سره تړلي وو او د

هغه د سپارلو نه منل د دواړو لورو ترمنځ د اختلاف د دوام سبب شول. وروسته، په ۱۹۹۸ ز. کال کې په کینیا او تانزانیا کې د امریکا پر سفارتونو له چاودنو وروسته، امریکا پر افغانستان بندیزونه ولگول او د هېواد ختیځ یې د راکټي بریدونو هدف وگرځاوه. په دې توګه، د بن لادن موضوع له سیاسي اختلاف څخه د عملي فشارونو تر کچې وغځېده (Katzman, 2011, p. 5).

د ۲۰۰۱ ز. کال د سپټمبر د ۱۱ مې تر بریدونو وروسته د اسامه بن لادن موضوع لا سخته شوه. د امریکا ولسمشر جورج ډبلیو بوش او د هغه حکومت بن لادن د دغو بریدونو له مظنونانو څخه وباله او د هغه د سپارلو غوښتنه یې وکړه. د اسلامي امارت له لوري د دې غوښتنې په اړه د شواهدو د وړاندې کولو او د موضوع د خپرلو غوښتنه مطرح شوه، خو د دواړو لورو ترمنځ همغږي او توافق رامنځته نه شو او امریکا د پوځي یرغل پر لور ولاړه (تمنا، ۱۳۸۵، ۱۴ مخ).

د اسلامي امارت د دریځ د پوهېدو لپاره د شواهدو موضوع ځانګړی ارزښت لري. د سعید په وینا، د اسلامي امارت دریځ دا و چې که د اسامه بن لادن پر وړاندې معتبر اسناد او شواهد موجود وو، نو موضوع باید د خبرو، تفاهم، خپرنې او شرعي او حقوقي لارو له مخې حل شوې وای، نه دا چې د افغانستان پر وړاندې پوځي اقدام ترسره شوی وای. له دې لیدلوري، د سپټمبر د ۱۱ مې پېښه په خپله د افغانستان پر وړاندې د جګړې لپاره کافي دلیل نه ګڼل کېده، بلکې د ادعا د اثبات او د هغې د قانوني او سیاسي حل غوښتنه مطرح وه. (سعید، ۱۴۴۵ ق، ۷۲ مخ).

د دې دریځ په دوام، په کابل کې هغه مهال شاوخوا د شپږ سوه دیني علماوو تر مشورو وروسته هم د افغانستان پر وړاندې د برید نه کولو غوښتنه وشوه او اسلامي امارت ته سپارښتنه وشوه چې د بن لادن د موضوع لپاره د شرعي او سوله ییز حل، لاره ولټوي. بن لادن ته هم د دې سپارښتنه شوې وه چې په خپله خوښه له افغانستان څخه ووځي (سعید، ۱۴۴۵ ق، ۷۳ مخ). نو ویلای شو چې هغه وخت د اختلاف د

حل لپاره د پوځي يرغل تر څنگ د خبرو، څېړنې او سوله ييزې حل لارې امکان هم موجود و.

له بلې خوا، د بن لادن د مسؤليت او د امريکا د ادعاوو د شواهدو په اړه په ځينو سرچينو کې د پام وړ اختلاف ليدل کېږي. لعلستاني څرگندوي چې امريکا د بن لادن د دې ادعا لپاره داسې روښانه او پوره شواهد نه درلودل چې د نيويارک او واشنگټن د بريدونو په تړاو پرې قطعي قضيه جوړه شي (لعلستاني، ۱۳۸۴، ۵۹۷ مخ)، شفيقي هم د پېښې په لومړيو کې د بن لادن د دريځ په اړه ليکي چې نوموړي په دغو بريدونو کې خپل لاس لرل رد کړي وو (شفيقي، ۱۳۹۰، ۷۷ مخ). دغه څرگندونې د دې موضوع ارزونه يوازې د امريکا د دريځ تر کچې نه محدودوي، بلکې د شواهدو او د تورونو د اثبات مسئله هم د بحث يوه مهمه برخه گرځوي.

د امريکايي کارپوهانو له نظره، د مخنيونې د مشروع دفاع اصل هم د پوځي يرغل له مهمو استدلالونو څخه و. د دې ليدلوري له مخې، د ځواک کارول يوازې د موجود خطر پر وړاندې نه، بلکې د احتمالي خطر د مخنيوي لپاره هم مطرح کېدل. په همدې اساس، په افغانستان کې د القاعدې حضور او د اسامه بن لادن د سپارلو پر سر اختلاف د امريکا له مهمو امنيتي اندېښنو څخه وگرځېد (اطاعت، ۱۳۸۷، ۶۰ مخ).

د امريکا د هغه وخت امنيتي تگلاره کې افغانستان د القاعدې د حضور او فعاليت له امله د احتمالي گواښ په توگه مطرح کېده. د همدې ليدلوري له مخې، له ۱۹۹۵ ز. کال وروسته افغانستان د اسلامي امارت تر واک لاندې داسې هېواد بلل کېده چې د القاعدې او ورته ډلو د اوسېدو او فعاليت لپاره يې زمينه برابره کړې وه. (Gokcan Semra Rana, 2010, p. 27) فريډمن هم څرگندوي چې د سپټمبر د ۱۱ مې له پېښو وروسته د بوش ادارې القاعده د امريکا له مهمو امنيتي اندېښنو څخه وبلله او افغانستان يې د دې ډلې پر وړاندې د خپلو اقداماتو له مهمو موخو څخه وگرځاوه (Friedman, 2007, pp. 92, 151–152).

د تارږ په وینا، د سپټمبر د ۱۱ مې له پېښې وروسته امریکا له پوره شواهدو پرته د دغې پېښې پړه پر اسامه بن لادن واچوله او له همدې لارې یې پر اسلامي امارت فشارونه زیات کړل. د نوموړي په باور، بن لادن او ملا محمد عمر مجاهد په دې پېښه کې لاس نه درلود او د امریکا له لوري د دغې پېښې په تړاو پر افغانستان پوځي یرغل ته زمینه برابرول له مخکېنيو موخو سره تړاو درلود. نوموړي دغه پېښه د امریکا او اسرائیلو د یوې طرحې په توګه هم تعبیر کړې او ادعا یې کړې چې د امریکا اصلي موخه پر افغانستان واک ترلاسه کول وو (تارږ، بې تا، ۹۴-۹۵ مخونه).

په دې توګه د دې بحث په پای کې ویلای شو چې د القاعدې حضور او د اسامه بن لادن د سپارلو پر سر اختلاف له یوې سیاسي ستونزې څخه د امریکا د فشارونو او پوځي یرغل تر مهمې موضوع پورې وغځېد. په داسې حال کې چې اسلامي امارت د شواهدو د وړاندې کولو، خبرو او سوله ییز حل غوښتنه کوله، امریکا د سیاسي او حقوقي لارو پر ځای پوځي لاره غوره کړه او د افغانستان پر خاوره یې یرغل وکړ. د یادې موضوع په پای کې ویلای شو چې د یوې مشخصې موضوع د حل لپاره د یو خپلواک هېواد پر وړاندې د پراخ پوځي ځواک کارول له عادلانه حل سره سمون نه درلود، بلکې د افغانستان د حاکمیت او خپلواکۍ د نقض او افغان ولس ته د پراخو انساني او مادي زیانونو د رامنځته کېدو لامل شو. نو په دې توګه، د امریکا پوځي یرغل د ستونزې د حل پر ځای د افغانستان پر وړاندې د جګړې او اوږدمهالې بې ثباتۍ زمینه برابره کړه.

دویم: پر افغانستان د امریکا د یرغل بهرني سیاسي لاملونه

پر افغانستان د امریکا د پوځي یرغل تر شا یوازې کورنۍ سیاسي حالت نه و، بلکې نړیوالو پېښو او د امریکا د بهرني سیاست بدلونونو هم په کې مهم رول درلود. په ځانګړې ډول، د سپټمبر د ۱۱ مې پېښو د امریکا په بهرني او امنیتي سیاست کې د پام وړ بدلون رامنځته کړ او افغانستان یې د نوې تګلارې له مهمو موخو څخه وګرځاوه.

له همدې امله، د دغو پېښو او د بوش دکتريڼ خپړنه د امريکا د پوځي يرغل د بهرنيو سياسي لاملونو په پوهاوي کې ځانگړې اهميت لري.

۱ - د سپټمبر د ۱۱ مې پېښې او د بوش دکتريڼ

د سپټمبر ۱۱ مې پېښې د امريکا په بهرني او امنيتي سياست کې مهم بدلون رامنځته کړ او افغانستان يې د دې نوې تگلارې له مهمو موخو څخه وگرځاوه. له دې پېښې وروسته د امريکا په بهرني سياست کې څرگند بدلون راغی او افغانستان د واشنگټن د نوې امنيتي تگلارې له مهمو محورونو څخه وگرځېد.

دغه پېښه د ۲۰۰۱ ز. کال د سپټمبر په ۱۱ مه، د سې شنبې په ورځ، رامنځته شوه. څلور مسافر وړونکې الوتکې وتښتول شوې؛ دوه الوتکې د نيويارک د نړيوال سوداگريز مرکز له ودانيو سره ولگېدې، درېيمه الوتکه د واشنگټن ډي سي په سيمه کې د امريکا د دفاع وزارت له ودانۍ سره ولگېده او څلورمه د پنسلوانيا په ايالت کې نسکوره شوه. د پېښې له امله له څلور زرو څخه د زياتو کسانو د وژل کېدو راپورونه ورکړل شول او د امريکا په سياسي او امنيتي وضعيت کې يې پراخ بدلون رامنځته کړ (صفاري، ۱۳۹۸، ۳۲۶ مخ.).

د دغو بريدونو له مهمو موخو څخه د نيويارک د نړيوال سوداگريز مرکز شمالي او جنوبي برجونه وو. يادې ودانۍ د امريکا د اقتصادي او سوداگريز ځواک له مهمو نښو څخه گڼل کېدې. د خيرخواه په وينا، لومړی برج په ۱۹۷۰ ز. کال کې جوړ شوی و او ۱۱۰ منزلونه يې درلودل، په داسې حال کې چې د دويم برج د جوړولو چارې په ۱۹۷۲ ز. کال کې بشپړې شوې وې. (خيرخواه، ۱۳۹۶، ۲۶ مخ.)

د پېښې په لومړيو شېبو کې د امريکا په سياسي او امنيتي ادارو کې د نورو احتمالي بريدونو په اړه هم اندېښنې موجودې وې. زلمی خليلزاد ليکي، سهار شاوخوا ۹ بجې او ۴۵ دقيقې خبر ورکړل شو چې پر پنتاگون بريد شوی دی. نوموړی وايي، په همدې وخت کې د نورو احتمالي بريدونو په اړه هم اندېښنې موجودې وې او د اړيکو د ټينگولو هڅې زياتې شوې، خو د ټيليفوني کرښو د زياتې بوختيا له امله

ستونزې موجودې وې او سپینې ماڼۍ خپلو کارکوونکو ته د کورونو د تگ لارښوونه وکړه (خليلزاد، ۱۳۹۵، ۱۳۴ مخ).

د سپټمبر له پېښې وروسته د امریکا حکومت د بریدونو د مسوولینو د موندلو او پر وړاندې یې د اقدام دریځ څرگند کړ. د امریکا ولسمشر جورج ډبلیو بوش په خپله لومړنۍ وینا کې د بریدونو د مسوولینو د موندلو او سزا ورکولو ژمنه وکړه او ویې ویل چې امریکا به یوازې پر مستقیمو بریدکوونکو بسنه ونه کړي، بلکې هغه دولتونه به هم د مسئولیت وړ وبولي چې د نوموړي په تعبیر، هغوی ته یې پناه ورکړې وي (احمدزی، ۱۳۹۰، ۳۸ مخ).

په مقابل کې، اسلامي امارت د موضوع د سوله ییز او حقوقي حل غوښتونکی و. د اسلامي امارت د بهرنیو چارو وزیر (وکیل احمد متوکل)، ټینګار وکړ چې د افغانستان پر وړاندې له هر ډول پوځي اقدام مخکې باید ادعاوې د معتبرو اسنادو او حقوقي شواهدو پر بنسټ وڅېړل شي. نوموړي د اسامه بن لادن د موضوع د څېړلو لپاره د اسلامي هېوادونو د قاضیانو په ګډون د یوې بې پرې محکمې له لارې د موضوع د ارزونې وړاندیز هم مطرح کړ (صفاري، ۱۳۹۸، ۳۲۷ مخ)، له دې دریځه څرګندېږي چې اسلامي امارت د پوځي اقدام پر ځای د اسنادو، خبرو او حقوقي لارو له مخې د مسئلې د حل غوښتنه کوله.

د سپټمبر د پېښې د څرنګوالي په اړه په ځینو لیکنو کې د رسمي روایت پر وړاندې پوښتنې او بدیل نظرونه هم مطرح شوي دي. هندي عالم او نړیوال داعي (ډاکټر ذاکر نایک) د نړیوال سوداګریز مرکز د ودانیو د نړېدو څرنګوالی د پوښتنې وړ بللی او فرانسوي لیکوال او سیاسي شنونکي (تیری میسان) هم په خپل اثر «دروغ کلان» کې د پېښې رسمي روایت تر پوښتنې لاندې راوستی او د امریکا د استخباراتي ادارو د احتمالي لاس لرلو نظریه یې مطرح کړې ده (صفاري، ۱۳۹۸، ۳۲۸ مخ). دغه بدیل نظرونه ښيي چې د سپټمبر د ۱۱ مې پېښې د څرنګوالي په اړه بېلابېل تحلیلونه

او پوښتنې مطرح شوې دي. له همدې امله، د پېښې بشپړ سياسي تحليل يوازې پر يوه روايت نه، بلكې د بېلابېلو نظرونو پر علمي ارزونه ولاړ دی.

زرملول لیکي، د سپټمبر د ۱۱مې له پېښې وروسته، د بریدونو د ترسره کوونکو په اړه د بشپړو معلوماتو له څرگندېدو مخکې، د امریکا ولسمشر اسامه بن لادن او القاعده له پېښې سره تړلي وبلل. بوش اعلان وکړ چې امریکا به يوازې پر مستقیمو بریدکوونکو اقدام ونه کړي، بلكې هغه لوري به هم مسئول وبولي چې د هغوی د فعالیت یا پناه زمینه برابروي. دغه دریځ وروسته د بوش دکتړین له مهمو اصولو څخه شو او د امریکا د پوځي اقدام ساحه یې پراخه کړه. (زرملول، ۱۳۸۸، ۴۸۶ مخ).

په دې توگه، د سپټمبر د پېښې په اړه د امریکا رسمي دریځ له یوې خوا او د اسلامي امارت د حقوقي څېړنې غوښتنه له بلې خوا مطرح شوه؛ خو د موضوع د حل پر طریقي د دواړو لورو ترمنځ توافق رامنځته نه شو. په پایله کې، امریکا د ۲۰۰۱ ز. کال د اکتوبر پر ۷ مه نېټه پر افغانستان پوځي عملیات پیل کړل. دې سره د امریکا دریځ يوازې د سپټمبر د ۱۱مې د پېښې تر غبرگون پورې محدود پاتې نه شو، بلكې د پراخې امنیتي او بهرني سیاست تگلارې بڼه یې خپله کړه او د نړیوال امنیت په نوم د خپلو سیاسي او پوځي اقداماتو د پراختیا لپاره یې زمینه برابره کړه (فرجي راد، درخور او ساداتي، ۱۳۹۰، ۱۹۴ مخونه).

د همدې بدلون په لړ کې د بوش ادارې د «بوش دکتړین» په نوم نوې امنیتي تگلاره وړاندې کړه. په دې تگلاره کې امریکا د خپلو امنیتي اندېښنو د مخنیوي لپاره د هغو هېوادونو پر وړاندې د اقدام دریځ مطرح کړ چې د امریکا په اند، د وسله والو ډلو د فعالیت یا پناه زمینه یې برابره کړې وه. دغه دریځ د امریکا د بهرني سیاست ساحه پراخه کړه او د افغانستان په اړه یې د پوځي یرغل لپاره زمینه برابره کړه (ستاري، ۱۳۸۸، ۲۴ مخ).

دغه راز، د بوش دکتړین يوازې امنیتي موضوع نه وه، بلكې د امریکا د نړیوال سیاسي او پوځي رول له پراختیا سره یې هم تړاو درلود. افغاني څرگندوي چې امریکا

د سپټمبر له ۱۱ مې وروسته د «نړیوال امنیت» او د وسله والو فعالیتونو د مخنیوي تر نوم لاندې د خپلو سیاسي او پوځي اقداماتو د پراخولو زمینه برابره کړه (افضلي، ۱۳۹۲، ۹۲ مخ).

د دې دکتړین له مخې، امریکا هغه هېوادونه د خپلو امنیتي اندېښنو له مخې د احتمالي گواښ په توګه مطرح کول چې د وسله والو ډلو د فعالیت یا پناه زمینه یې برابره. په همدې لړ کې افغانستان هم د امریکا د نوې امنیتي تګلارې له مهمو موخو څخه وګرځېد، ځکه امریکا ادعا کوله چې القاعده په افغانستان کې حضور لري (Gokcan Semra Rana, 2010, p. 27).

په دې توګه، د سپټمبر پېښو امریکا ته د خپلې نوې امنیتي تګلارې د عملي کولو زمینه برابره کړه او افغانستان یې د پوځي یرغل هدف وګرځاوه. سره له دې چې اسلامي امارت د اسنادو، خبرو او سوله ییز حل غوښتنه کوله، امریکا پوځي لاره غوره کړه، چې افغان مظلوم ولس یې له مرګ ژوبلو، وېجاړیو او اوږدمهاله سختو ستونزو سره مخامخ کړ. د امریکا د پوځي اقدام د عملي کېدو په لړ کې د نړیوال ملاتړ او ایتلاف جوړېدلو هم مهم رول درلود، چې په راتلونکې برخه کې به وڅېړل شي.

۲ - د نړیوال ایتلاف جوړېدل او د امریکا د پوځي اقدام نړیوال سیاسي ملاتړ

د سپټمبر د ۱۱ مې تر پېښو وروسته، امریکا د افغانستان پر وړاندې د پوځي یرغل لپاره د نړیوال او سیمه ییز ملاتړ د ترلاسه کولو هڅه وکړه. د بېلابېلو هېوادونو او نړیوالو سازمانونو ملاتړ د امریکا پوځي یرغل پیاوړی کړ او افغانستان یې د نړیوالو فشارونو او پوځي مداخلې له پراخ بهیر سره مخامخ کړ. له همدې امله، د نړیوال ایتلاف جوړېدل د امریکا د یرغل له مهمو بهرنیو سیاسي لاملونو څخه ګڼل کېږي.

د سپټمبر تر پېښې وروسته، امریکا خپله نوې امنیتي تګلاره پراخه کړه او د افغانستان پر وړاندې یې د پوځي اقدام لپاره د بېلابېلو هېوادونو د ملاتړ هڅه وکړه.

په دې لړ کې د نړيوال ايتلاف جوړول د امريکا د بهرني سياست يوه مهمه برخه وگرځېده او د افغانستان پر وړاندې يې د پوځي فشار زمينه نوره هم پراخه کړه (Taylor, 1994, p. 80).

له دې بدلون سره هم مهاله امريکا هڅه وکړه چې د سپټمبر پېښه د نړيوال امنيت له مسئلې موضوع سره وتړي او د خپلو اقداماتو لپاره د متحدو هېوادونو او نړيوالو سازمانونو ملاتړ ترلاسه کړي. په دې توگه، نړيوال ملاتړ يوازې د سياسي همکارۍ تر کچې محدود نه و، بلکې د افغانستان پر وړاندې د امريکا د پوځي اقدام لپاره يې د سياسي، امنيتي او عملي همکاريو زمينه هم برابره کړه (احمدي، ۱۳۸۷، ۲۱۰ مخ.). د نړيوال ملاتړ د پراخولو په بهير کې د بریتانیا رول هم مهم و. د دغه هېواد لومړي وزير (ټوني بلېر) د سپټمبر په ۲۰ مه واشنگټن ته د سفر پر مهال د پاکستان، روسيې، ايران او عربي هېوادونو د ملاتړ د ترلاسه کولو او د نړيوال ايتلاف د پراخولو پر اړتيا ټينگار وکړ. له دې څرگندېږي چې امريکا او متحدينو يې د پوځي چمتووالي ترڅنگ، د افغانستان پر وړاندې د خپل يرغل لپاره د پراخ سياسي ملاتړ د رامنځته کولو هڅه هم کوله (زرملاوال، ۱۳۸۸، ۴۸۹-۴۹۰ مخونه.).

په سيمه ييزه کچه، پاکستان د امريکا لپاره ځانگړی اهميت درلود. د جلالې په وينا، امريکا د پاکستان همکاري ترلاسه کړه او له تاجکستان، قرغيزستان او ازبکستان سره يې د هوايي حريمونو د کارولو هوکړې وکړې. همدارنگه، په پاکستان او ازبکستان کې د پوځي عملياتو لپاره اډې برابرې شوې او د اسلامي امارت پر وړاندې مخالفو افغان ځواکونو سره د امريکا همکاري پراخه شوه (جلالې، ۱۴۰۱، ۵۰۵ مخ.). له دې څرگندېږي چې د سيمې د هېوادونو همکاري او پوځي اسانتياوې د امريکا د پوځي يرغل د عملي کېدو له مهمو شرايطو څخه وې.

د امريکا د پوځي يرغل په درشل کې د اسلامي امارت پر وړاندې د ځينو هېوادونو دريځ هم بدل شو. سعودي عربستان او متحده عربي اماراتو خپلې اړيکې پرې کړې. روسيې هم د امريکا د پوځي يرغل ملاتړ څرگند کړ او د اسلامي امارت له مخالفو

افغان ځواکونو سره یې د وسلو او پوځي اسانتیاوو د مرستې اعلان وکړ. تاجکستان او ازبکستان هم د امریکا د اقداماتو ملاتړ وکړ (لعلستاني، ۱۳۸۴، ۵۹۹ مخ.). له دې بدلونونو څرگندېږي چې د پوځي اقدام تر پیل مخکې د اسلامي امارت پر وړاندې سیاسي فشار پراخ شوی و او د سیمې د یو شمېر هېوادونو دریځونه د امریکا د ملاتړ پر لور وړ اوښتي وو.

د امریکا د پوځي اقدام په عملي کېدو کې د اسلامي امارت مخالفو افغان ځواکونو او پاکستان هم ځانگړی رول درلود. د افغان مخالفو ځواکونو، پاکستان او د ناټو د غړو هېوادونو ترمنځ اړیکو او همغږۍ د امریکا د پوځي يرغل لپاره سیمه ییز او عملي شرایط برابر کړل. په دې توگه، امریکا یوازې پر خپلو پوځي ځواکونو تکیه ونه کړه، بلکې له افغان او سیمه ییزو لوړو سره یې د همکاريو له لارې د خپل يرغل د عملي کېدو زمینه هم برابره کړه (مسیح نذیري، ۱۳۹۸، ۱۳۵ مخ.).

پورته نظر اندیشمند هم تاییدوي، لیکي: امریکا د اسلامي امارت د مخالفې جبهې او د پاکستان همکارۍ ته ځانگړی ارزښت ورکاوه. د نوموړي په وینا، دغو همکاريو د افغانستان پر وړاندې د امریکا د پوځي يرغل لپاره مهم سیمه ییز او عملي شرایط برابر کړل (اندیشمند، ۱۳۸۹، ۱۹۷ مخ.). له دې څخه څرگندېږي چې د امریکا پوځي يرغل یوازې د امریکایي ځواکونو پر مستقیم پوځي توان متکي نه و، بلکې د سیمه ییزو همکاريو له پراخې شبکې سره یې هم تړاو درلود.

دغه راز د سیمه ییزو همکاريو یوه برخه د سپټمبر له ۱۱مې مخکې هم موجوده وه. د شته معلوماتو له مخې، د امریکا او د سیمې د ځینو هېوادونو ترمنځ د اسلامي امارت په اړه سیاسي او امنیتي همغږي موجوده وه، په دې معنا چې هند، روسیې او ایران د اسلامي امارت له مخالفو ځواکونو سره د ملاتړ اړیکې لرلې. د سپټمبر تر پېښې وروسته دغه موجودې اړیکې د امریکا د پراخو هڅو له بهیر سره یوځای شوې او د پوځي يرغل لپاره یې د سیمه ییز ملاتړ زمینه نوره هم پیاوړې کړه (خواتي، ۱۳۸۹، ۳۳۶ مخ.).

ناتو هم د امريکا د پوځي يرغل په نړيوال ملاتړ کې مهم رول درلود. د خواتي په وينا، ناتو د سپټمبر له پېښې وروسته د شمالي اتلانتیک تړون پنځمه ماده مطرح کړه، چې له مخې يې پر يو غړي هېواد بريد د ټولو غړو پر وړاندې بريد گڼل کېږي او د گډې دفاع اصل په کې مطرح دی. دغه دريځ د امريکا لپاره د متحدينو د سياسي او امنيتي ملاتړ زمینه برابره کړه او د افغانستان پر وړاندې يې د پوځي اقدام د پراخېدو بهير پياوړی کړ (خواتي، ۱۳۸۹، ۳۳۴-۳۳۵ مخونه).

په همدې لړ کې، امريکا د نړيوال ائتلاف په نوم د بېلابېلو هېوادونو سياسي او پوځي ملاتړ ترلاسه کړ. دغه ملاتړ امريکا ته زمینه برابره کړه چې خپل پوځي يرغل د نړيوال امنيت د دفاع په چوکاټ کې توجیه کړي. همدارنگه، د سيمې د ځينو هېوادونو همکارۍ د پوځي عملياتو لپاره د هوايي حريمونو، پوځي اډو، لوجستيکي اسانتياوو او نورو سيمه ييزو همکاريو زمینه برابره کړه (شفيعي، ۱۳۸۸، ۱۴۴ مخ).

له پورته بحث څخه څرگندېږي چې امريکا د خپل پوځي يرغل لپاره د بریتانیا، پاکستان، د سيمې د ځينو هېوادونو او د ناتو سياسي، پوځي او لوجستيکي ملاتړ ترلاسه کړ. خو دغه ملاتړ د يو خپلواک هېواد پر وړاندې د پوځي يرغل مشروعيت نه شي ثابتولای. د اسلامي امارت له لوري د خبرو او سياسي تفاهم له لارې د ستونزې د حل هڅو سره سره، امريکا د زور لاره غوره کړه، د افغانستان حاکميت او خپلواکي يې تر پښو لاندې کړه او افغان ولس يې له وژنو، وېجاړيو، اوږدمهاله ستونزو او رنځونو سره مخامخ کړ. د امريکا په سيمه ييزو او ستراتيژيکو محاسبو کې د افغانستان جغرافيايي موقعيت هم ځانگړی اهميت درلود، چې لاندې برخه کې به وڅېړل شي.

۳- د افغانستان جيوپوليتيک اهميت او د امريکا سيمه ييزې

ستراتيژيکې موخې

افغانستان د خپل ځانگړي جغرافيايي موقعيت له امله د منځنۍ او جنوبي اسيا ترمنځ مهم جيوپوليتيک اهميت لري. د دغه هېواد موقعيت د سيمې له سياسي، امنيتي او

اقتصادي اړیکو سره نږدې تړاو لري. له همدې امله، د افغانستان جیوپولیتیک موقعیت او د امریکا سیمه ییزې ستراتیژیکې محاسبې د امریکا د پوځي یرغل د بهرنیو سیاسي لاملونو په څېړنه کې مهم ځای لري.

جیوپولیتیک د یو هېواد د جغرافیایي موقعیت، طبیعي سرچینو او ستراتیژیک اهمیت او د هغو د سیاسي، امنیتي او نړیوالو اړیکو له اغېزو سره د تړاو څېړنه کوي. د دغه علمي لیدلوري له مخې، د یو هېواد جغرافیایي موقعیت د هغه پر امنیت، بهرني سیاست او له نورو هېوادونو سره پر اړیکو اغېز کولی شي. د ماهان د سمندري ځواک، د مېکنډر د هارتلنډ او د سپایکمن د ریملنډ نظریې د جیوپولیتیک له مهمو نظریو څخه دي چې د جغرافیې او ځواک ترمنځ اړیکه تشریح کوي. د دغو نظریو په رڼا کې، د افغانستان جغرافیایي موقعیت د لویو قدرتونو د سیمه ییزو او ستراتیژیکو محاسبو د پوهاوي لپاره ځانګړی ارزښت لري (مویر، ۱۳۷۹، ۱۴۵ مخ.).

د همدې جغرافیایي ځانګړتیاوو له امله، افغانستان د معاصر تاریخ په بېلابېلو پړاوونو کې د لویو قدرتونو د پام وړ سیمه پاتې شوې ده. دغه هېواد د منځنۍ اسیا، جنوبي اسیا او د فارس خلیج له سیمې سره نږدې موقعیت لري او د بېلا بېلو جغرافیایي سیمو ترمنځ د نښلونکې لارې (پول) په توګه اهمیت لري. له همدې امله، د افغانستان جغرافیه د سیمې په سیاسي او ستراتیژیکو معادلو کې ځانګړی ځای لري (تمنا، ۱۳۸۷، ۱۱۳ مخ.).

د منځنۍ اسیا د جمهوریتونو تر خپلواکۍ وروسته د افغانستان جیوپولیتیک اهمیت د سیمې د نوي سیاسي وضعیت له امله لا زیات مطرح شو. افغانستان د منځنۍ اسیا او جنوبي اسیا ترمنځ د اړیکو په مهمه جغرافیایي نقطه کې واقع دی او د سیمې د بېلا بېلو ځواکونو ګټې په دغه جغرافیه کې له یو بل سره نږدې کېږي. د امریکا د دفاع وزارت د افغانستان د چارو د یوه پخواني مسئول (کراکوسکي) په وینا، د افغانستان اهمیت تر ډېره د دغه هېواد له جغرافیایي موقعیت سره تړاو لري او د

لويو قدرتونو د گټو د تقاطع له مهمو سيمو څخه گڼل کېږي (مسيح نذيري، ۱۳۹۸، ۱۶۲ مخ).

د سپټمبر تر پېښو وروسته د امريکا نوې امنيتي تگلاره له دغو جيوپوليتيکو شرايطو سره يوځای شوه. واشنگټن، افغانستان د منځنۍ اسيا، روسيې، چين او ايران په شاوخوا کې د خپلو سيمه ييزو محاسبو له مخې مهم باله. له دې ليدلوري، افغانستان د امريکا لپاره يوازې د پوځي عملياتو ساحه نه وه، بلکې د سيمه ييز نفوذ او د خپلو ستراتيژيکو موخو د تعقيب لپاره هم د پام وړ جغرافيه وه (مسيح نذيري، ۱۳۹۸، ۱۶۳ مخ).

د شوروي اتحاد تر ړنگېدو وروسته په منځنۍ اسيا او قفقاز کې د نوي جيوپوليتيک وضعيت رامنځته کېدو هم د سيمې ستراتيژيک اهميت زيات کړ. امريکا هڅه کوله په دغو سيمو کې خپل سياسي، اقتصادي او امنيتي نفوذ پراخ او پياوړی کړي او د داسې سيمه ييزو معادلو د رامنځته کېدو مخه ونيسي چې د واشنگټن له ستراتيژيکو گټو سره په ټکر کې وي. په دې شرايطو کې، د افغانستان موقعيت د منځنۍ اسيا او جنوبي اسيا ترمنځ د ارتباط له امله د امريکا د سيمه ييزو ستراتيژيکو محاسبو يوه مهمه برخه گڼل شوې ده (صفوي او شيخياني، ۱۳۸۹، ۱۶ مخ).

د امريکا په ځينو ستراتيژيکو ليدلورو کې هم د افغانستان جغرافيايي موقعيت د اروپا او اسيا د پراخې جغرافيايي په کچه ارزول شوی دی. برژينسکي د دې پراخې جغرافيايي د ستراتيژيک اهميت په بحث کې افغانستان د سيمې له مهمو جغرافيايي موقعيتونو څخه گڼي. د نوموړي له تحليل څخه څرگندېږي چې د افغانستان موقعيت د سيمې د ځواک د توازن او د لويو قدرتونو د ستراتيژيک نفوذ په محاسبو کې ارزښت لري (Brzezinski, 1998, p. 196).

د افغانستان جيوپوليتيک اهميت له ترانزيتي لارو او د منځنۍ اسيا د انرژۍ له سرچينو سره د اړيکې له امله هم مطرح شوی دی. د ورکړل شويو تحليلونو له مخې، د انرژۍ سرچينو، ترانزيتي لارو او ستراتيژيکو جغرافيايي موقعيتونو په اړه د نفوذ

پراخول د امریکا د سیمه ییزې ستراتیژۍ له مهمو اړخونو څخه وو. همدارنګه، له روسیې سره د منځنۍ اسیا د انرژۍ لرونکو هېوادونو د نږدې کېدو مخنیوی او له دغو هېوادونو سره د امریکا د اقتصادي، سیاسي او امنیتي اړیکو پراخول د واشنګټن د سیمه ییز نفوذ د پیاوړتیا له موخو سره تړل شوي دي (ارغندی، ۱۳۸۹، ۱۸۷ مخ.).

له بلې خوا، ځینې تحلیلونه په افغانستان کې د امریکا اوږدمهاله ستراتیژیک حضور ته هم اشاره کوي. د دغو تحلیلونو له مخې، په افغانستان کې د پوځي اډو جوړول، د اوږدمهاله امنیتي حضور ساتل، د سیمې په امنیتي بدلونونو کې د نفوذ دوام او له طبیعي سرچینو څخه د اقتصادي ګټو د ترلاسه کولو هڅې د امریکا له اوږدمهالو موخو سره تړلې وې (نابلیار، ۱۳۹۴، ۱۸۰ مخ.).

په پای کې ویلای شو چې د افغانستان جیوپولیتیک اهمیت د منځنۍ او جنوبی اسیا ترمنځ د دغه هېواد له ځانګړې موقعیت سره تړاو لري او د امریکا لپاره یې سیمه ییز نفوذ، د ځواک توازن، انرژۍ، ترانزیتی لارو او ستراتیژیک حضور له پلوه ارزښت درلود. د سپټمبر تر پېښو وروسته دغه اهمیت د امریکا له نوې امنیتي تګلارې سره یوځای شو او افغانستان د هغې د سیمه ییزو محاسبو مهم هدف وګرځېد.

خو، د افغانستان جغرافیایي اهمیت د بهرني پوځي حضور او یرغل د توجیه دلیل نه شي کېدای. د افغان ولسونو له دریځه، د افغانستان حاکمیت، خپلواکي او ارضي تمامیت ته درناوی باید د بهرنیو اړیکو بنسټ وي. له همدې امله، د جیوپولیتیک اهمیت په نوم د امریکا پوځي مداخله او یرغل د افغانستان له خپلواکۍ او د افغان ولس له ارادې سره سمون نه لري.

پایله

پر افغانستان د امریکا د پوځي یرغل رامنځته کېدل د یوه لامل پایله نه وه، بلکې د افغانستان د هغه مهال د کورني سیاسي وضعیت، د اسلامي امارت او امریکا ترمنځ د اختلافاتو، نړیوالو بدلونونو او د امریکا د سیمه ییزو او ستراتیژیکو موخو د ګډ اغېز پایله وه. د اسلامي امارت د واکمنۍ ځانګړې سیاسي شرایط، محدود نړیوال رسمیت،

په افغانستان کې د القاعدې د حضور په اړه د امريکا تورونه او اندېښنې او د اسامه بن لادن د موضوع په اړه رامنځته شوي اختلافات د دغو سياسي شرايطو مهمې برخې وې چې د اسلامي امارت او امريکا ترمنځ يې سياسي واټن زيات کړ.

په بهرني اړخ کې، د سپټمبر ۱۱ مې پېښې د امريکا په بهرني او امنيتي سياست کې مهم بدلون رامنځته کړ. د بوش دکتريڼ، د نړيوال ايتلاف جوړېدل، د ناټو او سيمه ييزو هېوادونو ملاتړ او د اسلامي امارت له مخالفو افغان ځواکونو سره د امريکا همکاري هغه مهم شرايط وو چې د پوځي يرغل زمينه يې برابره کړه. سربېره پر دې، د افغانستان ځانگړې جيوپوليتيک موقعيت او سيمه ييز نفوذ، د ځواک توازن او اوږدمهاله ستراتيژيک حضور هم د امريکا په تگلاره کې د پام وړ ځای درلود.

د موضوع له ټوليزې ارزونې څخه څرگندېږي چې د اسلامي امارت له لوري ستونزو ته د خبرو، تفاهم او سوله ييز حل لارې مطرح شوې وې، خو امريکا د سياسي او حقوقي لارو پر ځای پوځي لاره غوره کړه. دغه اقدام د افغانستان حاکميت او خپلواکي تر پښو لاندې کړه او افغان مظلوم ولس يې له اوږدې جگړې، مرگ ژوبلو، وېجاړيو، بې ځايه کېدو او پراخو انساني او مادي زيانونو سره مخامخ کړ.

په پايله کې ويلای شو چې د امريکا پوځي يرغل يوازې د سپټمبر د ۱۱ مې د پېښې غبرگون نه و، بلکې تر شا يې بېلابېل سياسي، امنيتي او ستراتيژيک لاملونه هم وو. له همدې امله، د افغانستان د ستونزو د حل لپاره بايد د زور پر ځای د افغانستان حاکميت، خپلواکۍ، ارضي تماميت او د افغان ولس ارادې ته درناوی شوی وای او سياسي تفاهم ته لومړيتوب ورکړل شوی وای.

وړاندیزونه

د څېړنې د موندنو پر بنسټ، د راتلونکو ورته ستونزو د مخنيوي او د افغانستان د سياسي او بهرني وضعيت د ښه کېدو لپاره لاندې وړاندیزونه وړاندې کېږي:

۱- اسلامي امارت دې د افغانستان د نړيوالې سياسي او ډيپلوماتيکې انزوا د کمولو لپاره له نړيوالو هېوادونو سره د اړيکو د پراختيا ترڅنگ، د هغو سياسي اختلافاتو د

پېژندلو او حل لپاره هم علمي څېړنې او مناسبې ډیپلوماتیکې لارې چارې رامنځته کړي چې د افغانستان او نورو هېوادونو ترمنځ د اړیکو د خرابېدو لامل کېږي. موخه باید یوازې د اړیکو پراخول نه وي، بلکې د اختلافاتو د لاملونو پېژندل او د هغوی لپاره د اوږدمهاله حل لارو موندل هم وي.

۲- اسلامي امارت دې د افغانستان د بهرني سیاست او امنیتي وضعیت په اړه داسې علمي ارزونې ترسره کړي چې د نړیوالو قدرتونو امنیتي محاسبې، سیمه ییزې سیالۍ او د افغانستان په اړه د هغوی د سیاستونو بدلونونه په وخت وڅېړي. دا ډول څېړنې کولی شي د هغو احتمالي فشارونو او ستونزو په پېژندلو کې مرسته وکړي چې په راتلونکي کې د افغانستان پر سیاسي او امنیتي وضعیت اغېز کولای شي.

۳- اسلامي امارت دې د افغانستان د جیوپولیتیک موقعیت په اړه هم داسې اوږدمهاله تگلاره جوړه کړي چې د هېواد جغرافیایي اهمیت د بهرنیو قدرتونو د سیالۍ له زیانونو څخه خوندي او د سیمه ییزې همکارۍ لپاره یې په فرصت بدل کړي. په دې برخه کې دې د افغانستان د جغرافیایي موقعیت، د سیمه ییزو هېوادونو د ګټو او د نړیوالو قدرتونو د ستراتیژیکو موخو په اړه دوامدارې څېړنې ترسره شي.

۴- اسلامي امارت دې په مناسبو تګلارو او حکمتونو د خپل ولس په زړونو کې خپلې رېښې ټینګې کړي او خپل کورنۍ او بهرنۍ سیاست دې له دې بنسټ څخه تغذیه کړي.

مأخذونه

۱ - ازغندی، علی رضا. (۱۳۸۹). مسایل نظامی و استراتیژیک معاصر (چاپ اول). تهران: نشر سمت.

۲ - اطاعت، جواد. (۱۳۸۷). دلایل و روند تهاجم نظامی آمریکا به عراق. ماهنامه اطلاعات سیاسی-اقتصادی، ۲۲(۷-۸)، فروردین و اردیبهشت.

۳ - افضلي، محمد رحيم. (۱۳۹۲). امریکا در برزخ افغانستان (چاپ اول). کابل: مطبعة صنعتی اعتصام.

- ۴ - احمدزی، محمد سرور. (۱۳۹۰). د افغانستان او د امريکا د متحده ايالاتو اړيکې (۱۹۴۵-۲۰۰۹) (لومړی چاپ). کابل: د افغانستان د علومو اکاډمي.
- ۵ - احمدي، حسين. (۱۳۸۷). تحولات منطقه‌ای افغانستان (به مناسبت همایش بين‌المللی ميراث مشترک مکتوب ايران و افغانستان). تهران: موسسه مطالعات تاريخ معاصر ايران، کتابخانه، موزه و مرکز اسناد مجلس شورای اسلامی.
- ۶ - اندیشمند، محمد اکرام. (۱۳۹۲). نهضت اسلامی افغانستان (چاپ اول). کابل: انتشارات سعيد.
- ۷ - اندیشمند، محمد اکرام. (۱۳۹۳). امريکا در افغانستان (چاپ دوم). کابل: بنگاه انتشارات ميوند.
- ۸ - پامير، پیکار. (۱۳۸۹). نقش پاکستان در تراژیدی خونين افغانستان (چاپ اول، جلد ۲). کابل: نشر ما.
- ۹ - تار، احمد رضوان. (بې تا). د افغانستان د جهاد داستان (علی يوسفزی، ژباړن). پېښور: پښتونخوا پرس.
- ۱۰ - تمنا، فرامرز. (۱۳۸۵). استراتژی ایالات متحده در مبارزه با تروریسم؛ مورد پژوهش افغانستان بعد یازده سپتامبر [پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه شهید بهشتی].
- ۱۱ - تمنا، فرامرز. (۱۳۸۷). سیاست خارجی امريکا در افغانستان (چاپ اول). تهران: پژوهشکده مطالعات راهبردی.
- ۱۲ - جلالی، علي احمد. (۱۴۰۱). د افغانستان نظامي تاريخ (د حرب تاريخ) (شېر محمد کریمي، ژباړن؛ لومړی چاپ). کابل: سروش کتاب پلورنځی.
- ۱۳ - خرم، عبدالکریم. (۱۳۸۹). خلوبښت کاله په توپان کې (لومړی چاپ). کابل: اکسوس کتاب پلورنځی.
- ۱۴ - خليلزاد، زلمی. (۱۳۹۵). استازی (لطف الله لطف، ژباړن؛ درېيم چاپ). کابل: اکسوس کتاب پلورنځی.

- ۱۵ - خواتي، محمد آصف. (۱۳۸۹). افغانستان تر سلطنت وروسته (لومړی چاپ). کابل: دانش ټولنه.
- ۱۶ - خيرخواه، عبدالشکور. (۱۳۹۶). چشم دیدهای من (چاپ اول). مؤلف.
- ۱۷ - ذکي، بسم الله،، مصلح، وحیدالله،، او زمان، مزمل. (۱۳۹۸). تجاوز ارتش سرخ داستان خونین اشغال و جهاد (چاپ اول). کابل: مرکز مطالعات استراتژیک و منطقی.
- ۱۸ - زرمالوال، غلام محمد. (۱۳۸۸). افغانستان تر وروستي افغانه (لومړی چاپ، خلورم ټوک). کابل: دانش ټولنه.
- ۱۹ - ستاري، سجاد. (۱۳۸۱). مداخله‌گرایی در افغانستان: ملاحظات و منافع راهبردی. مطالعات منطقه‌ای: اسرائیل‌شناسی - آمریکا‌شناسی، ۱۱.
- ۲۰ - سعید، عبدالستار. (۱۴۴۵). امارت پېژندنه (لومړی چاپ). کابل: د بیهقي کتاب خپرولو ریاست.
- ۲۱ - سید، نصیر احمد. (اهتمام کوونکی). (۱۳۹۰). لس کلنه امریکایی ډیموکراسي او افغاني سیاسي بې وسې (د مقالو ټولگه) (لومړی چاپ). ننگرهار: مومند ټولنه.
- ۲۲ - شفیعی، نوذر. (۱۳۸۹). تبیین سیاست دولت نوین اوباما در افغانستان و پاکستان (آف-پاک). فصلنامه روابط خارجی، ۲(۵)، بهار.
- ۲۳ - صفاري، سلطان شاه. (۱۳۹۸). تاریخ روابط خارجی افغانستان (امان الله امانی، ژباړن؛ چاپ اول). کابل: انتشارات نوی مستقبل.
- ۲۴ - صفوي، سید رحیم،، او شیخیانی، عبدالمهدی. (۱۳۸۹). اهداف کوتاه مدت و بلند مدت ایالات متحده آمریکا در تهاجم نظامی به افغانستان. فصلنامه جغرافیای انسانی، ۲(۳)، تابستان.
- ۲۵ - عطایی، محمد ابراهیم. (۱۳۸۹). د افغانستان پر معاصر تاریخ یوه لنډه کتنه (دویم چاپ). کابل: میوند ټولنه.

- ۲۶ - فرجي راد، عبدالرضا، درخور، محمدرضا، او ساداتي، هادي. (۱۳۹۰). ژئوپلیتیک جدید افغانستان پس از ۱۱ سپتامبر و تاثیر آن بر امنیت ملی ایران. فصلنامه جغرافیای انسانی، ۳(۲)، بهار.
- ۲۷ - لعلستانی. (۱۳۸۴). جنگ قدرت (وقایع سه دهه اخیر افغانستان). مؤلف.
- ۲۸ - مزده، وحید. (۱۳۸۱). افغانستان و پنج سال سلطه طالبان (چاپ دوم). کابل: بنگاه انتشارات میوند.
- ۲۹ - مسیح نذیری، مجتبی. (۱۳۹۸). روابط امریکا و افغانستان از انزوا تا پیمان استراتژیک (چاپ اول). کابل: انتشارات نویسا.
- ۳۰ - مویر، ریچارد. (۱۳۷۹). درآمدی نو بر جغرافیای سیاسی (دره میر حیدر او سید یحیی صفوی، ژبازبان). تهران: انتشارات سازمان جغرافیایی نیروهای مسلح.
- ۳۱ - نابلیار، عبدالرزاق. (۱۳۹۴). افغانستان قربانگاه سیاست (چاپ اول). مؤلف.

انگلیسی سرچینې: (English Sources):

- 32 - Brezezinski, Zbigniew (1997), - The Grand Chessboard; American Primacy and its Geostrategic Imperatives, New York: Basic Books.
- 33- Friedman, Norman (2007), - Terrorism, Afghanistan and America's New Way of War, Annapolis: Naval Institute Press.
- 34 - Gukmen, Semra Rana (2010), - Geopolitics and the Study of International Relations, Ankara: Middle East Technical University.
- 35- Katzman, Kenneth, (2011), "Afghanistan: Post-Taliban Governance, Security, and U.S. Policy", Congressional Research Service, Available at: http://fpc.state.gov/documents/organization/174244.pdf.
- 36 - Taylor, P.J. (1994), - Political Geography World Economy, Nation State and Locality, New York: Longman Scientific & Technical

Published: Academy of Science of Afghanistan

Editor in Chief: Abdul Baqi Shahab

AS. Editor: Abdul Baqi Shahab

Editorial board:

Senior research fellow Shir Ali Tazri

Senior research fellow Abdul Jabbar Abid

Researcher Fellow Muhammad Dawood Nazim

Researcher Fellow Gholam Nabi Hanifi

Assistant professor Shirhasan Kamalzai

Composed & Designed By:

Abdul Baqi Shahab

Annual Subscription:

Price of each issue in Kabul: 320 AF.

- For Professors, Teachers and Members of Academy of Science of Afghanistan: 70 AF.
- For the disciples and students of schools: 40 AF.
- For other Departments and Offices: 80 AF.